

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΤΑ ΠΕΡΑΣΜΕΝΑ

ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ

*Αρχείο Θρακικοί Λαογραφία
Εταιρεία Διανομής Βιβλίων
7. 12. 1938-1939*

ΑΘΗΝΑ

1938 - 39

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

ΘΡΑΚΙΚΕΣ ΗΘΟΓΡΑΦΙΕΣ :

Μέρη τέσσαρα. (Α', Β', Γ', Δ') ("Έκδοση Σιδέρη)

ΤΟΥΡΚΕΜΕΝΗ : ("Έκδοση «Κοραή»)

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΙΑΤΙΚΑ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑΤΙΚΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ
("Έκδοση Δημητράκου)

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ "Έκδοση (έκατό αντίτυπα) ΑΡΧΕΙΟΥ
ΘΡΑΚΗΣ

ΠΑΣΚΑΛΙΑ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ "Έκδοση (έκατό αντίτυπα) ΑΡΧΕΙΟΥ
ΘΡΑΚΗΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

"ΠΙΣΤΟ ΚΟΜΜΑΤΙ ΖΩΗΣ, ΧΩΡΙΣ ΚΑΝΕΝΑ ΣΤΟΛΙΣΜΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ,
ΧΩΡΙΣ ΚΑΝΕΝΑ ΜΥΣΤΗΡΙΟ ΠΟΙΗΤΙΚΟ "Η ΘΑΜΑ ΘΥΓΑΛΟΥ.,

Κ. ΠΑΛΑΜΑΣ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Λαϊκή Τέχνη—'Ηθογραφία—'Ελληνική Τέχνη

Δὲν εἶναι πρώτη φορά πού προλογίζω διηγήματα τοῦ Πολύ-
δωρου Παπαχριστοδούλου. Καί τώρα μετὰ τόσα χρόνια, πού μοῦ
δίνεται ἡ εὐκαιρία νὰ δευτερολογήσω, τὸ κάνω μὲ τὴν ἴδια εὐχα-
ρίστηση πού δοκίμασα καί τότε.

Τὰ διηγήματα τοῦ Π. Π. δὲν γέρασαν, δὲν πάλιψαν, εἶναι
καί θὰ εἶναι πάντα ὅμοια μὲ τὸν ἑαυτό τους. Ἐκεῖνο πού τὰ χα-
ρακτηρίζει εἶναι ὅτι δὲν προβάλλουν καμμιά ἀξίωση, καί εἶναι
αὐτὸ τόσο ξεκουραστικό. Ὁ Π. Π. μᾶς προσφέρει τὰ διηγήματά
του σὰν **πράγματα**, σὰν ἀντικείμενα, καί ὅπως δὲν ὑπάρχει λόγος
νὰ κρίνουμε ἢ ν' ἀρνηθοῦμε τὴν ὑπαρξὴ τῶν ἀντικειμένων πού
βλέπουμε, παρόμοια δεχόμεστε καί τὴν **πραγματικότητα** πού μᾶς
χαρίζει χωρὶς νὰ τὴ συζητοῦμε. Ἐνα διήγημα τοῦ Π. Π. εἶναι
μιὰ ἀλληλουχία φυσικῶν ἀντικειμένων μὲ τὴν ἴδια ἔντονη ζωτι-
κότητα πού παρατηροῦμε σὲ ἄλλα ἐπίπεδα, σὲ ἄλλη τάξη πραγ-
μάτων, ὅταν θαυμάζουμε λ. χ. τὸ ἐσωτερικὸ ἐνὸς λαϊκοῦ σπιτιοῦ,
τὴν τοποθέτηση τῶν εἰκόνων πάνω ἀπὸ τὸ κομὸ, τὸ ἀράδιασμα
τενιξερέδων στὸ ράφι τῆς κουζίνας, τὴ θέση τοῦ καναπέ κατὰ
μεσίς τοῦ τοίχου, τὴν πολυθρόνα κοντὰ στὸ τζάκι, τὴ γλάστρά στὴν
ταράτσα, τὸ κιούρι στὴν αὐλὴ καί τὴν κανάτα στὸ παράθυρο.
Τέτοια πράγματα εἶναι φυσικά καί ἀναντίρρητα. Ἡ καθημερινὴ
ζωή, ἡ ἀνθρωπινὴ ἔξη, τὸ ἀτομικὸ ἔμφυτο γούστο, τὰ κατὰ τόπους
ἔθιμα, κάποιος βαθύτερα ὑποσυνείδητος λόγος, ἡ ἀναπότρεπτη
ἀνάγκη καί ἡ τυχαίότης ἀκόμη, τέλος ἕνας πατροπαράδοτος πολιτι-
σμός τὰ ὀρίζουν κατὰ τρόπο ἀνέκκλητο. Μὲ τὰ ταπεινά αὐτὰ στοι-
χεῖα τόπου, χρόνου, θέσεως, ἀναλογίας, πληρώνεται μὲ τὸ πιὸ φυσικὸ
μέσον, ὁ νόμος μιᾶς ὠρισμένης ἁρμονίας. Ἡ ἔλξη καί ἀπόθνηση
τῶν στοιχείων, ὁ πρέπων χαρακτηρισμὸς ἐκάστου, ἡ οἰκονομία πού
διέπει τὰ πάντα, ἡ ἐκδηλὴ κατευθυντήριος γραμμὴ, ἡ ἐνιαία ἐντύ-

πωση πού δημιουργεῖται ἀπὸ τὸ σύνολον, ἡ φωτοσκίαση τέλος τῶν μερῶν ἀποτελοῦν τὴν συνισταμένη μιᾶς ζωντανῆς ἁρμονίας, πού εἶναι τὸ μυστήριον καὶ ἡ ποίηση τῆς ζωῆς. Αὐτὴ ἡ πολυσύνθετη καὶ πολύπλοκη αἴσθησις ἐπηρεάζει τὸ δημιουργὸν—συγγραφέα ἢ τεχνίτη — ὅσο περισσότερο εἶναι συνυφασμένη ἡ ζωὴ του μὲ τὰ πράγματα τοῦτα ἀπὸ τὴν πρὸ εὐαίσθητη παιδικὴ ἡλικία. Νομίζεις πὼς τὸ χῶμα, ὁ ἀέρας, ἡ μυρουδιά τῆς βροχῆς, ἡ διαρρυθμιστὴ τοῦ σπιτιοῦ, ἡ κυριακάτικη λιπαράδα, οἱ σκοτεινὲς μέρες τοῦ σχολείου, ἡ ἐντύπωση ἀπὸ τοὺς «μεγάλους», ὁ πόθος τοῦ παιγνιδιοῦ, οἱ μικρὲς τιμωρίαι τῶν παιδιάτικων χρόνων, ἀπαρτίζουν τὶς ἀπαραίτητες προϋποθέσεις, πού συνειδητὰ ἢ ὄχι ἐπιβάλλουν στὸν ὄριμον καλλιτέχνη ὀρισμένους τάσεις, ὀρισμένες συνήθειαι, ὀρισμένη τέλος τεχνολογία — ἐκεῖνο πού ὀνομάζω ὀρισμένους ἀναλογίας — πού τοῦ εἶναι προσωπικῆς, καὶ πού ἀπαρτίζουν τὸ ξεχωριστὸ «ὕφος» του καὶ τὸ διακριτικὸ του σημεῖον. Τὸ σημεῖον αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο πού μᾶς κάνει ν' ἀναγνωρίζουμε, ποῖν ἀκόμη δοῦμε τὴν ὑπογραφή, ἓνα ἔργον ζωγραφικῆς, ἓνα διήγημα, ἓνα μουσικὸν μοτίβον, ἔστω καὶ ἂν πρόκειται γιὰ τεμαχισμένα, παλαιωμένα καὶ, ἀπὸ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ χρόνου, σχεδὸν ἀγνώριστα ἔργα. Καὶ ἂν εὐρύνουμε ἀκόμη τὴν ἐννοια αὐτὴ βλέπουμε τὸ πνεῦμα μιᾶς ὀλόκληρης ἐποχῆς καὶ ὄχι πλέον ἐνὸς ἀτόμου, νὰ καθρεφτίζεται στὰ ἔργα τέχνης πού μᾶς ἄφισε. Ἔτσι λέμε: Αὐτὸ ἀνήκει στὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα, αὐτὸ στὴν κλασσικὴν ἐποχὴν, αὐτὸ στὴν ρομαντικὴν, καὶ εἶναι ἀδύνατον ν' ἀνήκει σ' ἄλλη.

Εἶναι ὅταν ἡ ἴδια ἡ αἴσθησις νὰ ὑφάθηκε μὲς' τὶς κλωστὲς τοῦ κεντήματος, ὅταν δύναμις, τὶς οἶδε ποιάς μυστηριώδους ἀλχημείας, νὰ πότισε ἡ ἴδια ἡ ζωὴ τὸ χῶμα ἀπ' ὅπου βλάστησε καὶ ἀνθῆσε τὸ ρόδι τῆς ποιήσεως, ὅταν ἓνα μέρος τῆς ψυχῆς νὰ κρύφτηκε μέσα στὶς πτυχὰς τοῦ ἀγάλματος καὶ νὰ τοῦ δίνει τὶς πολυτίμες καμπύλες, πού ἀποτελοῦν τὸ εἰδικὸν βάρος του. Ἔτσι ξεχωρίζουν τὰ πραγματικὰ ἔργα ἀπὸ τὰ ψεύτικα.

Ἡ δόνησις, ὁ παλμὸς, ὁ ἀνεπηρέαστος ἐσωτερικὸς ρυθμὸς, τὰ φέρουν κατ' εὐθείαν εἰς αἴσιον τέλος. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ **ποιότης** τοῦ ἔργου, τὸ μόνον στοιχεῖον πού δὲ μπορεῖ νὰ γελᾷσαι ἐκείνους πού τὸ ἀναγνωρίζουν. Ἐκεῖνοι βλέπουν τὴν ποιότητα

ἔστω καὶ ἂν εἶναι θαμένη κάτω ἀπὸ σκύβαλα παροδικῶν ἐλαττωμάτων καὶ ἀναγνωρίζουν τὴν **αὐθεντικότητα** ὅπου κι' ἂν βρισκείται. Καὶ ὅπως εἶπα προηγουμένως, ὑπάρχει ἡ ἴδια αὐθεντικότης σ' ἓνα δημοτικὸ τραγοῦδι, στὴν ἀρχιτεκτονικὴ μιᾶς ξύλινης μπαράγκας, στὴ μελωδία μιᾶς κραυγῆς, στὸ ρυθμὸ μιᾶς φυσικῆς κινήσεως ὅπως καὶ στὴ διακόσμηση τοῦ Παρθενῶνος, στοὺς ἤχους μιᾶς σονάτας ἢ στοὺς σοφοὺς βηματισμοὺς ἐνὸς μπαλέτου. Ζήτημα ὕψους καὶ διαβαθμίσεως, ἀλλ' ὄχι ποιότητος. Ἀντιθέτως, σὲ πλεῖστα ἔργα — καὶ ξαίρω ποιά ἔχω στὸ νοῦ μου — παρ' ὅλη τὴ φαινομενικὴ τους ἀριότητα, παρ' ὅλη τὴν ὑψηλὴ θέση ποὺ διεκδικοῦν στὸν πίνακα τῶν ἀξιῶν, φαίνεται καθαρὰ ἡ ἔλλειψη τοῦ πρωτίστου αὐτοῦ ὅρου πάσης τέχνης. Σ' αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὰ ἔργα ἄλλο δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὶς ἀπεριόριστες ἀξιώσεις τους, ποὺ θὰ μείνουν γιὰ πάντα ἀνεκπλήρωτες.

Καὶ ἡ αὐθεντικότης αὐτὴ πῶς ἀποκτᾶται; — Δὲν ἀποκτᾶται. Προϋπάρχει. Κάποτε ἀρνεῖ νὰ ἐκδηλωθῇ καὶ νὰ ξεχωρίσει τὸν δρόμο της. Κάποτε πάλι τὸν βρίσκει μὲ τὸ πρῶτο. Ἄλλοτε ἐξελίσσεται ὡς τὴν ἰδιοφυΐα. Ἄλλοτε προορίζεται στὴν εἰδικότητά της. Εἶναι πάντοτε ἰσχυρὰ καθωρισμένη ἀπὸ τὴν ἰδιοσυγγρασία καὶ τὴ φύση τοῦ καλλιτέχνου. Ἐκδηλώνεται πότε βαθμηδὸν καὶ ὑπομονητικὰ, βῆμα πρὸς βῆμα, πότε ὀρμητικὰ καὶ πληθωρικὰ, ὅπως εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Η. Παλαχριστοδούλου. Τότε δὲν φοβᾶται τὶς ἐπαναλήψεις οὔτε τὰ λάθη στὶς λεπτομέρειες. Ἡ ὀρμὴ της σκοντάφτει ἴσως στὰ ἐμπόδια, ἀλλὰ ξεχειλᾷ καὶ βρίσκει ἄλλοῦ ἀναπληρώσεις. Ἡ ἀλήθεια τοῦ συναισθήματος, ὅταν μάλιστα ἀναπηδᾷ μὲ τόση θέρμη, δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ συμβουλὲς καὶ κανόνες. Βρίσκει μέσα της τὴ δικαίωση τῶν πράξεών της, καί, ἐπειδὴ οἱ πράξεις αὐτὲς εἶναι δίκαιες καὶ νόμιμες, γίνονται ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ «κανονικές». Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο λέμε λ. χ. ὅτι ἡ λαϊκὴ τέχνη ξαναβρίσκει τοὺς χαμένους νόμους τῆς ἀρχαιότητος. Τοὺς ξαναβρίσκει δηλαδὴ διὰ τοῦ αἰσθήματος καὶ τοῦ ἐνστίκτου, ὅπως τοὺς εἶχεν ἀνακαλύψει καὶ κείνη. Τοὺς ξαναβρίσκει καὶ διὰ τῆς τσπεινῆς ὑπακοῆς σὲ τεχνικὲς ἀπλές, ἀλλὰ καὶ ὀρθὲς ποὺ ἔχει διαφυλάξει. Εἶναι οὐσιῶδες ὁ τεχνίτης νὰ βρίσκεται σὲ φυσικὴ καὶ στενὴ ἐπαφὴ μὲ τὰ ὕλικά

του μέσα, καὶ νὰ ἔχει μὲ τὰ πράγματα σχέσεις πρωτόγονες. Ἡ τεχνοτροπία του γίνεται διαυγής καὶ χωρὶς ὑστεροβουλία. Βαδίζει κατ' εὐθειαν πρὸς τὸν σκοπὸ του καὶ ἀγνοεῖ τοὺς ἐλιγμούς. Κρατεῖ στὴν ἐκτέλεση μιὰ πειθαρχία ἀξιοθαύμαστη. Καὶ συνήθως χαλάει ὅ,τι ἔκανε, ἂν προσπαθῆσει νὰ ὑποτάξει τὴν ἐργασία του σὲ τεχνικὰς ξένες πρὸς τὴν ἰδιοσυγκρασία του καὶ τὶς γνώσεις του.

Τοῦτα ὅλα εἶναι γνωρίσματα τῆς ἀληθινῆς λαϊκῆς τέχνης καὶ συγχρόνως τοῦ Π. Π., ὁ ὁποῖος χωρὶς νὰ κάνει λαϊκὴ τέχνη καὶ χωρὶς νὰ τὸ ἐπιζητεῖ—ἴσως μάλιστα χωρὶς νὰ τὸ ξαίρει—ἀντλεῖ ἀπὸ τὴν ἀστείρευτὴ τούτῃ πηγὴ κάθε γνήσιας τέχνης τὶς κύριες ἀρετὲς του: Τὴν κατ' εὐθειαν ἐντύπωση καὶ ἀπόδοση, τὴ δύναμη καὶ τὴ δροσιά. Καὶ εἶναι ἀκριβῶς ὅ,τι πρέπει ν' ἀγνοεῖ ὁ καλλιτέχνης, τὴν ἀρχὴ τῆς ἐμπνεύσεώς του, γιατί τότε μόνο γίνεται γόνιμη. Μήπως δὲν γνωρίζουμε ζωγράφους πὸν προσπαθοῦν ἐν γνώσει τους νὰ μιμηθοῦν τὶς πρωτόγονες τέχνες, καὶ ποιητὰς πὸν θέλουν νὰ μοιάζουσαν τὰ ποιήματά τους μὲ τὰ δημοτικὰ τραγούδια, καὶ ὑπερρεαλιστὰς ἀκόμη πὸν κατὰ παραγγελίαν κάνουν ὑπερρεαλισμόν;

Ἡ ἠθογραφία ἔχει κατ' ἀνάγκην σχέση μὲ τὴ λαϊκὴ τέχνη, πὸν καὶ αὐτὴ πηγάζει ἀπὸ τὴ λαϊκὴ συνείδηση. Καί, νομίζω, δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ γνησιώτερη ἠθογραφία ἀπὸ κείνη πὸν γεννιέται ἀυθόρμητα στὸ νοῦ ἐνὸς προικισμένου ἀτόμου ἀπὸ τὶς ἀπειρες προσωπικὲς του ἀναμνήσεις. Γιατὶ τότε, τὸ ἀπλὸ καὶ ξερὸ γεγονός παίρνει συγκίνηση καὶ ζωὴ ἀπὸ τὴ ἴδια συγκίνηση καὶ τὴ ζωὴ ἐκείνου πὸν τὸ ἀφηγεῖται καὶ πὸν τὸ ἔζησε. Χρειάζεται λοιπὸν πρῶτα πρῶτα αἴσθημα καὶ ἀγάπη ἢ ἠθογραφία, γὰ νὰ φθάσει στὴν τέλεια αὐτὴ μορφή ὅπου τὴν ἔφερε ἓνας Παπαδιαμάντης καὶ τώρα ἓνας Παπαχριστοδοῦλου στὰ διηγήματά του.

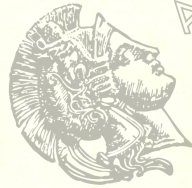
Χωρὶς τὰ διηγήματα αὐτά, τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου του, τὰ λόγια καὶ τὰ φερσίματα τῶν συμπατριωτῶν του, θὰ ἔμεναν γὰ πάντα θαμμένα ὄχι τόσο κάτω ἀπὸ τὴ δυστυχία καὶ τὰ ἐρείπια τῆς Θράκης, ὅσο κάτω ἀπὸ τὴ λησμονιὰ καὶ τὴν ἀδιαφορία τῶν ἰδίων τῶν ἑαυτῶν μας.

Καὶ ὅμως μᾶς εἴταν ἀπαραίτητα νὰ τὰ ξαίρουμε, γιατί αὐτὰ ἀπαρτίζουν ἓνα ἀπειροστὸ μέρος τῆς *Ἑλληνικῆς Παραδόσεως*,

ποῦ ἀπ' αὐτὴν καὶ μόνον θὰ διαμορφωθῇ ἴσως κάποτε ἡ νέα «ἐλληνική» τέχνη, ὁ νέος «ἐλληνικός» πολιτισμός, ποῦ ἄλλοι τὸν περιμένουν ἀπὸ μιᾶ ἀψυγῆ καὶ ἀντιπνευματικῆ μίμησης, ὅπως ὁ ἀκαδημαϊσμός, ποῦ ἐνσαρκώνει ἀκριβῶς τὴν κατ' ἐξοχὴν ἀντιελληνικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς καὶ ἐπομένως τῆς τέχνης.

Μὲ τὶς ἠθογραφίαις του, καθὼς καὶ μὲ τὴν πολὺτιμη ἐργασία του στὸ «Ἀρχεῖο τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ» ὁ Π. Παπαχριστοδούλου προσφέρει λοιπὸν μιὰ πραγματικὴ ἐθνικὴ ὑπηρεσία. Τὸ ἔργο του ἀπευθύνεται εἰς τὸ μέλλον ὅσο καὶ εἰς τὸ παρόν.

Ν. ΧΑΤΖΗ-ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΓΚΙΚΑΣ

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ

Ἡ θλιβερὴ ἀγαπημένη μας πατρίδα ἢ Θράκη δὲν ὑπάρχει γιὰ μᾶς. Ἐνα κομμάτι της μόνο κρατοῦμε ἀπὸ τὶς σπαραγμένες σάρκες της. Ξεκληρισμένοι ἀπὸ τὴ γῆ τῶν πατέρων μας, μακρὰ πολὺ μακρὰ, ποὺ τὴν ἀπόσταση μακραίνει ἀκόμα πὺ πολὺ ἢ βία, νοσταλγοῦμε ἑμεῖς οἱ Θρακιῶτες ὅλοι ὁ καθένας τὸν λατρεμένο τόπο του: τὸ χωριό του τὸ γραφικό, τὸ σπίτι του μὲ τὴν ξεχωριστὴ ἀρχιτεκτονικὴ του, τὴ γῆ του τὴν «ἐριβόλακα», τὸ σχολεῖό του, τὸ περήφανο χτίριο, τὴν ἐκκλησιὰ μὲ τὰ ψηλὸ καμπαναριό, τὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ, τὸ ποτάμι τὸ ἀκούραστο, τὸ βουνὸ τὰ πᾶτα, τὸ δάσος τὸ πρόσχαρο... Τί θλιβερὴ λαχτάρα, τὴ πληγὴ ἀγιάτρευτη!

Οἱ γριές, οἱ γέροι πεθαίνουν μὲ τὸν καῦμό, πὼς δὲ θὰ ξανατικρῦσουν, νὰ καμαρώσουν τὴν ὄραία καὶ πλούσια γῆ τους, οἱ μεστωμένοι πρόσφυγοι ζοῦν ἀκόμα μὲ τὸν ὄνειρο τῆς ἐπιστροφῆς, καὶ τὰ παιδιὰ ποὺ τὴν γνώρισαν νήπια καὶ μωρὰ, ἀκοῦν ἀπὸ τῆς γαργῆς τὸ στόμα ἢ τῆς μάννας τὸ πικραμέν' ἀχειλί νὰ τὴ ζωγραφίζε πλούσια καὶ νοσταλγικιά, ποὺ τὴν στολίζουν οἱ ἀπέραντοι κάμποι, τὴν ἀυλακώνουν τὰ ἱστορικά της ποτάμια, μὲ τὸ δυνατό τους ῥέμα, καὶ τὴν ζώνουν βουνὰ ἀπάτητα καὶ μυθευμένα, πᾶκόμα τὰ περιτρέχουν Διόνυσσοι καὶ Σάτυροι καὶ Βάκχοι—οἱ ἀναστενάρηδες.

Ἡ νοσταλγία γιὰ τοὺς μεγάλους γίνεται πληγὴ καὶ πάθος καὶ τὸ πάθος φουντώνει καὶ μεγαλώνει, ὅταν στὴ θύμησιν ὀρθώνονται οἱ παιδικῆς ἀνάμνησες κατεβατὸ—κατεβατὸ καὶ ξεπηδοῦν στὴ μνήμη τὰ ἐπεισόδια τῆς ζωῆς τῶν παιδικῶν χρόνων.

Ἔτσι καὶ γὼ πονεμένος νοσταλγὸς τῆς Θράκης, ὅπου γεννήθηκα καὶ τράνεψα κῆρινα ἀγοράκι, ὡς ποὺ ξενητεύτηκα γιὰ νὰ μὴ τὴν ξαναδῶ καὶ μὲ τὸ θᾶμα ἀκόμα τοῦ λυτρωμοῦ της—ποὺ εἶταν ὄνειρο κῆσβυσε καὶ πάει τόσο γρήγορο—, ὑποφέρω στὴ θύμησιν της. Φουντώνει μέσα στὴν ψυχὴ μου ἢ λαχτάρα γιὰ τὸ χαμό της. Ἀνάβει μέσα μου ὁ πόνος τοῦ γυρισμοῦ καὶ τότε πάει ὁ νοῦς μου στὰ παιδικὰ μου χρόνια μὲ τὰ ἐπεισόδιά τους, τὶς χαρές

τους, τις ἐλπίδες, τις ἀφροντισιές τους και ξεσκάνει ἡ λαχτάρα. Ἔτσι ἔγραψα και γράφω τὰ διηγήματά μου : **Τὰ περασμένα στὴ Θράκη**, πού εἶναι σελιδοῦλες ἀπὸ τὴν παιδική μου ζωὴ, τὴ ζωὴ ὄλων τῶν παιδιῶν, πού ὅμοια αἰσθάνονται, ζοῦν και κινοῦνται στὰ παιδικὰ τους χρόνια.

Ἡ Θράκη μέσα σαυτὰ ζωγραφίζεται ἀληθινὴ και πρόσχαρη, δίχως στολίδια ψεύτικα και φαντασιές. Περνᾶ ἀπαλὴ και ὠραία, γοητευτικὰ κι' ἀλησμόνητη. Καὶ ὅπως μὲ συγκινοῦν τὰ ἐπεισόδια τῆς ζωῆς μου, τόσο πού δάκρυα πηγάζουν στὰ μάτια, ἔτσι — δὲν εἶναι βολετὸ ἀλλιώτικα — θὰ συγκινήσουν κείνους πού θάναοίξουν τὶς σελίδες τοῦ τόμου αὐτοῦ και θὰ διαβάσουν ὅποιοδήποτε ἀπὸ τὰ διηγήματα : «**Πῶς πρωτοπῆγα στὸ δάσκαλο**», «**Πῶς πρωταπόχτησα ρολόγι**», «**Πῶς δὲν ἔγινα δεσπότης**» κλπ.

Τὸ ἔργο μου — ἡ μανία αὐτὴ γιὰ τὴ Θράκη πάντα — δὲ θὰ χαθῆ εὐκόλα. Πολὺν καιρὸ νοσταλγικὸ θὰ διαβάζεται. Κίτσο περνᾶ ὁ χρόνος τόσο θὰ γίνεται ποθητότερο. Μέσα στὰ βιβλία μου αὐτά, πού λέγονται : **Θρακικὲς Ἡθογραφεῖς, Χριστούγεννα ἢ Πασχαλιὰ στὴ Θράκη, Τὰ περασμένα στὴ Θράκη**, θὰ καθρεφτίζεται ἡ ζηλευτὴ αὐτὴ χώρα, πού τὴν φθόνησε ἡ μοῖρα και καταλύθηκε μαζί της ἕνας κόσμος μὲ τὴ γλῶσσα του, μὲ τὴ λαογραφία του, μὲ τοὺς ἀνθρώπους του και τὶς χίλιες ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς του, ἕνας πολιτισμὸς, ὅπως και μέσα στὸ **Ἀρχεῖο τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ και γλωσσικοῦ θησαυροῦ** θὰ βρίσκεται ἡ ψυχὴ τῆς ἀναλυμένη διάπλατα μέσα στὰ τραγούδια της, τὶς συνήθειές της, τὰ παραμῦθια της και κάθε λογῆς λαογραφικὰ κείμενά της, πού ποτὲ δὲν κουράστηκα νὰ τὰ μαζεύω και νὰ τὰ ἐκδίδω ἀδιάκοπα σὲ τόμους ζητιανεύοντας τὸν ὀβολὸ τῶν ὀλίγων.

Οι Άγισσανταμόρτες

ΟΤΑΝ ΠΡΩΤΑΠΗΓΑ ΣΤΟ ΔΑΣΚΑΛΟ

Ὁ Παπούς ὁ Παντελέων εἶταν ὁ πρῶτος μου δάσκαλος. Ἐνας ψηλός καὶ λιγνός ἄνθρωπος, πού με τὴν ἡλικία του, τᾶσπρα του γένια, τὴν καμπούρα του, πού σηκώθηκε στὴ ράχη του ἀπὸ τὰ βάρσανα καὶ τὴ δασκαλική, ἔδειχνε παραπάνω ἀπ' ὅ,τι εἶταν στὰ χρόνια.

Τὸ σόγι του ὄλο δασκάλιοι. Ὁ μοναχογιός του δάσκαλος μοναδικός, πού σπούδασε καὶ στὴν Ἀθήνα. Οἱ κόρες του δασκάλες μετὴ σειρά. Ποιὸς ξαίρει, μπορεῖ ἀκόμα καὶ τώρα νὰ διδάσκουνε κάπου τὰ γράμματα, πού ξαίρουνε.

Μιά ἀπ' αὐτές, ἡ καλὴ Μάρθα, μαυροφόρα, ὅπως τὴνε θυμᾶμαι, εἶταν ἡ πρώτη πού δίδαξε τὰ νήπια στὸ νηπιαγωγεῖο μας—μιά σάλα μεγάλη, πού στὸ βάθος εἶχε ἕνα ἀμφιθέατρο με ξυλένια σκαλοπάτια—ὅπου τὰμέτρητα νήπια μαζεύονταν νὰ μάθουν «τὰ πράσινα φύλλα, τὰ κόκκινα μήλα». Ἡ καλὴσὺνη τῆς μεγάλης. Ἀγαποῦσε τὰ παιδιὰ καὶ ἡ τιμωρία, πού πρόχειρα μᾶς ἔβαζε, εἶταν νὰ μᾶς ἀλλάζει θέση στὴν κάθε ἀταξία. Ἐτοὶ καὶ μένα, ὅταν κάποτε τιμωρήθηκα, με πήρε ἀπὸ τὸ χεράκι καὶ με ἀπίθωσε ἀνάμεσα σὲ δυὸ κορίτσια. Ναι, ἀνάμεσα σὲ δυὸ κορίτσια! Τὴν τιμωρία μου αὐτὴ δὲ μπόρεσα νὰ τὴ χωνέσω κι' ἔκλαιγα ὄλο τὸ διάστημα, πού με κρατοῦσε στὴ θέση αὐτὴ. Τόσο πολὺ ντροπιάστηκα, νὰ με καθίσει ἀνάμεσα σὲ δυὸ... κορίτσια μεγάλα!

Ἀπ' αὐτὴ τὴ δασκαλικὴ φαμίλια πέρασαν γενιές ὄλες, νὰ μάθουν γράμματα. Ὁ Παντελέων — ὁ Παπούς ὁ Παντελέων — μετὴ φαμελιά του—ὄλο αὐτὸ τὸ δασκαλικὸ σόγι—καθότανε στὸ σχολεῖο μέσα. Τὸ σχολεῖο εἶταν ἕνα ἀπέραντο σαλόνι μακρὸ ὡς ἑκατὸ πόδια, χωρισμένο σὲ τρία μέρη με ψηλές τάβλες ὡς τὸ ταβάνι κι' ἐνωμένο πάλι τὸ καθένα με μιά πόρτα μεγάλη. Σ' αὐτὸ τὸ μεγάλο σχολεῖο μπροστὰ ὑψωνότανε ἕνα σπῖτι ὠραῖο, πού εἶταν καὶ ἡ εἴσοδο τοῦ σχολεῖο, με μιά μεγαλόπρεπη σκάλα. Δωμάτια ἀπὸ δῶ, δωμάτια ἀπὸ κεῖ.

Κεῖ μέσα ἔμενε, ἀπὸ τὰ χρόνια, πού ἦρθε ἀπὸ τὴ Μυτιλήνη, ἀπὸ τὸ Πλομάρι, ὁ δάσκαλος, ὁ Παπούς ὁ Παντελέων.

*
**

Δὲν τὸν θυμοῦμαι πολὺ καλά, θυμοῦμαι τὸν ἦσκιο του.
Ὅταν εἶπαν στὸ σπῖτι πιά νὰ με πᾶν ἀπὸ τὸ νηπιαγωγεῖο στὸ

μεγάλο αυτό σχολειό, πού πήγαιναν και τ'άλλα μου αδέρφια, δοκίμασα μιὰ περηφάνεια, μιὰ ξεχωριστή χαρά.

—Θά πάγω κι' ἐγώ στοῦ μεγάλο σχολειό! ἔλεγα περήφανα.

Και γιὰ νὰ πρωτοπάγω, ἔπρεπε νὰ γνωριστώ μὲ τὴ φιλίλια τοῦ παποῦ Παντελέοντα, πού εἶχε γνωριμίες και φίλιες, μὲ τὸν πατέρα μου—παπᾶ τῆς ἐνορίας—και τὴ μητέρα μου τὴν παπαδιά, και πηγαινοερχότανε και ἡ δασκάλισσα—ἔτσι λέγαν τὶς κυρίες τῶν δασκάλων τότε—στο σπίτι μας και κάθε τόσο τοὺς πήγαιναν τ' αδέρφια μου και τὰ δῶρα: σταφύλια, φρούτα, λειτουργιές—γιατὶ ὁ πατέρας μου σὰν παπᾶς μάζευε πρόσφορα—μουστολαμπάδες, πελτέδες, πετμέζια, κομπόστες, χουσάφια, ὅπως τὶς ἔλεγαν, ρετσέλια, καρύδια και μύγδαλα και τὸς'άλλα πράματα, ἀπὸ τὶς σοδιές μας.

Τὶ ἐποχὴ μακάρια, πού κάθε σπίτι γιόμιζε μὲ τοῦ Θεοῦ τὰ καλά τὰ κελάρια του!

Και λοιπὸν τοίμασε ἡ μητέρα μου «πελτέ», τὴ μουσταλευριά, ἀπὸ τὸ μουστο, πού μοσχομύριζε, κι' ἔψησε ἐποχὴ τρύγου μαθές—πελτέ. Ἐκοψε τὸ μουστο μὲ θειάφι και πέτρα—ἀσβεστόπετρα, και τὸν ἔκανε ξανθὸ σὰν κεκριμπάρι. Τὸν ἔβρασε πολὺ πολὺ, και ἀνακατεύοντας μέσα «νισεστέ», πού μόνη τῆς τὸν τοίμασε τὸν Αὐγουστο μὴνα μὲ τὸν καυτερὸ ἥλιο, μουσκεύοντας ὀλόκληρα δεκάμερα μέσα σὲ ἀγγεῖο μεγάλο—σὲ μιὰ τσιγάρα—στᾶρι και τρίβοντάς το νὰ βγάλει τὴν ψυχιά του και κατόπι, λιάζοντάς τον, πού νὰ γίνει σὰν κόλλα γιὰ κολλάρισμα.

Σὰν ἔβρασε ὁ πελτές κι' ἔγινε ἄσπρος, τὸν κένωσε σὲ πιατέλες. Τὴν πιὸ μεγάλη πιατέλα τὴ στόλισε μὲ μύγδαλα καθαρισμένα, ἄσπρα ἄσπρα, μὲ καρύδι σπασμένο στοῦ χαβάνι και κανέλα.

Αὐτὸ εἶταν τὸ μοναδικὸ και ξεκουστὸ γλύκισμα τοῦ τρύγου, πού οἱ καλὲς νοικοκυρές τὸ συνήθιζαν ὄλο τὸ χειμῶνα, φυλάγοντας πάντα μέσα σ' ἕνα πιθάρι μουστο θειαφισμένο.

Και σὰν στολίστηκε ἡ πιατέλα μὲ τὰ μύγδαλα μ' ἕνα λουλούδι—ἕνα ἄγνωστο εἶδος λουλουδιοῦ—τ'άλλο πρωὶ ἡ μητέρα μου, παύροντας και τὴ ρόκα τῆς—γιατὶ τότε και στοῦ γειτόνιο πηγαίνοντας δούλευαν οἱ νοικοκυρές και δὲν χασομεροῦσαν,—και δίνοντας τὴν πιατέλα στὴν παρακὴρῆ μας, μέσα σ' ἕνα πεσκίρι—μιὰν ἄσπρη ψηφωτὴ πετσέτα φαμένη μαστορικὰ ἀπὸ τὸ χέρι τῆς,—ξεκίνησε μαζί μου γιὰ τὸ σχολειό.

Κατεβήκαμε τὸν κατήφορο τοῦ δρόμου και φτάσαμε στὴν πλατεῖα, πού ὑψωνότανε τὰ καφενεῖα. Κατηφορήσαμε ἀκόμα παρακάτω και προσπερνώντας τὸ μεγάλο φοῦρνο, ξανοίξαμε τὶς μεγάλες πόρτες τοῦ σχολειοῦ, ὅπου τὰ παιδιὰ ἀμέτρητα βουίζανε παίζοντας

μέσα στη σύδεντρη αύλη. Μιά αύλη γιομάτη δέντρα, γιομάτη λουλούδια και σέλιβα, που τ'άχαν φυτεμένα γύρω στα καρίκια και τα παρτέρια. Μιά αύλη ήσκιερή και δροσερή.

Όλο κείνο το πλήθος τών παιδιών μ'ας αντίκρυσε με περιέργεια και χαρά. Έβλεπαν μια μητέρα να πρωτοφέρει το αγοράκι της στο σχολειό. Κι' άνοιξαν δρόμο να περάσωμε. Από ντροπή, που τόσα παιδιά με πλημμύρισαν με τις ματιές τους, ζαλίστηκα. Κατέβασα τα μάτια μου και κρεμάστηκα στο χέρι τής μητέρας μου, που μ'έφερνε σαν παράλυτο. Δεν είδα τίποτε, μόνο, σήκωσα το κεφάλι μου, όταν ανέβαινα τα σκαλιά και άκουσα τη «δασκάλισσα» —τη γυναίκα του παπού Παντελέοντα, να φωνάζει στην μητέρα μου χαρούμενα: — Καλώς τη την κόνα παπαδιά, πώς εΐταν δά αυτό, πώς εΐταν δά αυτό! Ίδρωσα μονομιάς από ντροπή. Η καρδιά μου χτυπούσε δυνατά. Πώς θα παρουσιαζόμουνα μπροστά στο δάσκαλο;

Μπαίνοντας πιά στο δωμάτιο: — Σ'ας φέρνω κι' αυτόννα, εΐπε ή μητέρα μου κι' άπίθωσε στο τραπέζι την πιατέλα, παίρνοντάς την από τα χέρια τής παρακόρης της, και τή ρόκα της με τήν τουλούπα τυλιγμένη μέσα σ' ένα άσπρο τουλπάνι.

— Νά, σ'ας τον έφερα να γραφτεί με τα μεγάλα παιδιά.

Όλοι τότε με χάρειψαν, καμάρωσαν τα ξανθά σα στάχια κατσαρά μαλλιά μου, με παΐνεσαν πως είμαι πιά μεγάλο παιδι και πως θα μάθω γράμματα, να γίνω δεσπότης στη Πόλη! Έγώ πάντα έβλεπα κάτω, κι από ντροπή θε μπόρεσα ναπολάψω ούτε τα χάρδια, ούτε και τους έπαινους.

Έτσι σε κάμποσο, σα χτύπησε το μεγάλο κουδούνι, με πήρε ο παπούς ο Παντελέον από το χέρι και χαιδεύοντας το κεφάλι μου μ' έσυρε προς τη σκάλα. — Πάμε τώρα να δεις τα παιδιά, που θα διαβάσουν».

Έγώ τότε κοντοστάθηκα, έβγαλα μια τσιριά και λύθηκα σ' ένα κλάμα. Θα έχανα τη λευτεριά μου, μακριά από τη μητέρα μου.

- Θέλω και τη μητέρα μ' ξανατσιρίξα κι αρχισα να κλαίω δυνατά

— Νά πάρουμ' και τη μητέρα σ', σα θέλ'ς. Έλα, κόνα παπαδιά, εΐπε πρόθυμα ο δάσκαλος.

Κι έτσι μάλαξε τη διάθεσή μου και κατεβήκαμε τη σκάλα. Σταθήκαμε μπροστά στις δυο μεγάλες θύρες. Σηκώνοντας τα μάτια μου αντίκρυσσα ένα πελώριο δωμάτιο, που το χώριζαν τάβλες μεγάλες. Δεξιά θρανία πολλά και παιδιά σαν τήν άμμο τής θάλασσας, άριστερά άλλα θρανία πολλά γιομάτα από άμέτρητα παιδιά, που όλα έρριξαν επάνω μου τα μάτια τους. Τι εύτυχία, να με κρατά ο δάσκα-

λος από τὸ χέρι! Τί τιμή, τί λαχτάρα τοῦ κάθε παιδιοῦ, πού ἔτρεμε σάν ψάρι καὶ δέιλιαζε σάν περιστέρι στ' ἀντίκρουμά του, καὶ τὸ μόνο χάδι τοῦ δάσκαλου εἶταν οἱ ξυλιές καὶ ὁ φάλαγγας.

"Όλα τὰ παιδιά—ὡς ἑκατὸ κι ἀπάνω—μονομιᾶς σηκώθηκαν μόλις ὁ δάσκαλος, πάντα βαστώντας με ἀπὸ τὸ χέρι, πάτησε στὸ σκαλοπάτι τῆς μεγάλης αἴθουσας.

Τί δυστυχία, τί κακό, νὰ με κυττοῦνε τόσα παιδιά!!

"Ἔτσι μ' ὠδήγησε ὁ καλὸς ὁ παπούς ὁ Παντελέων στὸ πρῶτο θρανίο καὶ με παρακάθησε πλάγι σ' ἓνα ἄλλο παιδάκι.

—'Ἐδῶ ἔλα νὰ καθίσεις με τὰ παιδιά.

Κι ὄρχισε με τῆ προσευχή. "Όλα τὰ παιδιά εἶπαν τὴν προσευχὴ με τῆ φωνὴ συρτῆ σὰ μοιρολόγι.

Σὲ λιγάκι—τὸ θυμᾶμαι καλὰ—ἔβγαλε ἀπὸ ἓνα κουτὶ κάτι κομμάτια μουκαβάδες, πού πάνω τους ζωγραφιζότανε κι ἀπὸ ἓνα γράμμα. "Ἐβαζε στὴ σειρὰ γράμματα καὶ τὰ παιδιά ἔλα μαζί ἔλεγαν: ζζζζ... γγγγ... ἄσασα....

Κάποτε ἡ μητέρα μου, θαρρώντας πιά πὼς ἐγὼ εἶμουν καλὰ θρονιασμένος στὸ θρανίο, κ' εὐχαριστήμενος, ἔκανε πὼς σηκώνεται νὰ φύγει. Συμμάζεψε τὴ ρόκα τῆς καὶ τ' ἀδράχτι καὶ χύνοντας πάνω μου τὴν πιὸ στοργικὴ ματιά, μ' ἔλουσε ξεχωριστὰ καὶ με τῆ γλύκα τοῦ χαμόγελου τῆς.

—Γώ, παιδί μ' θὰ παγαίνω πιά, σὺ θὰ μείν'ς νὰ μάθ'ς γράμματα.

"Ἐνα δυνατό τσίριγμα κι ἀπελπιστικὸ γέμισε τὴ μεγάλη παράδοση. "Ἐτρεξα ἀπὸ τὸ θρανίο κι ἔρπαξα τὴ μητέρα μου ἀπὸ τὸ φουστάνι τῆς με τίς δυὸ μου φοῦχτες καὶ κόλλησα στὰ μηριά τῆς.

—Θὰ φύγομ' μαζί.ι.ι.ι..... ἔλεγα κλαίγοντας.

—"Ἐ ὄχ' ὄχ', θὰ καθήσω καὶ γώ. Καὶ ξανακάθησε στὸ κάθισμα τῆς μ' ἓνα χαμόγελο γλυκό.

"Όλη ἡ τάξη ἀλάλαξε με τίς φωνές μου. "Άλλα παιδιά γέλασαν κι ἄλλα σάστισαν κι ἄλλα βρῆκαν καιρὸ νὰ κάνουν ἄνω κάτω.

—Μὰ δῶ εἶναι ὥραϊα. Δῶ θὰ μάθ'ς γράμματα, ἀγόρ' μου, εἶπε ὁ παπούς ὁ Παντελέων καὶ με ξαναχάϊδεψε ὁ ἀξέχαστος δάσκαλος.

Εἰρήνεψα καὶ σκούπισα τώρα τὰ δάκρυά μου, πού τόσο ἄφθονα κατάβρεξαν τὰ μάγουλα μου καὶ τὰ νιώθω νὰ μοῦ τὰ καῖνε,

"Ἔτσι ἡ μητέρα μου κάθησε ὡς τὸ διάλειμμα καὶ μᾶς ξαναπῆρε πάνω ἡ κόνα δασκάλισσα γιὰ νὰ μοῦ δώκει θάρρος καὶ νὰ με σαγηνέψει με τὰ χάδια τῆς. Αὐτὴ μ' ἔπεισε νὰ φύγει πιά ἡ μητέρα μου καὶ νὰ ξανακατεβῶ μέσα στὴν τάξη.

* *

"Όμως τὸ μοῦτρο τοῦ παποῦ τοῦ Παντελέοντα δὲ μπορούσα νὰ

τό υποφέρω. “Όταν έβηχε βαθιά και πήγαινε στο παράθυρο, πλάγι στον πίνακα με τὰ γράμματα, νὰ σταθει κι από κει νὰ φτύσει έξω, αυτό με τρώμαζε. Και έβηχε όλη την ώρα και φτοουσε άπανωτά. Κι έγώ τον τρώμαζα, τον φοβόμουνα.

Και όμως κάθε ημέρα, βαστώντας τ' αδέρφια μου από το χέρι τότε τουτον, τότε κείνον, κατέβαινα στο σχολειό. Μέσα στη μεγάλη αυτή παράδοση, που στους τέσσερες τοίχους κρεμόντανε χάρτες από την ιερά Ιστορία, κι εΐταν γραμμένα με γράμματα μεγάλα σοφά λόγια, και στις γωνιές στεκόντανε στα τρίποδα τους οι μαυροπίνακες, ανάμεσα στα πολλά παιδιά, που άλλα με χάριδευαν και μ' άγαπούσαν κι άλλα με πείραζαν, πήγαινα νὰ μάθω την άλφαβήτα.

Τον παπού τον Παντελέοντα δε μπορούσα νὰ τον βλέπω στα μάτια, ούτε το χάδι του, ούτε ή καλοσύνη του με ήμερεψαν μπροστά του. Τον φοβόμουνα και τον τρώμαζα, όταν έφτυνε από το παράθυρο, ύστερ' από ένα βήχα, που σάλευε τὰ σωθικά του.

Και μιὰ μέρα, που κατηφόριζα μόνος νὰ μπώ στην πόρτα του σχολείου, άλλαξα γνώμη και γυρίζοντας το δρόμο, τράβηξα—όχτώ χρονώ παιδί—κατά τον αύλόγυρο της εκκλησιάς, όπου στην πίσω μεριά καθότανε ή συνομίλικη μου “Όλγα της Ματενιώς—ένα κορίτσι με μακριά μαλλιά και πλεξούδες σαν καρaboσκoiνα—για νὰ παίξω.

Και σὰ χόρτασα από παιγνίδια—κρύβοντας την πλάκα μου και το κοντύλι σ' ένα πεζούλι του παραθύρου—τό μεσημέρι γύρισα στο σπίτι. Αυτό ο πατέρας μου δε μου το σχώρεσε ποτέ. Και τάλλο πρωϊ πιάνοντας το χέρι μου μ' έσυρε αυτός στο δάσκαλο.

—Θά το ξανακάν'ς άλλη φορά; με ρώτησε. Και γώ μιλιά!

Με ξαναπαράδωκε στο φίλο του τον παπού Παντελέοντα και έβαλε τ' αδέρφια μου νὰ με προσέχουν.

“Όμως έγώ στο διάλειμμα, την ώρα, που τὰ παιδιά έπαιζαν με φωνές και τρεχάματα και κανεις δεν πρόσεχε, βγήκα από την πόρτα του σχολειου και τράβηξα κατά το ρέμα, που κει κοντά έτρεχε με τις πρώτες βροχές νερό καθάριο, κι άρχισα νὰ φτιάνω καράβια χαρτένια. “Έβγαλα και τις κάλτσες μου και βούτηξα στο νερό, άπολαβαίνοντας τη φθινοπωρινή καλοκαιριά.

“Έτσι πέρασα τις ώρες κι έπαιξα με τὰ παιδιά. “Όταν κάποιο χέρι μ' άρπαξε από τάφτι και με πέταξε δεξω από το ποτάμι και μ' έσυρε στού σχολειου την αύλή μέσα. Εΐταν ο μεγαλύτερος μου άδερφός, που μ' έχασε ξαφνικά μέσ' από το σχολειό.

Το μεσημέρι, σὰ γύρισα με τάλλα μου αδέρφια στο σπίτι και ο πατέρας μου έμαθε τάντραγαθήματά μου, δεν εΐπε τίποτε άλλο, μόνο πιάνοντάς με μ' έγδυσε και μ' άφήκε μόνο με το κοντό πουκάμισο

μου, κι' ανοίγοντας την ξώθυρά μας με πέταξε όλόγυμνον δξω!

—Νά λοιπόν, εἶπε, δὲ θέλ'ς σχολειό, κάν'ς τῆ κεφαλιού σ', δὲ σὲ θέλω παιδί μ'.

Δὲν πρόφτασα νὰ καλοσκεφτῶ πῶς βρέθηκα ἔτσι γυμνός καὶ τσίτσιδος, καὶ εἶδα κλαιόμενος πολλὰ μάτια νὰ μὲ βλέπουν καὶ νὰ γελοῦν καὶ νὰ χαχανίζουν ἀτέλειωτα. Κι' ὅσο ἀκουα τὰ χάχανα, ἄλλο τόσο ὕψωνα τσιριχτὴ τῆ φωνή μου καὶ χτυποῦσα τὰ πόδια μου στὶς πλάκες τοῦ πεζοδρόμιου.

Σιγὰ τὰ παιδιὰ τῆς γειτονιάς μαζεύτηκαν γύρω μου. Ἡ μητέρα μου ἀπὸ τὸ παραθύρι σκύβοντας μὲ ξεσκισμένη τὴν καρδιά μὲ παρηγοροῦσε μὲ τὸ γλυκὸ τῆς βλέμμα.

Κι' ὁ πατέρας μου—τόν θυμᾶμαι ξανθὸν ξανθὸν κι' ἀψηλὸν μέσα στ' ἀντερί του τὸ παπαδίστικο—ἀπὸ τὴν μισοανοιγμένη τὴν πόρτα μ' ἔβλεπε κι' αὐτὸς μὲ σπαραγμένη τὴ ψυχὴ. Ἦθελε νὰ μὲ τιμωρήσει μονομιᾶς καὶ γιὰ πάντα.

—Πάρτο τὸ παιδί, παπά, εἶπε κ' ἡ κόνια Δουκαῖνη ἡ γειτόνισσα, σὰ χόρτασε νὰ χαχανίζει ἀπὸ τὸ παραθύρι τῆς τάψηλό. Πάρτο μέσα καὶ δὲ θὰ τὸ ξανακάν'. Σχῶρεσ' το.

—Ἐλα, παπά, εἶπε κι' ἡ γιάτραινα ἡ Μαυροδέσσα, ἔλα σχῶρεσέ το τὸ παιδί κι' ἀπὸ αὔριο θὰ πάγ' στὸ σχολειὸ μαζί πὲ τὸ Γιωνά τὸν ἔγγονό μ'.

—Ἐλα παπά, εἶπε κι' ἡ μητέρα μου, ἔλα, καὶ χωρὶς νὰ προσμένει κατεβαίνοντας τὰ δυὸ σκαλιὰ τῆς ξώπορτας, μὲ πῆρε καὶ μ' ἔκρυψε τσίτσιδον μέσα στὴν ποδιά τῆς.

Τρεῖς μέρες κρυμμένος καθόμουνα ἀπὸ ντροπὴ στὸ σπίτι. Οὔτε νὰ παίξω βγῆκα, οὔτε νὰ καθῆσω μαζί μὲ τοὺς ἄλλους. Μόνο τὴν τέταρτῃ μέρᾳ, πιάνοντας τὴ μητέρα μου ἀπὸ τὸ χέρι, τὴν ἔσυρα στὸ σχολειό. Τώρα οὔτε πελτέ ἔφερε μαζί τῆς, οὔτε τὴ ρόκα, οὔτε τὰ δράχτι τῆς. Μὲ παράδωκε στὰ χέρια, τοῦ παποῦ Παντελέοντα. Τοῦ φίλησα τὸ χέρι, μὲ χάιδεψε καὶ πῆγα σιτὴ θέση μου ν' ἀρχίσω τὰ γράμματα. Ἡ μητέρα μου ἔφυγε γρήγορα γρήγορα.

Τώρα ἡ παράδοση ἀντηχοῦσε κι' ἀντιλαλοῦσε μονότονα ἀπὸ τὶς ἑκατὸ βοές, πού βγαίναν ἀπὸ ἑκατὸ στόματα, σὰν ἀπὸ ἑκατὸ χιλιάδες τζιτζίκια... ζ, ζ, ζ, γ, γ, γ, δ, δ, δ, α, α, α.

Μαθαίναμε τὴν ἀλφαβῆτα.

ΠΩΣ ΤΟ ΠΡΩΤΟΣΚΑΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Ἦμουν πέντε χρονῶν—καὶ πᾶνε ἀπὸ τότε ἐξήντα πέντε χρόνια — ὅταν πρωτοπῆγα στὸ δάσκαλο. Πῆγα στὸ δάσκαλο τῶν Ἁγιοσάραντα μάρτυρων. Κεῖ μέσα στὸ μεγάλο αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησιᾶς ὑψωνόταν τὸ χίτριο μὲ «τ' ἄρχοντικό», μὲ τὸ δωμάτιο τοῦ καντηλανάφτη καὶ τὸ σχολειὸ ἀπὸ πάνω.

Μπαίνοντας στὸν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησιᾶς κάτω ἀπὸ τὸ μεγάλο καμπαναριὸ μὲ τοὺς ἀγγέλους—ψηλὸ ἴσα μὲ ἓνα τζαμί—προχωροῦσες λίγο, καὶ στ' ἀριστερὰ εἶχες τὸ μεγάλο αὐτὸ χίτριο τοῦ σχολειοῦ κι' ἄρχοντικοῦ καὶ δεξιὰ ἓνα μικρὸ σπιτάκι, ψηλὸ, μὲ μιὰ σκάλα πέτρινη, ποὺ ἀπὸ κάτω εἶταν τὸ πηγάδι τῆς ἐκκλησιᾶς. Μέσα στὸ σπιτάκι τοῦτο καθότανε ἡ γιαγιά ἡ Χατζήδαινα, ἡ καλόγρια, μὲ τὴν παρακώρη τῆς τὴν Καλλιόπη, ποὺ εἶχε πᾶει στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ γύρισε Χατζήδαινα ἁγιασμένη, καὶ τὴν ὑποδέχτηκαν στὸ γυρισμὸ τῆς μὲ ξεπτέρυγα — κεῖνα τὰ χρόνια ἔτσι ὑποδεχόντανε τίς χατζέσσες—καὶ παπάδες καὶ ψαλμουδιές.

Ἄνάμεσα στὰ δύο αὐτὰ χίτρια, πάνω σὲ δυνατές κρεβατίνες, ἀπλώναν τὰ κλωσάρια τους τὰ δυὸ μεγάλα κλήματα — τὰ γέρικα κλήματα, ποὺ παμπάλαια ζοῦσαν ἀκουμπησμένα στὴν κρεβατίνα τούτη, καὶ ἤσκίωναν ὅλη τὴν αὐλὴ τὴν πλακόστρωτη, κι' ὅπου τὸ καλοκαίρι οἱ παπάδες καθισμένοι κουβέντιαζαν καὶ κουβεντιάζοντας ἔπιναν τὸν καφέ τους.

Στὴ μέση ὑψωνότανε οἱ Ἁγιοσάραντα μάρτυρες, καλὴ ἐκκλησιὰ καὶ καινούργια, μὲ τοὺς ἁγιοσάραντα μάρτυρες μέσα στὴ λίμνη παγωμένους καὶ τσίτσιδους, ζωγραφισμένους στὸ ἔμπα τοῦ νάρθηκα ἀπὸ τὸ Νικολάκη τὸν καλόγηρο, ποὺ μετάνοιωσε κι' ἀφήκε τ' Ἁγιόνόρος κι' εἶταν ἀριστερὸς ψάλτης τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ ζωγράφος καὶ ζωγράφισε ἅγιους πετσὶ καὶ κόκκαλο, πεινασμένους καὶ διψασμένους καὶ στεγνοὺς σὰν λυωμένο κερὶ. Γύρω στὸ ἱερό τῆς, ἓνας στενὸς αὐλόγυρος ἔζωνε τὴν ἐκκλησιὰ, ποὺ ἔβγαине σάλλη μιὰ μεγάλη αὐλὴ χορταριασμένη, μὲ συκιές καὶ μὲ δέντρα.

Στὸ σχολειὸ μὲ πῆγε, πιασμένον ἀπὸ τὸ χέρι, ὁ παππούς μου,

ὁ Παπαμόσκος, ὁ ἔξαρχος, ποῦ ἀπὸ δάσκαλος ἔγινε παπᾶς καὶ ἔξαρχος, ἀντιπρόσωπος δηλαδὴ τοῦ δεσπότη.

* *

Ποιὰ μέρα εἶταν δὲ θυμᾶμαι, μὰ θυμᾶμαι ποῦ ἄκουσα ἀπὸ τὸ ψηλὸ καμπαναριὸ μὲ τοὺς ἀγγέλους, νὰ χτυπᾶ ἢ καμπάνα, τὸ προσκλητήριο κάλεσμα τοῦ σχολεῖοῦ. Χωρὶς τὸ κάλεσμα τοῦτο δὲν πηγαίναμε στὸ σχολεῖο, δὲν ξεκινούσαμε ἀπὸ τὸ σπίτι, οὔτε κι' οἱ πόρτες τοῦ ἀνοιγαν, οὔτε καὶ ὁ δάσκαλος εἶταν ἐκεῖ νὰ παραστέκεται στὸ ἔμπα τῶν παιδιῶν τῆς ἐνορίας. Ὁ ἦχος τῆς πότε λυπητερός καὶ πότε εὐχάριστος — κατὰ τὸ κέφι ποῦ εἶχαμε γιὰ τὰ γράμματα — ἀκόμα βρίσκεται στ' αὐτιά μου. Λυπητερός, ὅταν τελείωναν οἱ γιορτές, ἢ ὅταν τρώγαμε πολὺ ξύλο ἀπὸ τὸ δάσκαλο καὶ δὲ θέλαμε νὰ πᾶμε στὸ μάθημα, καὶ χαρούμενος, ὅταν εἶταν ἀρχὴ καὶ τέλος τῆς χρονιάς.

Ὁ Παπαμόσκος εἶχε μεγάλη ὑπόληψη ἀπὸ τοὺς δασκάλους, γιατί κι' αὐτὸς ἔκανε πολλὰ χρόνια τὸ δάσκαλο. Κ' ἐγὼ ἤμουν τὸ πρῶτο τοῦ ἐγγονάκι κι' εἶχα συμπάθειες ὅταν μ' ἔσερνε μαζί του.

— Τῆ Παπαμόσκου ὁ ἐγγονός ἦρτε, εἶπαν τὰ παιδιά μ' ἕνα στόμα, ὅταν μὲ εἶδαν νὰ μπαίνω στὸν ἀλόγουρο τῆς ἐκκλησιάς μαζί μὲ τὸν παπποῦ μου. Καὶ ὅταν ἀνέβηκα τὰ σκαλιά καὶ μῆκα στὴν παράδοση, μὲ μελέτησαν, μ' ἔψαξαν, μὲ χάρειψαν, μὲ ζήλεψαν.

— Σοῦ τὸν παραδίνω ! εἶπε τοῦ δασκάλου ὁ μακαρίτης ὁ παππούς μου. Θαρρεῖς καὶ τὸν βλέπω νὰ μὲ παραδίνει ἀκόμα στὰ χέρια τοῦ κύρ Ἀναγνώστη.

Ὁ κύρ Ἀναγνώστης εἶταν ἕνας ψηλὸς καὶ λιγνὸς ἄνθρωπος, ποῦ ἤξαιρε πολλές πονηρίες καὶ λιγοστὰ γράμματα. Ἦξαιρε νὰ ζητιανεύει τὸ φαγητὸ τὸ μεσημεριανὸ ἢ τὸ βραδυνὸ του, ἤξαιρε νὰ γυρεύει τ' αὐγὰ του ἀπὸ τὰ παιδιά, γνώριζε νὰ ζητᾶ τὸ βούτυρό του, μὲ τρόπο καὶ νὰ πίνει τὸ γάλα τοῦ ἄφθονο ἀπὸ τὴν ἀγελάδα τῆς Ζαχαρέσσας, καὶ νὰ μαζεύει τὸν τραχανά του καὶ τὰ σουτζούκια του καὶ τὸ πετμέζι του κι' ὅλη του τὴ σοδιὰ γυρεύοντας.

Χαιρότανε, ὅταν ἔβλεπε ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ σχολεῖοῦ ν' ἀνέβαίνει καπνὸς ἀπὸ τὰ τζάκια τῶν σπιτιῶν, κι' ἔλεγε: «Θὰ φάγωμεν σήμερον ἀσφαλῶς.» Καὶ λυπότανε καὶ σοφίζότανε χίλια τεχνάσματα γιὰ ν' ἀσφαλίσαι τὸ μεσημεριανὸ του φαγητό, ὅταν δὲν κάπνιζαν, λέγοντας : «Τὸ λοιπόν, τὴν σήμερον θ' ἀγωνισθῶμεν διὰ τὸν ἐπιούσιον». Καὶ τὸ σπίτι του εἶταν πάντα γεμᾶτο ἀπὸ τὰ χίλια καλὰ τῶν παιδιῶν ποῦ καθημερινὰ τοῦ πρόσφερναν.

Ἦξαιρε ὁ δὺσμμοιρος νὰ διδάσκει μὲ τ' ἀλληλοδιδασχτικὸ σύστημα ἄκοπα καὶ εἶταν μάστορας νὰ δέρνει ἀλύπητα. Καὶ καθισμένος στὴ

δασκαλική του καθέδρα, δίδαχνε δίχως κόπο ἀνάγνωση, γραφή καὶ λογαριθμική. Ὅλα τὰ παιδιά καθισμένα στὴ σειρά καὶ βαστώντας τὴ φυλλάδα τους, διάβαζαν ἀπὸ μιὰ λέξη τῶνα κατόπι στ' ἄλλο. Κι' ἂν εἶταν τριάντα παιδιά—ποῦ εἶταν ἑκατὸ—ὁ κύρ Ἀναγνώστης τοὺς ἔδινε τριάντα λέξεις νὰ διαβάσουν. Τὸ πρῶτο διάβαζε τὴν πρώτη, τὸ δεύτερο τὴ δεύτερη, τὸ τρίτο τὴν τρίτη λέξη. Κι' ὅταν διάβαζαν ἄφταιγα κι' ἀφεγάδιαστα τίς λέξεις τους, τότε τοὺς ἔδινε ἄλλες τριάντα λέξεις γιὰ τὸ παρακάτω μάθημα, δηλαδὴ «*τοὺς ἄλλαζε*» τὸ μάθημα. Κι' ἂν ἔσφαλνε κανένα ἀπὸ τὰ παιδιά, ὁ γείτονάς του διώρθωνε τὸ σφάλμα του, κι' ἔτσι γινότανε, ὥσπου διαβάζονταν καὶ οἱ ἄλλες λέξεις.

Τὰ τριάντα παιδιά μ' αὐτὸ τὸν τρόπο εἶχαν τὴν προσοχή τους καρφωμένη, ἔτοιμα νὰ μπαλώσουν τὸ σφάλμα τοῦ πληγνοῦ τους, γιὰτὶ αὐτὸ εἶταν τρόπος οἱ προσεχτικοὶ νὰ προχωροῦν κι' οἱ ἀπρόσεχτοι νὰ μένουν μὲ τὸ ἴδιο μάθημα.

Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, τοῦ καθενὸς τὸ μάθημα γίνονταν μάθημα ὁλονῶν καὶ πάντα γεννοῦσε τὴν *εὐμία* ἀνάμεσά τους. Καὶ γιὰ νὰ μὴ βαστᾷ ἡ μονοτονία τούτη τοῦ κάθε παιδιοῦ στὴν ἴδια λέξη, ἄλλαζαν θέση τὰ παιδιά, ἀλλάζοντας ἔτσι καὶ τὸ μάθημά τους καὶ τίς λέξεις, ποῦ διάβαζαν στὴν περασμένη θέση.

Ὁ δάσκαλος ὁ κύρ Ἀναγνώστης, δὲν εἶταν ἀναγκασμένος νὰ κουράζεται ἢ νὰ προσέχει, ὅτε καὶ ν' ἀκροάζεται τὸν κάθε μαθητὴ του ξεχωριστά, οὔτε νὰ τὸν διορθώνει, μόνο καθισμένος πάνω στὴν ἔδρα, μὲ τὰ γυαλιὰ στὰ ρουθούνια τῆς μύτης, ποῦταν ἀπὸ τὸ πιστὸ πρισμένη σὰ μελιτζάνα, μουρμούριζε μέσα ἀπ' τὰ παχυὰ μουστάκια του. Τί μουρμούριζε, ποῖος μπεροῦσε ν' ἀκούσει; Τὴν ὥρα, ποῦ φαίνονταν ὅτι ἀκούει τὰ παιδιά, ἢ ξοῦσε τὰ φρύδια του, ἢ μασοῦσε τὰ μουστάκια του τὰ κιτρινιασμένα ἀπὸ τὸ τσιγάρο, ἢ σκάλιζε τὴ μύτη του, βρώμισμένη ἀπὸ τὸν ταμπάκο ποῦ ροφοῦσε, ἢ ἀνάβοντας τὸ τσιμποῦκι του, κάπνιζε, ροφώντας βαθειά, ἢ σὰν τὸν ἔτρωγε ἢ ράχη του βύθιζε τὴν ἄκρη τοῦ τσιμποῦκιου του—ὡς μιὰ πήχη μεγάλου—μέσα στὸ πουκάμισό του καὶ ξοῦσε ἡδονικά, ἀνεβοκατεβάζοντας μὲ μιὰ εὐχαρίστηση, ποῦ ζωγραφιζότανε στὸ πρόσωπό του. Τὴν ὥρ' αὐτή, ὁ πρωτόσκαλος διηύθυνε ὅλη τούτη τὴ μυσταγωγία...., ποῦ λεγότανε ἀνάγνωση!

Τέτοια ὥρα εὔρισκε καιρὸ ὁ κύρ Ἀναγνώστης νὰ στείλει σ' ὅλες τίς ἄκρες τῆς συνοικίας τοὺς καλοὺς του μαθητάδες νὰ τοῦ φέρουν τ' αὐγά, τὸ βούτυρο, τὸ πετμέζι, τ' ἄλεῦρι, ἢ τὸ πουλερικό, ποῦ ἤθελε γιὰ νὰ περάσει μὲ τὴ φαμελιά του τὴν ἡμέρα.

—Πετάξου τὸ λοιπὸν σὺ, ὦ παῖ, δι' ὀλίγον βούτυρον.—Πήγαινε σὺ, ὦ υἱέ μου, διὰ τινὰ ὠά.—Ἐσὺ πάλιν, τέκνον μου, διὰ μίαν ὠστόκον πουλάδα, καὶ σὺ τρέξε δι' ὀλίγον τραχανάν. Ὅστις μ' ἀγαπᾷ, θά καταφθάσει τὸ ταχύτερον. Ἴδου φτύνω!

Καὶ τὰ παιδιὰ γύριζαν μὲ «πεπληρωμένας τὰς χεῖρας», ὅπως ἔλεγε χαρούμενος, βλέποντας τοὺς καλοὺς καὶ εὐτακτοὺς μαθητάδες του νὰ φτάνουν μὲ τὰ δῶρα τῆς ἡμέρας μέσα σὲ μιὰ ψηφωτὴ πετσέτα καλοδεμένα.

Κι' ἀκολουθοῦσε τὸ γράψιμο καὶ κατόπι ἡ λογαριθμικὴ. Ἐμεινα σαστισμένοι βλέποντας γιὰ πρώτη φορὰ πῶς ἔγραφαν τὰ παιδιὰ στὴν ἄμμο. Στὴν ἀπλωμένη ἄμμο—τὸ *διάμμο*—μαθήτεψα καὶ γώ, γιὰ νὰ μάθω νὰ γράφω τὴν ἀλφαβήτα καὶ τοὺς ἀριθμοὺς. Τὸ διάμμο εἶταν ἓνα παραλληλόγραμμο μέρος, ποὺ τὸ περιφράζε θυμοῦμαι ἓνα κάντρο ἀπὸ ξύλο. Μέσα σὲ τοῦτο τὸ παραλληλόγραμμο εἶταν χυμένη ἡ ψιλὴ ἄμμο, ποὺ τὴν κουβαλοῦσαν ἀπὸ τὸ γειτονικὸ ποτάμι τὰ παιδιὰ μέσα σὲ καλάθια. Μ' ἓνα ξυλένιο κομμάτι ὁ πρωτόσκολος ἔσιαζε κάθε φορὰ τὴν ἄμμο.

—Φέρε τὸ μαλιστήριο (ὀμαλιστήριο), ἔλεγε ὁ κύρ Ἀναγνώστης μὲ τὰ μάτια καρφωμένα στὰ γράμματα ἢ τοὺς ἀριθμοὺς.

Καὶ ὁ πρωτόσκολος ἔσιαζε τὴν ἄμμο. Ὑστερα κεῖνος, ποὺ μάθαινε τὴ γραφή, μὲ τὸ δάχτυλό του σημάτιζε τὸ ζ, ξ, ψ. Σὰν ἀποτύχαινε ἔσιαζε πάλι τὴν ἄμμο καὶ δίχως ἔξοδα χαρτιοῦ μάθαινε νὰ γράφει γράμματα.

Μονάχα τὰ πολὺ-μεγάλα παιδιὰ μεταχειριζότανε χαρτὶ κι' ἔκαναν τετράδια ποὺ τὰ χαράκωναν μ' ἓνα ξεχωριστὸ ὄργανο, μ' ἓνα τετράγωνο κάντρο, ποῦχε παράλληλα νήματα τεντωμένα στὶς δύο πλευρές. Κάτω ἀπὸ τὰ νήματα αὐτὰ ἔβαζαν τὰ παιδιὰ τὰ τετράδιά τους καὶ τεντώνοντας τὰ νήματα πάνω στὰ φύλλα, ὑποτύπωναν τὰ χνάρια τοὺς μὲ παράλληλες γραμμές.

Στὶς γραμμές τοῦτες ἔγραφαν τὴν ψυχαγωγία τους: ὦ παῖ, ἄκουσον τῆς ἐμῆς συμβουλῆς, καὶ ξηγοῦσαν ἀπὸ κάτω λέξη πρὸς λέξη: ὦ παιδί, παιδίον, τέκνον, τεκνίον, ἄκουσον, ἐνωτίσθητι, ἀκροάσθητι, κλπ.

Τὴν ἀριθμητικὴ, τὰ νοῦμερα, τὰ μαθαίναμε μὲ τὰ πράγματα.

—Πήγαινε νὰ μοῦ φέρεις δέκα ὠά, ἔλεγε ὁ κύρ Ἀναγνώστης. Πρόσθεσις ἄνευ ὠῶν δὲν γίνεται.

Καὶ ἐπέστρεφε ὁ «παῖς» μὲ εἴκοσι ὠά, γιὰτὶ ἡ μητέρα τοῦ καθενὸς φιλοτιμοῦταν νὰ στείλει τοῦ δασκάλου τὰ διπλά, γιὰ νὰ διπλώσει ἢ μάθησι τοῦ παιδιοῦ τῆς.

Διδάσκοντας πρόσθεσι ἔλεγε:

—Ἐὰν σὺ μὲ φέρεις πέντε ὠὰ καὶ σὺ δέκα ὠὰ, ποῖον λέγεις, τέκνον μου, νάγαπῶ περισσότερον ;

—Μένα δάσκαλε, μένα, πού θά σέ φέρω τὰ δέκα.

—Ἐ τότε σπεῦσε λοιπόν, νά μοῦ φέρεις τὰ δέκα ὠὰ, σπεῦσε.

Καὶ ὁ μαθητῆς ἔσπευδε, ἐνῶ αὐτός ἀπὸ τὸ παράθυρό του ἔβλεπε, ἂν τὰ τζάκια «ἀναθρώσκουσι καπνόν», δηλαδή ἂν μαγειρεύουν στὰ σπίτια, «ἴνα φαγητὸν ἀρυσθῶμεν» ὅπως ἔλεγε.

* * *

Τὴν πρώτη μέρα πού μὲ πῆγε στὸ σχολειὸ ὁ παπούς μου ὁ Παπαμόσκος—ἐγὼ ἢ συντροφιά του καὶ ἡ ἀγάπη του, τὸ πρῶτό του ἀγγόνι—μάποχωρίστηκε μὲ λύπη μεγάλη.

—Τί ἤθελα καὶ τὸ πῆγα τὸ παιδί στὸ σχολειὸ. Δὲν τοῦ τὰ μάθαινα ἐδῶ τὰ γράμματα; ἔλεγε καὶ ψιθύριζε ὡς τὸ μεσημέρι.

Κ ἢ γιαγιά μου, ἡ παπαδιά, ἔνωσε λύπη μεγάλη. Γιατί ἕνα πρωινὸ ἔπαψε νάκούγεται ἡ φωνή μου μέσα στὴν *σμιτωσιὰ*—στὴ σάλα. Μὰ ἔλα πού ἤθελα γὼ νά μάθω τὰ γράμματα μὲ τὰ παιδιὰ τοῦ κόσμου μαζί; Ἦθελα νά γίνω *καλάμισος* μὲ τὸ μπρούντζινο καλαμάρι στὴ μέση μου, ἤθελα νά διαβάζω στὸ δασκαλό μου τὰ τροπάρια τῆς ἐκκλησιᾶς, ἤθελα νά κουβαλῶ κρεμασμένη ἀπὸ τὸ λαιμὸ τὴ σάκκα μου.

Τὸ ἀπόγεμα — σὰν πέρασε ἡ πρώτη μέρα εὐχάριστη γιὰ μένα μαζί μὲ τόσα ἄλλα παιδιὰ—σχολάσαμε. Τότε πρωτοάκουσα ἀπὸ τὸ στόμα τόσων παιδιῶν τὸ *ἐξόδιον*, τὴν προσευχή τους, μάνοιχτό τὸ στόμα χωρὶς νά τὴν καταλαβαίνω.

Ἐπικαλοῦντες, παιδεύοντες...

εὐθυμοῦντες, χαίροντες,

συλλαβοῦσα ἐν γαστρὶ.

Τὸν πατέρα προσκυνῶ,

τὴν μητέρα σέβασμαι,

καὶ τὸν πρῶτον ἀδελφόν,

ἀδελφήν τε καὶ πατέρα.

Περὶ πᾶσαν ἐντολήν

τὴν ἀγάπην ἔχετε,

τὸν Θεὸν φοβεῖσθε,

τὸν βασιλέα τιμᾶτε,

τοὺς ἱερεῖς εὐλαβεῖσθε.

Ἄνθρωπος ἀγράμματος

ξύλον ἄκαρπὸν ἐστίν,

διὸ ὅπου φορεῖ τὰ γράμματα,

ὕπερ χρυσοῦ καὶ ἀργυροῦ

τιμώτερόν ἐστι . . .

Καὶ σὺ καλέ μου δάσκαλε,

ἔχε καλὴν νύχτα.

Καὶ τὸ ταχύ πού δὲν ἔρθεῖ,

τὰ μικρ' ἀπὸ δώδεκα

καὶ τὰ τρανὰ εἰκοσιτέσσαρα,

καὶ τὸν πρωτόσχολον σαραντασοχτῶ

καὶ δύο διὰ τὴν εὐχὴν,

πενήντα, ἀμήν, ἀμήν, ἀμήν.

Δάσκαλος, πρωτόσκαλος

παιδί παιδί τούμπαλος.

Αὐτὸ τὸ *ἐξόδιον* τᾶκουσα ἀπὸ τριακόσια καὶ παραπάνω στόματα, σὰ μελωδία, σὰν προσευχή, σὰ μοιρολόγι, σὰν κλάμα, σὰν τροπάρια

κῆφυγα σαστισμένοι στὸ σπῖτι μαζί με τᾶλλα παιδιὰ, με χαρὰ στὰ στήθεια, πού καὶ γὼ ἤμουν μαθητῆς καὶ θὰ μάθαινα γράμματα. Ἡ πρώτη αὐτὴ μέρα, ὅλη χαρὰ καὶ εὐτυχία, θὰ μοῦ μείνει—πάω στὰ ἑβδομήντα—ἀλησμόνητη.

—Πῶς σὲ φάνκε χρυσό μ' ; με ρώτησε ἡ μητέρα μου πιάνοντάς με στὴν ξώπορτα ἀπὸ τὸ χέρι. Τὸ πρόσωπό της γιομάτο ἀγαλλίαση, καὶ τὰ μάτια δάκρυα, γιατί ἀξιονότανε νὰ στείλει στὸ σχολεῖο παιδί !

—Ἐλα δῶ μοσκαράκ' μου, νὰ δῶ τὰ γράμματα πού ἔμαθες, μοῦ εἶπε ἡ γιαγιά μου ἡ Παπαμόσκαϊνα, ἀφίνοντας τὴ ρόκα ἀπ' τὸ χέρι της καὶ τὰ γυαλιὰ ἀπ' τὰ μάτια της.

—Νᾶχ'ς τὴν εὐλογία τῆ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ, μοῦ εἶπε κι' ὁ παποῦς μου καὶ με βλόγησε δακρυσμένος.

Σὲ ποιὸν νάπαντήσω πρώτα ; Σὲ ποιὸν νὰ δώσω ἀπόκριση πού τὴν προσμέναν ὅλη μέρα με τόση ἀγωνία ;

Καὶ σὰν εἶπα δὰ τὸ τί εἶδα κι' ἄκουσα... Καὶ πρωτόσχολος !... μοῦ ξαναευχῆθηκε ὁ παπούς μου. Κὴ μοῖρα τῶφερε σὲ λίγα χρόνια νὰ γίνω πρωτόσχολος. Καὶ τὰ τρεμάμενα χέρια τῆς γιαγιάς μου με χᾶιδεψαν, καὶ στὰ μαλλιά μου ἐνῶσα τὰ δάχτυλα τῆς μητέρας μου, καὶ τὰ μουστάκια καὶ τὰ γένια τοῦ παποῦ μου μοῦ γαργάλισαν τὸ λαιμό. Τί εὐτυχία !!

Ὅλη τὴ νύχτα κείνη πού πλάκωσε φθινοπωρινὴ γρήγορα, ἔβλεπα ὄνειρα. Ἔβλεπα πολλὰ ὄνειρα : Πῶς εἶχα μεγαλώσει κι ὄλα, πῶς ἤμουνα πρωτόσχολος, ὅπως μοῦ εὐχήθηκε ὁ παπούς μου, πῶς ἔγραφα στὸ διάμμιο, πῶς πῆρα φυλλάδα καὶ πῶς ἄρχεψα νὰ μαθαίνω τὸν ἀπόστολο, πού ἀργότερα μαθαίνοντάς τον ἀληθινὰ, εἶπα τὸ πρὸς Γαλάτας, πρὸς γαλιαίς καὶ γέλασε ὄλο τὸ ἐκκλησίασμα με τὴν παρατονία μου.

Μὰ τὰ καλά μου αὐτὰ ὄνειράτα τὴν ἄλλη μέρα διαλύθηκαν λυπητερά.

* *

Ξύπνησα με τὰ κοκόρια. Ἄνοιξα τὰ μάτια μου καὶ δὲ μπορούσα νὰ νιώσω πού βρίσκομαι, στὸ σχολεῖο ἢ στὸ σπῖτι μέσα στὸ στρῶμα. Καὶ σὰν ἤρτα στὸν ἑαυτό μου καὶ κατάλαβα, πῶς εἶναι ἀκόμα πουρνό, πῶς δὲ σηκώθηκε στὸ σπῖτι οὔτε ἡ καλὴ μας Μαρίκου — ἡ δούλα μας, πού μᾶπλενε κι ἀνατρίχιαζα γιὰ τὰ σκληρὰ της χέρια, γιομάτα κάλους, φώνασα τὴ μητέρα μου με κλαφερὴ φωνή...

—Τέν, παιδί μ', ἀγὸρ' μου, μοῦ εἶπε μέσ' ἀπὸ τὸ στρῶμα της ἡ καλὴ μου μητέρα.

—Πότε θὰ πάγω στὸ σχολεῖο ; ρώτησα κλαμένα.

—Θὰ πᾶς, παιδί μ', θὰ πᾶς...

Καὶ ὅταν πιά ἄκουσα τὴν καμπάνα νὰ χτυπᾷ τὸ χτύπημα τοῦ προσκλητήριου τοῦ σχολεῖου, γιομάτος χαρὰ μὲ τὴ σάκκα στὸν ὦμο περασμένη, ξεκίνησα κρατώντας τὴ Μαρίκου, τὴ δούλα μας, ἀπ' τὸ χέρι. Ἔλαμπε τὸ πρόσωπό μου ἀπὸ χαρὰ καὶ τὰ πόδια μου πετοῦσαν, δὲν πατοῦσαν στὴ γῆ. Ἔτσι περήφανος μπήκα στὴ μεγάλη αὐλὴ τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ προχωρώντας μᾶλλον παιδιὰ μαζί, πέρασα τὸ χαγιάτι τοῦ ἀρχοντικοῦ κι ἀνέβηκα τὰ σκαλιὰ τοῦ σχολεῖου. Καὶ βρέθηκα στὴ μεγάλη σάλα, ὅπου τὰ παιδιὰ βόιζαν σὰ μελισσολόγι.

Ὁ ἥλιος τώρα εἶχε μπεῖ ἀπὸ τὰ μεγάλα παράθυρα δόλοαμπρος. Οἱ αἴθουσες, δυὸ μεγάλες αἴθουσες ἀνοιχτές ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, ἔλαμψαν καὶ τὰ τόσα κεφάλια τῶν παιδιῶν ρόδισαν βαμμένα ἀπὸ τὴ βροχὴ, ποὺ χύθηκε πάνω τους—βροχὴ ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ χινονοπωρινοῦ ἡλίου. Μέσα στὶς μεγάλες αὐτὲς αἴθουσες λαγῆς λογιῶν παιδιὰ. Παιδιὰ ἄταχτα, τσαχπίνικα, μάγκες, παιδιὰ ἤσυχα, φρόνιμα, μὰ πάντα παιδιὰ. Οὔτε τὸ πιὸ ἄγριο κοπάδι ἀγριμιῶν, θὰ ἔκανε τόσες ἀταξίες, ὅσες σοφίζονταν τὰ τετρακόσια αὐτὰ παιδιὰ, ποὺ τὰ δίδαχνε, τὰ διάβαζε ἀνάγνωση καὶ λογαριασμό ὁ μακαρίτης ὁ Ἀναγνώστης ὁ δάσκαλος, ποὺ ἀντὶ γιὰ ἀγγελάρης μουσχαριῶν καὶ ζῶων μουγγῶν, εἶταν δάσκαλος τῶσων ἄλλων παιδιῶν, ποὺ μπροστά του μποροῦσαν ἀπὸ φόβο νὰ βραχοῦν.

Νυσταγμένος κι ἀγουροξέπνητος μπήκε τέλος πάντων ὁ δάσκαλος στὴν «παράδοση» ὅπως λέγαμε τότες τίς τάξεις κι ἀνεβαίνοντας μὲ τὰ γυαλιὰ στὰ μάτια στὴν καθέδρα του, ἔβαλε καὶ τὸν φύλακα τῆς θύρας νὰ βαστᾷ τὸ ξύλο, ποὺ στὴν κορφὴ του ὑψωνότανε τὸ *ναὶ* τὸ καὶ τὸ *ὄχι*.

Τεῖταν οὐτὸ τὸ *ναὶ* καὶ τὸ *ὄχι*; Ὅποιος ἤθελε ἀπὸ τὰ παιδιὰ νὰ βγῆ ἔξω ἀπ' ἀνάγκη, φώναζε ὑψώνοντας τὸ δείχτη τοῦ χεριοῦ του: —Δάσκαλε, κατουρήθκα.

Ἄν ἤθελε ὁ δάσκαλος νὰ τὸν ἀφήσει, πρόσταζε νὰ γυρίσει τὸ ξύλο αὐτὸ ἀπὸ τὸ μέρος ποῦ γράφε *ναὶ*, ἀλλιῶτικα γύριζε τὸ *ὄχι*.

* *

Κι ἄρχισε ἡ ἀνάγνωση. Ὅλα τὰ παιδιὰ κρατώντας τὴ φυλλάδα διάβαζαν ἀπὸ μιὰ λέξη. Ἀπὸ στόμα σὲ στόμα ἡ λέξη ἄλλαζε μεγαλόφωνη. Μεῖς τὰ μικρὰ χάφταμε μῦγκες, μιλούσαμε, φλυαρούσαμε, πειραζόμαστε. Ὅταν κάποτε εἶδα τὸ δάσκαλο νὰ θυμώνει, νὰ χτυπᾷ τὸ γρόθο του στὴν καθέδρα καὶ σὲ λιγάκι μὴ τὴ βέργα τὴ τσουχτερὴ στὸ χέρι νὰ δέρνει ἀλύπητα ἕνα ἀπὸ τὰ παιδιὰ, ποὺ ἄταχτοῦσαν, χτυπώντας στὰ πσινὰ τοῦ παιδιοῦ, φορτωμένου στὴ ράχη τοῦ πρῶτόσχολου, τρόμαξα, κι' ἄρχισα νὰ κλαίω.

—“Ὦχ; μάννα μ’, ὦχ, νινέ μ’, φώναζε στὴν κάθε βιτσιά, ποὺ κολλοῦσε στὰ κρέατά του. Σπάραζε, κουνοῦσε τὰ πόδια, μὰ καὶ πιασμένος, σὰν ἀπὸ ντανάλια, ὑπόφερνε τὸ μαρτύριο τοῦ ξύλου.

Ὡς τὸ μεσημέρι, ποὺ θὰ σχολοῦσαμε — ποὺ δὲν πρόφτασα νὰ σχολάσω εἰρηνικά—ἄλλος ἔφαγε φάλαγγα στὰ πόδια, ἄλλος ἔφαγε βιτσιές στὰ χέρια, ἄλλος δέχτηκε ὄλων τῶν παιδιῶν τὰ φτυσήματα στὰ μοῦτρα, κι ἄλλου τοῦ κρέμασαν στὸ στήθος μιὰ νεκροκεφαλή γαδάρου καὶ τὸν ἔστησαν στὴν ξώπορτα.

Ἡ μέρα κείνη μοῦ φάνηκε κόλαση. Ἡ παιδικιά μου ψυχὴ στενοχωρέθηκε τόσο, ποὺ βγαίνοντας ἀπὸ τὴ θέση μου πῆγα στὴν καθέδρα κοντὰ τοῦ δασκάλου καὶ πλησίασα λέγοντας:

—Δάσκαλε κατουρήθκα.

Καμμιά ἀπόκριση δὲν ἄκουσα. Ὁ δάσκαλος σκυμμένος στὴν ἔδρα του κάτι ἔκανε, ποὺ ἐγὼ δὲν μποροῦσα νὰ γιῶσω.

—Δάσκαλε, κατουρή... καὶ σήκωσα, ὅπως τὰλλα παιδιὰ τὸ χέρι μου κι ἔσφιξα τὰ μοιριά μου δυνατά.

Τώρα τὸ κεφάλι τοῦ δασκάλου σηκώθηκε λίγο, μὲ κύτταξε ὄξω ἀπὸ τὰ γυαλιά, μὰ σὰ ναρκωμένο πάλι κατέβηκε πρὸς τὸ τραπέζι. Ἦμουν τόσο μικρός, ποὺ δὲν ἔφτανα νὰ δῶ τί διάβολο ἔκανε ὁ δάσκαλος τῶσων παιδιῶν, ποὺ ἀκούραστα διάβαζαν ἀπὸ τὴ φυλλάδα.

Τότε κοίταξα πρὸς τὴ θύρα. Ὁ πρωτόσχολος στεκότανε κεῖ. σωστός τσομπανόσκυλος, βαστώντας τὸ ἐργαλεῖο ποὺ ἔλεγε τὸ *vai* καὶ *δχι*. Μέτρησα τὴ δύναμή μου καὶ σὰ σαγίττα ρίχτηκα ἀνάμεσα θύρας καὶ πρωτόσχολου. Βρέθηκα ἔξω κι ἄρχισα νὰ τρέχω.

Δὲν προχώρησα πολὺ κένιωσα πίσω μου κάποιος νὰ μὲ κυνηγᾷ. Γύρισα νὰ δῶ. Ἀληθινὰ ὁ πρωτόσχολος ἔτρεχε πίσω μου νὰ μὲ ξαναφέρει στὸ σχολεῖο. Βγαίνοντας τὴν ὁξώθουρα τῆς ἐκκλησιᾶς πῆρα τὸν κατήφορο καὶ φτάνοντας στὸ σπίτι τῆς κόνα-Παρουσίας, τῆς ξαδέρφης τοῦ πατέρα μου, πρόφτασα νὰ γονατίσω, ὅταν πάνω μου στάθηκε ὁ πρωτόσχολος καὶ μᾶρπαξε ἀπὸ τὸ χέρι.

—Γρήγορα στὸ σχολεῖο παλιόπαιδο, εἶπε, κι ἄρχισε νὰ μὲ τραβᾷ. Μιὰ τσιριὰ μεγάλη, ποὺ ἔβγαλα φοβισμένος, τὸν σταμάτησε.

—Δὲν πάγω στὸ σχολεῖο, ἔλεγα, δὲν πάγω, δὲ θέλω... καὶ σύρθηκα στὴ γῆ.

Ἐνα παραθύρι ἄνοιξε τότε. Ἡ κόνα Παρουσία, ἡ ἐξαδέρφη τοῦ παποῦ μου, πρόβαλε.

—Τί ζορέχ’ς, μπρὲ παιδί μ’, πὲ τὸ μωρὸ καὶ τὸ δέρνεις; Λήγωρα νάφήκ’ς τὸ παιδί, τότε πρόσταξε κι ἀνοίγοντας τὴ θύρα μὲ γλίτωσε ἀπὸ τὰ χέρια του.

Σπάραξε ἡ ψυχὴ μου ἀπὸ φόβο, σὰν τοῦ πουλιοῦ ἢ ψυχὴ στὰ

ΠΩΣ ΔΕΝ ΕΓΙΝΑ ΔΕΣΠΟΤΗΣ

Στοῦ πατέρα μου τὸ σπῖτι—πού εἶτανε παπαδόσπιτο—μεγαλώσαμε ἀνάμεσα σὲ ἐκκλησιαστικά βιβλία καὶ ἄμφια καὶ ψαλμουδιές καὶ τραγούδια καὶ τροπάρια. "Ὅπως τοῦ γιατροῦ τὸ παιδί θὰ ὠνειρευόταν νὰ γίνεῖ γιατρός, καὶ γὼ ἀπὸ πολὺ μικρὸς ὠνειρεύτηκα νὰ γίνω δεσπότης. Καὶ γιατί ὄχι; Ἡξαιρα νὰ ψέλνω, φωνὴ εἶχα, ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικά τὰ γνῶριζα ἀνακατωτὰ κι' ἀπόξω." Ἄν μπορούσα νὰ πάγω καὶ στὴ Θεολογικὴ σχολῆ—τότε σπούδαζαν στὴ Χάλκη γιὰ δεσποτάδες— θάβγαίνα ἐτοιμασμένος νὰ γίνω δεσπότης, νὰ πραγματοποιήσω τ' ὄνειρο. Τόσοι ἄλλοι χωρὶς τὰ δικά μου προσόντα ἀπ' ἀνατροφή καὶ φυσικὴ κλίση, πέτυχαν νὰ φορέσουν τὴ μήτρα καὶ νὰ κρατήσουνε τὴν «ποιμαντικὴν ῥάβδο» καὶ νὰ ντυθοῦνε τὸ μανδύα μπαίνοντας στὸ νάρθηκα καὶ ν' ἀκούσουνε τὸ «εἰς πολλὰ ἔτη δεσποτὰ» καὶ νὰ δοκιμάσουνε τὰ ρίγη τοῦ χειροφιλήματος καὶ τὰ μεγαλεῖα τὰ δεσποτικά.

Ἐγὼ δώδεκα χρονῶ παιδί μπορούσα ν' ἀνέβω στὸ στασίδι καὶ νὰ βγάλω πέρα τὴ λειτουργία. Ἡξαιρα νὰ ψέλνω καὶ χερουβικὸ καὶ κοινωνικὸ, καὶ ὅλα τὰ ἑωθινὰ καὶ τὰ δοξαστικά τὰ ξαιρα ἀπόξω. Μπορούσα μὲ τὸ θάρρος τοῦ πεπειραμένου ψάλτη νὰ πῶ τὸν «πολυχρονισμό» τοῦ δεσπότη, καθὼς κάποτε τοῦ τὸν ἔψαλα τοῦ ἐπίσκοπού μας σὲ ἓνα του ταξίδι στὸ χωριό, πού ἔκανα δάσκαλος, ὅταν τέλειωσα τὸ σχολεῖο τῆς πατρίδας μου.

Γι' αὐτὸ καὶ μαζεύοντας τὰ παιδιά τῆς γειτονίας ἔστηνα στὸ σπῖτι μᾶς σωστὴ λειτουργία. Ἐψελνα μὴ τίς ὥρες καὶ δίδαχνα τὰ ὥραϊα τροπάρια τῆς λειτουργίας καὶ ψέλνοντας τὸ «ἅγιος τοῦ βήματος» ἔλεγα κάνοντας βαριά τὴ φωνή μου. «δεσποτικά». «Κύριε Κύριε, ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ».

Στὸ σπῖτι τοῦ πατέρα μου, πού ὁ μακαρίτης σαράντα χρόνια ἔκανε παπαδική, ἀπὸ μωρὸ παιδί ἄκουα ψαλσίματα. Διάβαζα πολὺ μικρὸς ἀκόμα τὸ ψαλτήρι, ἀνακάτευα τὸ ρολόγι, ἔψελνα ἀπὸ τὴν παρακλητικὴ καὶ τὰ 12 μηνιαῖα καὶ ἡξαιρα ἀπόξω πολλὰ ἄξιον ἐστὶ, τὰ δώδεκα ἑωθινὰ, καὶ ἄλλα τόσα χερουβικά καὶ πολυέλεους καὶ καταβασίες, καὶ δοξαστικά.

Μὲ τίς ὥρες διάβαζα τὸ πά, βού, γὰ καὶ ἀνακάτευα τοὺς

νύχια τοῦ γερακιοῦ. Συχάθηκα καὶ φοβήθηκα μονομιᾶς τὸ σχολειὸ καὶ τὸ δάσκαλο, πού τόσο ἄγριος φάνηκε τὴ μέρα κείνη.

* *

Ἡ ξαδέρφη τοῦ πατέρα μου, ἡ κόννα Παρουσία, σὲ λίγω βαστώντας τὴ ρόκα τῆς κατηφόριζε μαζί μου καὶ μώδηγοῦσε στὴ μητέρα μου φευγᾶτον ἀπὸ τὸ σχολειὸ τόσο γρήγορα.

—Πάρ' τὸν ἔγγονό σ', Παπαμόσκο, εἶπε τοῦ παποῦ μου, πού ξαπλωμένος διάβοζε τὰ ιερά βιβλία του τὴν ὥρα κείνη.

Ἐγὼ ἔτρεμα, ἔκλαιγα, σπάραζα μάναφυλλητά.

Ὅλοι στὸ σπίτι μὲ τρογύρισαν τώρα νὰ μάθουν πὼς τῶσκασα ἀπὸ τὸ σχολειὸ καὶ γιατί τόσο γρήγορα ἔχασα τὴ χαρὰ μου καὶ τὸν ἐνθουσιασμό γιὰ τὰ γράμματα. Τὰ παιδιὰ τὸ μεσημέρι μοῦ ἔφεραν στὸ σπίτι καὶ τὴ φτωχὴ κι ὀρφανὴ σάκκα μου, πού τόσο πρόωρα τὴν ἀφήκα φεύγοντας ἀπὸ τὸ σχολειὸ.

Ἐπρεπε νὰ μείνω στὸ σπίτι ἄλλο ἓνα χρόνο, γιὰ νὰ θαρρέψει ὁ παππούς μου ὁ Παπαμόσκος, νὰ μὲ ξαναπάγει στὸ δάσκαλο. Στὸ μεταξὺ ὁ ἴδιος μὲ μάθαινε ἐκκλησιαστικὰ τροπάρια καὶ μὲ ἱστοροῦσε παραμύθια:

Θὰ σὲ πῶ νὰ παραμῦθ'
τὸ κουκὶ καὶ τὸ ρεβῦθ',
στάρ' καὶ κριθάρ'
καὶ κουκὶ μαργαριτάρ'.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ἤχους καὶ τὶς φθορὲς καὶ ἀνέβαινα σ' ἓνα σκαμνὶ νὰ λέω λόγους, κάνοντας ὅπως ὁ Ἄνθιμος ὁ δεσπότης μας, ποὺ μόλις 27 χρονῶν ἔγινε «ἐπίσκοπος Ροδοστόλου».

* * *

Εἶχα πιά τελειώσει τὴν ὑστερνὴ—τὴν ὄγδοη—τάξη τοῦ μεγάλου σχολείου τῆς πατρίδας μου. Ἄλλη τάξη δὲν εἶχαμε, γιὰ νὰ συνεχίσω τὰ γράμματα. Ἄλλοι νὰ πάγω ἢ στὴν Ἀντριανούπολη ἢ τὴ Φιλιππούπολη, ἢ στὴν Πόλη, δὲν εἶχε ὁ πατέρας μου ὁ φτωχὸς δυνάμεις. Ἔτσι πῆγα δάσκαλος στὸ γειτονικὸ μας χωριό. Δάσκαλος δέκα τριῶν χρονῶν παιδί! Ἐκεῖ πιά νοσταλγὸς τοῦ ὄνειρου: νὰ γίνω δεσπότης, ζητοῦσα μὲ τὸ μικρὸ μου μυαλὸ νὰ βρῶ τὸν τρόπο, ποὺ θὰ μπορούσα νὰ καταχτήσω τ' ὄνειρο αὐτό.

Στὰ παιδικὰ μου χρόνια στὸ σπίτι μας, ποὺ εἶχαμε ὄρα βιβλιοθήκη μὲ χρυσόδετα μουσικὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία: τὸ «Ἀναστασιματάριον», τὸ «Εἰρηολόγιον», τὸ «Δοξατάριον» καὶ τόσα ἄλλα τῶν ξακουστῶν μουσικοδιδασκάλων ἔργα, ἀγαποῦσα νὰ σκαλίζω τὰ βιβλία καὶ νὰ «ἐντρυφῶ», ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ θεῖος μου ὁ διαβασμένος, εἴτε στὴ μουσικὴ ποὺ τὴ διάβαζα ἀπὸ δέκα χρονῶν, ἢ στοὺς λόγους τῶν πατριαρχάδων, ἢ στὸ Μηνιάτη, ἢ στὴν ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας.

Κάποτε θυμοῦμαι σκάλιζα καὶ τὸ λεξικὸ τοῦ Βυζαντίου, ποὺ τὸ εἶχαμε δεμένο καὶ χρυσοστολισμένο. Μ' εὐχαριστοῦσε ν' ἀνακατεύω τὶς σελίδες καὶ νὰ χάνουμαι στὶς λέξεις μέσα—τὶς χιλιάδες λέξεις. Μιὰ λέξη, ποὺ ξεχωριστὰ μὲ τράβηξε καὶ μὲ μάγεψε καὶ γιὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων, ποὺ τὴ σχημάτιζαν καὶ γιὰ τὸν ἦχο τῆς καὶ γιὰ τὴν ἔννοιάν της καὶ γιὰ τὴ σύνθεσή της, εἶταν τό: **συνδυάζω**.

Ὅταν διάβασα καὶ ξαναδιάβασα τί θὰ πεῖ τὸ ρῆμα αὐτό, ὅταν ἔνωσα πῶς μπορούσα καὶ γὼ νὰ τὴ μεταχειριστῶ.

—«Νά, εἶπα ἔλυσα τὸ ζήτημα μου. Μ' ἓνα γράμμα ποὺ θὰ γράψω τοῦ δεσπότη μας κι' ἓνα τοῦ πλούσιου καὶ ἄρχοντα τοῦ τόπου μας, τοῦ κύρ Ντόντογλου, καὶ θὰ τοὺς παρακαλῶ νὰ **συνδυάσουν** τὶς ἐνέργειές τους, θὰ μπορέσω νὰ πάγω στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ στὴ Χάλκη νὰ σπουδάσω, νὰ γίνω κήρυκας, νὰ γίνω ἕνας καλόγερος ὠραῖος καὶ ἠγούμενος, γιὰ νὰ φτάσω καὶ στὴ δεσποτικὴ!».

Κι ἔτσι ὠνειρεύτηκα τί εἶδους καλογεράκι θάμουνα: Ἐνας μέτριος στρογγυλοπρόσωπος καὶ ξανθόμαλλος ρασοφόρος μὲ τὰ μαλλιά σγουρὰ νὰ ἀναπετάγουνται ἀπὸ τοὺς κρόταφους, μὲ γένι σγουρό, μὲ μάτια καταγάλανα σὰν τοῦ ξάστερου οὐρανοῦ τῆ θωριά, καὶ καλλίφωνος τόσο, ποὺ νὰ μαγεύω, ψέλλοντας τὶς «**καταβασίεις**» ἀπὸ τὸ δεσποτικὸ μου θρόνο.

Κλειοῦσα τὰ μάτια μου καὶ μιὰ μιὰ κατέβαζα τὶς εἰκόνες αὐτὲς μὲ τὴ φαντασία μου καὶ σχημάτιζα μιὰ κορδέλα κινηματογράφου, ποὺ μὲ μεθοῦσε. Ἔβλεπα καὶ τὸν πατέρα μου παπὰ σαράντα χρόνων νὰ σκύβει μπροστά μου καὶ νὰ φιλεῖ τὸ χέρι μου παίρνοντας «καίρο», κατὰ τὴν ἱερατικὴ συνήθεια. Ἔβλεπα καὶ τὸν Παπαιοκονόμο, γέροντα ὀγδοντάρη ὡς κεῖ πάνω ψηλὸ καὶ μεγαλόπρεπο νὰ σκύβει κι' αὐτὸς μπροστά μου καὶ νὰ μοῦ φιλεῖ τὸ χέρι. Τὶ μεγαλεῖο!

* *

Ἔτσι γεμάτος ἐλπίδες, γεμάτος ὄνειρα, κάθησα κι ἔβαλα χάμω τὸ σχέδιο, ποὺ θὰ ἔγραφα τοῦ δεσπότη καὶ τοῦ ἄρχοντα τοῦ τόπου μας, ποὺ κάποτε σπούδαζε καὶ παιδιὰ σὲ ἀνώτερα σχολεῖα.

Θεοφιλέστατε, ἔγραφα—γιατ' ἤξαιρα ἀπὸ τὸν πατέρα μου τοὺς τίτλους τῶν δεσποτάδων — στὸ μισὸ τῆς μεγάλης σελίδας τοῦ χαρτιοῦ, ποὺ ἀγόρασα. «Ἐχων διακαῆ πόθον νὰ ἀφοσιωθῶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κλήρου καὶ νὰ φοιτήσω εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης καὶ μὴ ἔχων τὰ μέσα πρὸς τοῦτο, τοῦ πατρὸς μου ὄντος πτωχοῦ ἱερέως τῶν Τεσσαράκοντα—Μαρτύρων, μὲ πολλὰς οἰκογενειακὰς ὑποχρεώσεις, τολμῶ νὰ παρακαλέσω τὴν ὑμετέραν Θεοφιλίαν, ὅπως σὺ νὰ δὴ ἀζοῦσα αὐτὴ τὰς ἐνεργείας τῆς μὲ τὴν διάθεσιν τοῦ κ. Ντόντογλου, πρὸς τὸν ὁποῖον ἔγραψα αἴτησιν, μὲ ἀποστείλῃ εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν.»

Καλὰ κατάφερα νὰ κολλήσω τὸ σὺ ν δὴ ἀζοῦσα. Καὶ σὰν ἔκανα καὶ τὸ γράμμα μου στὸ Ντόντογλου καλλιγραφημένο ἀπαράλλαχτα, παρακαλώντας τον νὰ σὺ ν δὴ ἀσει τις ἐνεργείες του μὲ τὸν δεσπότη, ξεκίνησα νὰ παραδώσω τὰ γράμματά μου.

* *

Γιὰ νὰ πάγω ἀπὸ τοὺς Ἁγιοσαράντα μάρτυρες στὴ Μητρόπολη, ἔπρεπε νὰ κατεβῶ τοῦ μαχαλά μας τὸ μεγάλο δρόμο, νὰ περάσω τὸ γεφύρι καὶ τὸν ξεροπόταμό μας, ποὺ εἶχε κατεβάσει κάμποσο νερὸ —χειμώνας εἶτανε τότε — κι' ἀπὸ κεῖ πάλι νὰ ξανανεβῶ, σοκάκια, στενόδρομους, νὰ περάσω ἀπὸ τὸ «Γαλάζιο Σχολεῖο», τὸ παραθεναγωγεῖο μας, νὰ βγῶ στὴ μικρὴ πλατεία καὶ προχωρώντας νὰ μπῶ σὲ μιὰ πολὺ μεγάλη πλατεία τετράγωνη — τὸν ἀρχοντομαχαλά τῆς πολιτείας, ὅπου στὸ βάθος μεσημβρινά, ὑψωνότανε ἡ Μητρόπολη μὲ τὴν παλιὰ ἐκατόχρονη ἐκκλησιά, καὶ κατὰ τὴ δύση εἶτανε τὸ μεγάλο σπίτι τοῦ Ντόντογλου τοῦ ἄρχοντά μας.

Προχώρησα μὲ καρδιοχτύπι στὴν πλατεία, προσπέρασα τὸ μεγάλο μας σχολεῖο τὴν «Κεντρικὴ Σχολή», ποὺ τὴν εἶχα τελειώσει καὶ μὲ λίγα βήματα μῆκα στὸ μακρὸ ἀυλόγυρο τῆς ἐκκλησίας,

πού στο βάθος του ὑψωνότανε τ' ὠραῖο χτίριο τοῦ δεσπότη.

Ἡ γλώσσα μου εἶχε κολλήσει στο λαρύγγι μου. Τὸ σάλιο μου ἀνέβαινε καὶ κολλοῦσε στὸν οὐρανίσκο μου, καὶ μιὰ ψιθύριζα τὰ λόγια πού εἶχα ἐτοιμάσει νὰ πῶ τοῦ δεσπότη τὴν ὥρα, πού θὰ τοῦ δὶνα τὸ γράμμα μου, καὶ μιὰ κατάπινα.

* * *

Σὰν ἔφτασα στὴ μαρμαρένια σκάλα, προχώρησα μὲ θάρρος καὶ μπῆκα στὴ μεγάλη «παῖσι» τῆς Μητρόπολης. Ἀπὸ δῶ τὰ γραφεῖα. Παπάδες ἔγραφαν. Σκυμμένος ὁ περίφημος Παπαχριστάκης, ὁ πιὸ ἐγγράμματος παπὰς τοῦ τόπου μας ἔγραφε. Ἐγραφε κι' ὁ γραμματέας. Δίχως κανεὶς νὰ μὲ προσέξει, ἀνέβηκα τὴ μεγάλη ξυλένια σκάλα καὶ βρέθηκα στοῦ πάνω πάτωμα, ὅπου ὁ δεσπότης περπατοῦσε μὲ τὰ χέρια πίσω δεμένα καὶ μὲ τὸ κεκριμαρένιο κόμπολόγι του. Ἐνας δεσπότης ὁμορφάνθρωπος.

—Τί θές ἐδῶ ἐσύ :

—Θεοφιλέστατε, μουρμούρισα, καὶ πήγα νὰ λιποθυμήσω. Μὰ πρόλαβα καὶ βγάζοντας τοῦ ἄπλωσα σκυμμένος, ὅπως συνηθίζαμε ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, τὸ χέρι μὲ τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δυὸ γράμματα, πού εἶχα σχεδιάσει καὶ καλλιγραφήσει. Τὸ χέρι τοῦ πήρε τὸ γράμμα μου καὶ δίχως νὰ τὸν ξαναδῶ στοῦ πρόσωπο, ὀπισωδρόμησα καὶ ξανακατέβηκα γρήγορα τὴ σκάλα. Τίποτε δὲν μπόρεσα νὰ τοῦ πῶ ἀπὸ ὅ,τι ἐτοίμασα νὰ τὸν προσφωνήσω καὶ τόσες μέρες κουράστηκα ν' ἀπαγέλνω κλεισμένος, στὴ σάλα τοῦ σπιτιοῦ μας...

Ἀπὸ κεῖ γρήγορα, μπάς καὶ μὲ ξαναφώναξουνε πίσω, ἔτρεξα τὴ μεγάλη αὐλὴ καὶ βγήκα τὶς ἀνοιχτὲς πόρτες τῆς Μητρόπολης.

—Θεέ μου, εἶπα γλύτωσα ἀπὸ τὴ μεγάλη κρίση.

Πηγαίνοντας στὴν πλατεία ἔβλεπα τώρα τὸ μεγάλο σπίτι τοῦ ἀρχοντά μας, ὅπου πήγαίνα ν' ἀφήσω καὶ τ' ἄλλο μου γράμμα. Πηγαίνοντας ὅλο καὶ πρόσμενα πίσω μου ν' ἀκούσω τὴ φωνὴ τοῦ «γκαβάση» νὰ μὲ καλεῖ.

—Σύ, ψίτ, μικρέ, ἔλα ὁ δεσπότης σὲ θέλ'.

Μὲ τὴν ἀνεκπλήρωτη αὐτὴ ἐλπίδα ἔφτασα στὰ σκαλοπάτια τοῦ σπιτιοῦ τοῦ ἀρχοντά μας. Στάθηκα ἐκεῖ καὶ ζύγισα τὸ θάρρος μου.

Κάποτε στοῦ σπίτι αὐτὸ ὁ πατέρας μου μὲ εἶχε στείλει νὰ πάγω «ῥωμὸ» ἀπὸ τὴ λειτουργία καὶ θυμόμουνα καλὰ καὶ τὸ γενναῖο φιλοδώρημα, πού πήρα : ἓνα «σοῦλταμαμότη».

Τώρα πήγαίνα νὰ δώσω μιὰν αἴτηση δικιά μου.

—Θάρρος εἶπα, καὶ προχώρησα ὡς τὴ θύρα, σὰ θύρα παλατιοῦ παραμυθένιου.

Καὶ φτάνοντας χτύπησα τὸ κουδούνι. Ἐνα χτύπημα ἀκούστηκε

ἀπὸ μέσα καὶ σὲ λίγο ἕνας ἀπὸ τὸ παράθυρο τῆς σκάλας σηκώνοντας τὸ παραπέτασμα μὲ κοίταξε καὶ μονομιᾶς εἶδα ἕναν ἄνθρωπο ν' ἀνοίγει τὴ θύρα μὲ μούσι καὶ νὰ μὲ ρωτᾷ. Εἴταν ὁ γυιὸς του, πού τότε γύρισε ἀπὸ τὴν Εὐρώπη.

—Τί θέλ'ς ;

Τίποτε δὲν εἶπα, μόνο ἄπλωσα πάλι τὸ χέρι μου καὶ τοῦ παράδωκα τὸ γράμμα μου.

Δὲν πρόφτασα νὰ βρεθῶ στὸ τρίτο σκαλί κι' ἄκουσα πίσω μου.

—Μὰ τί γράμμα ἔναι αὐτό ; Δῶ λέγ' : Θεοφιλέστατον.

Δὲ στάθηκα, οὔτε γύρισα νὰ δῶ. Πίσω μου ἄκουσα μονάχα νὰ κλεῖ βαρεῖα ἡ πόρτα.

Στὸ δρόμο τώρα μελετοῦσα, πηγαίνοντας ἀπελπισμένος, τὸ πάθημά μου εἶχα παραδώσει κατὰ λάθος τὰ γράμματά μου Παρηγορώντας ὁμῶς τὸν ἑαυτό μου, εἶπα:—«Ἐ, ὅπως νάναι αὐτοὶ θὰ μιλήσουνε γιὰ μένα καὶ εἶναι τὸ ἴδιο. Θὰ συγδυάσουνε τις ἐνέργειές τους καὶ θὰ μὲ στείλουνε στὴ Θεολογικὴ Σχολή». Πίστευα πῶς οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ μόνο τὴ δική μου ἔγνοια εἶχαν.

Ἐγίνα πενήντα χρονῶ κι' ὡς τώρα προσμένω τὴν ἀπάντησή τους. Ὁ δύστυχος δὲν ἔγινα δεσπότης, τόσο πού τὸ ὠνειρεύτηκα, δὲ φόρεσα τὴ μήτρσ, οὔτε τὴν πορφύρα, οὔτε κράτησα τὴν ποιμαντορικὴ, οὔτε ἔψαλα τις καταβάσεις ἀπὸ τὸ δεσποτικό, οὔτε μοῦ φίλησαν τὸ χέρι οἱ γέροντες παπᾶδες καὶ ὁ πατέρας μου, οὔτε βλόγησα τὰ πλήθια ἀπὸ τὰ δημόθυρα. Ὅμως ἔγινα δάσκαλος πού δὲ μετανιώνω καὶ πού τὸ κατώρθωσα δίχως τοὺς συνδυασμοὺς τοῦ δεσπότη καὶ τοῦ ἄρχοντά μας.

ΠΑΠΟΥ ΚΑΙ ΓΩ ΘΕΛΩ ΡΟΛΟΓΙ

Ὁ παπούς μου εἶτανε παπουτοῦς. Τὸν θυμάμαι νὰ κόβει τὰ πετσιὰ μὲ τὴ φαλτσέτα στὸ χέρι καὶ τὴν πετσένια μπροστέλλα στὸ στήθος τοῦ πάνω στὸ «τεζιάκι» του, φτιαγμένο ἀπὸ ἕνα μεγάλο κομμάτι κορμοῦ καὶ στηριγμένο σὲ τρία ποδάρια κοντά, κοντούτσικα, ὅπως τοῦ χασάπι τὸ ξύλο ποὺ κοπανίζει τίς μπριζόλες καὶ κόβει καὶ λιανίζει τὸ κρέας.

Καθισμένος ἔκοβε, καὶ κόβοντας ἔσιαζε τὰ πετσιὰ πότε μὲ τὸ σίδερο, πότε μὲ τὴ φαλτσέτα. Κ' ἔκοβε ὀλημερίς, γιατί, καρφάδες καὶ σιράκια, γύρω σὲ πάγκους δούλευαν ἀκατάπαυτα, ἀκούραστα.

Ὅταν σηκώνοταν ἀπὸ τὸν πάγκο του, ἔβλεπες ἕνα κοντακιανὸ παπούλη, ἀσπρομάλλη μὲ τὴ βρόκα καὶ τὸ κόκκινο ζωνάρι στὴ μέση — σαραντάπηχο, φιασμένο μὲ τὰ χέρια τῆς χωρεμένης γιαγιάς μου — καὶ μιὰ μακρὴ ἀλυσίδα ἄσπρη ἀσημένια νὰ κρέμεται ἀπὸ τὸ λαιμὸ του. Εἶτανε ἡ ἀλυσίδα ποῦχε κρεμασμένο μ' αὐτὴ τὸ μεγάλο του ρολόγι, ποῦ σὰ μεγάλη σημερινὴ μπομπονιέρα μετὰλλινη κοίτονταν βυθισμένο μέσα στὸν κόρφο του καὶ ζεσταινότανε. Τὸ ρολόγι τοῦ αὐτοῦ τῶχε φέρει ἀπὸ τὴν Πόλη καὶ τὴν καδένα ἀπὸ τὸ Ἀϊδίνι τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου δούλευαν τ' ἀσημι μαστόροι ποῦ ἔπαιζαν τὴν τέχνη στὰ δάχτυλα. Ἀσημένιο ρολόγι, ποῦ δούλευε δυνατὰ, σὰν σημερινὸ ξυπητήρι, καὶ βαλμένο μέσα σὲ μιὰ ξυλένια θήκη σκαλιστὴ ἀπὸ φλαμούρι καὶ τυλιγμένη τούτη πάλι μέσα σὲ πετσι! Θαρρεῖς κ' εἶτανε μιὰ μικρὴ πλόσκα, ποῦ κερνοῦσαν τοὺς μαστόρους στὸν τρύγο, ἀπὸ στόμα, σὲ στόμα. Συχνὰ τὸν ἔβλεπες νὰ βγάζει μέσ' ἀπὸ τὸν κόρφο του τὸ ρολόγι — ὅπως καὶ τὴν κεισιά του, ποῦ τὴν εἶχε κρεμασμένη μ' ἕνα μεταξωτὸ δαχτάνι στὴν ἄλλη μεριά τοῦ κόρφου του — καὶ νὰ κοιτάζει τὴν ὥρα του ἀλὰ Τούρκα: Τὸ μεσημέρι εἶταν ἡ ὥρα ἕξ, τὸ βράδυ ποῦ ζύγωνε ὁ ἥλιος πίσω ἀπὸ τὸ βουνό, ὥρα δώδεκα.

Βλέποντας τὸν παπού μου νὰ κοιτᾷ τὸ ρολόγι του, βλέποντας τοὺς μεγάλους νὰ φοροῦν μὲ χρυσὲς καδένες τὰ χρυσᾶ ἢ τ' ἀργυρᾶ ἢ τὰ μπακιρένια τοὺς ρολόγια, δοκίμαζα μιὰ μεγάλη λαχτᾶρα ν' ἀποχτήσω καὶ γὼ ἕνα ρολόγι. Συχνά, ὅταν τὰ ροῦχα τῶν ἀδελφῶν μου ἦταν κρεμασμένα, πήγαινα κ' ἔψαχνα τὰ γελέκια τοὺς καὶ πολλὴν ὥρα χάϊδενα, καμάρωνα, ἀφιγκραζόμουνα τὰ ρολόγια τοὺς. Ἀπὸ

τὴ λαχτάρα μου εἶχα μάθει, παιδαρέλι ἀκόμα, νὰ μετρῶ τὶς ὄρες, καὶ νὰ γνωρίζω σωστά τὰ λεπτὰ καὶ δευτερόλεπτα. Ὄταν κατέβαινα στὸ «τσαρσί» μὲ τ' ἄλλα παιδιὰ ἢ μὲ τὸν πατέρα μου ἢ πῆγαινα ἀντάμα μὲ τὸν παπού μου, στεκόμουνα στὰ ρολογάδικα. Ἀπὸ τὶς βιτρίνες ἔβλεπα ρολόγια λογῆς λογιῶν. Ἀσημένια, χρυσᾶ, μπρούτζινα. Ἔβλεπα ἀλυσίδες μαλαματένιες, ἀσημένιες, ψιλές, χοντρές, ψιλοῦτσικες. Κι' ἀναβε ὁ καημός μου, πότε κ' ἐγὼ θ' ἀποχτοῦσα, σὰ μεγάλωνα, ρολόγι μὲ καδένα, ρολόγι χρυσό, ρολόγι «καπακλίδικο». Καὶ μὲ τὸ μάτι ἔτρωγα τὴ βιτρίνα. Δὲν ἤθελα νὰ φύγω, ὅπως οἱ γυναικες, ὅταν βλέπουν τὰ λοῦσα κρεμασμένα πίσω ἀπὸ τὰ μεγάλα τζάμια, ἢ τὰ παιδιὰ τὶς κοκκλες.

Καὶ καρφωμένος ἐκεῖ σχημάτιζα, σὰν τὴν ἀράχνη, τὸν νειρό μου. Γινόμουνα μονομιᾶς μεγάλος γιατρός—οἱ γιατροὶ εἶταν πλούσιοι—μὲ χρυσό ρολόγι καὶ καδένα μαλαματένια ἀπὸ τὴ μιὰ τσέπη τοῦ γελειοῦ πέρα στὴν ἄλλη. Γινόμουνα σαράφης—ὅπως ὁ παπούς ὁ Μαρτζαράκης—πλούσιος μὲ δυὸ ρολόγια στὶς δυὸ τσέπες ἀλαφράγκα τὸνα κι' ἀλατούρκα τ' ἄλλο. Γινόμουνα δεσπότης—οἱ δεσποτάδες εἶχαν πολλὰ χρυσαφικὰ πάντα—μὲ τὴ χρυσὴ καδένα ἀπὸ τὸ λαιμὸ κρεμασμένη καὶ δεμένη πίσω θελιά, —τί εὐτυχία!— καὶ τὸ ρολόγι χρυσὸ καὶ ἱστορημένο—δῶρο σπάνιο ἢ ἀντίκα—μὲ χίλια λουλούδια στὰ καπάκια του καὶ μονογράμματα σκαλιστά, καὶ μὲ τὸ κλειδί κρεμασμένο ἀπὸ τὸ χαλκᾶ του, τὸ κλειδί, ποῦ μ' αὐτό, κεῖνο τὸν καιρό, κούρντιζαν τὰ ρολόγια τοὺς ὁ κόσμος. Γινόμουνα ἀκόμα καὶ νύφη ποῦ τῆς κρεμότανε τὸ ρολόγι—δῶρο τοῦ γαμπροῦ—μ' ἀλυσίδες τρίδιπλες καὶ τετράδιπλες ἀπὸ τὸ λαιμὸ—ἓνα ρολόγι σὰν κουκί, σὰ δραχμὴ μὲ σμαράγδια καὶ ρουμπίνια στολισμένο. Τί εὐτυχία, τί εὐτυχία!

Κι' ὄξαφνα ἓνα χέρι μ' ἔσερνε μέσ' ἀπὸ τὸν νειρό μου, καὶ τὸν νειρό μου σχιζότανε σὲ χίλια κομμάτια. ὅπως καὶ τὸ πανί τῆς ἀράχνης, καὶ σκορπιζότανε, χωρὶς ὁ πόθος μου ἀληθινὰ νὰ γιατρευτῆ, νὰ ἱκανοποιηθῆ.

***

Ἔτσι μεγάλωνα. Κι' ὁ παπούς μου μεγάλωνε καὶ γερνοῦσε. Τὸν θυμᾶμαι ξεπεσμένον πιά. Δίχως μαγαζιά, δίχως καλφάδες, δίχως σερμαγιά, δίχως πλούτη. Ἐρημο κι' ὄρφανό. Εἶχε πουλήσει—ὅπως ἔμαθα σὰ μεγάλωσα—τὸ σπίτι του. Τὰ παιδιὰ του ὅλα ξενητεύτηκαν στὰ μακρυνὰ καὶ τὰ λίγα του χρήματα—τὸν παρὰ του, ὅπως ἔλεγε—τᾶτρωγε σὰν κουκιά, χαλώντας ἓναν ἓναν τοὺς μαχμουντιέδες του, τὰ κωνσταντινάτα του καὶ τὰ λογῆς λογιῶν χρυσᾶ του νομίσματα. Τότε συχνὰ ἐρχότανε στὸ σπίτι μας, μὲ τὸ φέσι στὸ κεφάλι

καί γύρω τόν «τσεβρέ» τυλιγμένο, μέ τό κομπολόγι στό χέρι καί τό μπαστουνάκι του ὑπό ἄγρια κρανιά. Ἔσερνε τά ποδάρια του. Καί σερνάμενος ἐρχότανε στή μητέρα μου. Ἐρχότανε νά πῆ τά παράπονα τῆς ζωῆς του, τῆς χηριάς του, τῆς δουλιᾶς του, τῆς μοναξιᾶς του. Ἡ καλή του θεγατέρα τοῦστρωνε τό μικρό τραπεζάκι μπροστά του μέ μιὰ ψηφωτῆ πετσέτα, καί ἐτοιμάζοντας τόν καφέ του, ἀρχιζε τίς μακρυνές κι' ἀτελείωτες κουβέντες μαζί του—πάντα ὅπως ἔβλεπα λυπητερές—καθισμένη πλάγι του.

Ἀνέτρεχαν στά περασμένα : Τί ἔκανες, πῶς τῶκανες ; Ὅλα ἔφταιγαν τώρα. Τόν ὠνειδίζε ἡ μητέρα μου κάποτε καί γιά τά τωρινά του φερσίματα, καί κείνος, ροφώντας τόν καφέ του ἢ τό τσιγάρο του μέ τό μικρό τσιμποῦκι, μέ χέρι κι' ἀχεῖλι τρεμάμενο, δάκρυζε γιά τίς ἀτυχίες του καί σιωποῦσε. Μόνο φυσοῦσε τούς καπνοῦς ἀπό τό στόμα του σηκώνοντας τό κεφάλι, σάν νά ξεκουραζότανε ἀπ' ὅλα του τά γεροντικά βάσανα, ὁ δύστυχος, πού μέ τόσοι γυοῦς ἀνάξιους, κατάντησε νά ζῆ κατάμονος, ξεσπίτωτος, μ' ἕνα δωμάτιο μέσα στό πωλημένο του σπίτι, ἔρημος κι' ἀπολησμονημένος.

Ἔτσι τόν ἀντίκρυζα συχνά, στό σπίτι μας : Καθισμένο στά παχιά στρωσίδια σταυροποδιά, νά ρουφᾷ τό τσιμποῦκι του καί νά πίνει τόν καφέ τρεμουλισμένα καί νά ἱστορῆ στή μητέρα μου τά γεροντικά του πάθη. Ἀπό τό λαιμό του—ἀν' ὅλα τᾶχασε—τοῦμεινε νά κρέμεται ἡ μεγάλη ἀλυσίδα κι' ἀπ' αὐτήν δεμένο καθότανε μέσα στό ζουνάρι του, στόν κόρφο του, τό ρολόγι του, πού τῶβγαζε πολλές φορές νά δῆ τήν ὥρα. Ἐνα ρολόγι μέ διπλᾶ καπάκια καί μέ τό κλειδί κρεμασμένο ἀπό τό κορδόνι του Ἡ πρώτη θήκη του μιὰ θήκη ἀπό ξύλο τσιμισιριῦ, εἶταν τυλιγμένη μ' ἕνα πετσὶ γιά προφύλαξη. Μέσα σ' αὐτήν κλεισμένο τό μεγάλο ρολόγι του μέ τά διπλᾶ ἀσημένια καπάκια, πού γιά νά δῆ τήν ὥρα, τόν ἔβλεπα νά πατᾷ ἕνα ἐλατήριο καί ν' ἀνοίγουν σά μεγαλόπορτα καμμιᾶς φυλακῆς βαρειά. Ὁ χτύπος του ἀκουγότανε σά χτύπος ἀπό ξυπνητήρι. Στίς ἕξι τό κούρντιζε μέ τό κλειδί—μεσημέρι ἀλλά Τούρκα—καί πάλι στίς ἕξι τήν ἄλλη μέρα.

Ἔτσι βλέποντάς τον λαχταροῦσα καί ἐγώ νάχω ἕνα ρολόγι μέ κλειδί. Καί μὴ ξαίροντας,—παιδί ἐγώ—τά πάθια του, μὴ νιώθοντας τούς πόνους του τούς ἀγιάτρευτους, τίς πίκρες του τίς ἀτέλειωτες, τόν τραγόμουνα :

—Παποῦ, πάρε μ' ἕνα ρολόγ' καί μένα, πάρε μ'!

Καί τῶλεγα μέ λαχτάρια. Μά κείνος ἄκουγε μέ τῆ συνήθεια ν' ἀκούει τούς πόθους τῶν παιδιῶν ἀδιάφορα. Γιατί ποῦ νά κάνει τά ὅσα ἐπιθυμοῦν τά παιδιά!—Σά μεγαλώσεις ἀγόρ' μου, θά σέ πάρω ἕνα με-

γασαάλο ρολόγ', έννοια σου, μοῦ ἔλεγε μέσ' ἀπό τᾶσπρα του μουστάκια.

Ὁ πόθος μου σπασμένος στήν ὑπόσχεση πάνω, γυρνοῦσε πίσω στήν κοίτη του, συμμαζεῦότανε κ' ἔσβυνε πρόσκαιρα, ὡς που στ' ἄλλο του μουσαφιρλίκι τοῦ παπού μου, ποῦ θάρχότανε νά μᾶς δῆ νά ξαναζήσει πάλι μέ τίς παρηγοριές τῆς μητέρας μου καί τὰ «ἰκράμια» καί γώ γονατιστός μπροστά του θά ξανάρχιζα νά λέω καί νά ξαναλέω, χαϊδεύοντας τὰ ροῦχα του, τὰ κουμπιά του, τήν ἀλυσίδα του: — Πάρε μ' παπού, ἕνα ρολόγ' καί μένα πὲ τὸ κλειδί.

— Ἔννοια σου, παιδί μ' θά σέ τὸ πάρω σά μεγαλώσεις.

— Μὰ πότε θά μεγαλώσω;

Κ' ἡ λαχτάρα μοῦ πλημμυροῦσε τὰ στήθεια μου καί μοῦρχόντανε στὰ μάτια δάκρυα, γιατί δέν εἶτανε βολετό νά μοῦ πάρει τὸ ρολόγι, ποῦ ὄνειρευόμουν.

Ὁ Παπούς μου πέθανε, ὅταν ἐγὼ ἦμουν στήν ξενητεία. Ξενητεύτηκα πολὺ μικρός, γιὰ νά σπουδάσω τὰ σπουδαῖα γράμματα. Δέν τὸν ἄκουσα ξανά νά ἱστορῇ τὰ πάθη του, οὔτε νά ροφᾶ τρεμουλιαστά τὸν καφέ του, οὔτε τὸ λουλά του, ποῦ ἔτρεμε στὰ χεῖλια του μέσα ἐξαιτίας τοῦ χεριοῦ του. Τὸ χέρι του τώρα καί λίγα χρόνια ἔτρεμε «ἀπὸ τὴν πολλὴ δουλιὰ» ὅπως ἔλεγε.

Ὅμως ἐγὼ ἀπόχτησα τὸ ρολόγι, πρὶν ἀκόμα ξενητευῶ. Δέν ξόδεψε ὁ παπούς μου, γιατί δέν εἶχε ὁ δύστυχος καί λογάριζε τὰ λίγα, ποῦ τοῦχαν μείνει. Δέν μπόρεσε νά μοῦ χαρίσει τὸ ρολόγι, ποῦ μοῦ ὑποσχέθηκε. Μοῦ τὸ χάρισε ὁ μεγάλος μου ἀδερφός. Αὐτός γιάτρεψε τὴ λαχτάρα μου. Δέν εἶταν τέτοιο, ποῦ ἔβλεπα νά βγαίνει ἀπὸ τὸν κόρφο του μέσα στήν ξυλένια θήκη, οὔτε μὲ δυὸ καπάκια, οὔτε τόσο μεγάλο. Εἶτανε ἕνα μικρούτσικο ρολογάκι, ποῦ εἶχε καπάκι ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά μόνο, μὲ πουλιὰ ζωγραφιστὰ καί μαμούδια καί λουλούδια. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μονομιᾶς ἔβλεπες τίς ὄρες. Εἶχε κρεμασμένο καί τὸ κλειδί του. Μοῦ τὸ χάρισε, γιατί αὐτός ἀγόρασε ἄλλο ἀσημένιο, ὅταν ἄνοιξε μαγαζὶ δικό του.

Μὲ τὸ ρολόγι τοῦτο ἔσβυσε ἰκανοποιημένος ὁ μεγάλος μου πόθος. Γιατρεύθηκε ἡ λαχτάρα μου. Καί παντοῦ πηγαίνοντας, συχνὰ πυκνά, τᾶβγαζα νά μὲ δοῦν πὼς ἔχω ρολόγι. Ἐδῶ εἶταν ἡ μικρὴ μου λόξα νά τὸ βγάζω συχνὰ πυκνά. Ἔτσι ὄλοι μὲ πῆραν εἶδηση κι' ὄλοι συχνὰ μὲ ρωτοῦσαν:

— Τί λέγ' τὸ κρομμύδ' σου;

Τὸ κρομμύδι μου ὅμως δούλευε ταχτικά, δούλευε ἀκούραστα, δούλευε χωρὶς νᾶχει ἀνάγκη ἀπὸ μᾶστορα. Τῶχα κρεμάσει ἀπὸ τὴν

κουμπότρυπα του γελέκου μου μ' ένα μεταξωτό κορδόνι, που μου χάρισε ή μητέρα μου. Το κρομμύδι μου τούτο με συντρέφεψε στη ζωή πολλά χρόνια. Τό έφερνα μαζί μου στα θρανία του γυμνασίου, στο Πανεπιστήμιο, στο στρατό, ώσπου κάποτε σώπασε. Σταμάτησε γερασμένο και χαρβαλωμένο, όχι από πέσιμο ή χτύπημα, μά από τὸ φάγωμα τῶν τροχῶν του. Οἱ τροχοὶ του—οἱ μηχανές, τὰ ἐργαλεία—φάγθησαν ἀπὸ τὴ δούλεψη. Τότε πιά και γώ τ' ἀπόθεσα στὸ συρτάρι μου με ὑπόληψη και σεβασμὸ γιὰ τὴ δούλεψή του, σάν τὸ δουλευτὴ ἄνθρωπο που τὸν ἔφαγε ἡ δουλιά, και τὸ κρατῶ ἀπὸ τότε κλεισμένο μέσα—σάν σὲ τάφο—σ' ἕνα κουτί κι' ἀκουμπισμένο σὲ λίγο μπαμπάκι, ὅπως τὸ γερασμένο κορμί του ἀνθρώπου στα μαλακά μαξιλάρια.

Ἐκεῖ σιωπηλό, σὰ μούμια, κοίτεται. Οὔτε οἱ μηχανές του—οἱ τροχοὶ του—κινουῦνται και σαλεύουν, οὔτε ὁ ὠροδείκτης του ἄλλαξε ξανά θέση, ὅπως πολλῶν ρολογιῶν μέσα σὲ παλάτια, που οἱ βασιλιάδες ξόφλησαν—οὔτε ὁ λεπτοδείκτης σάλεψε νὰ κάνει ἀκούραστος τοὺς κύκλους του.

Συχνά ἀνοίγοντας τὸ συρτάρι μου, ἀνοίγω και τὸ μικρὸ κουτί, ὅπου τὸ φυλάω. Τ' ἀνοίγω και βλέποντάς το, σὰ μούμια, που θαρρεῖς και θὰ ξανανοίξει τὸ στόμα της νὰ μιλήσει, περιμένω νὰ κινηθῇ κι' αὐτό, νὰ ξαναζήσει, νὰ μετρήσει τίς ὥρες, τὰ λεπτά, ὡς που ἀσάλεφτο κι' ἀποθαμένο, τὸ ξαναβάζω πίσω στὸ κουτί, με τὸ καπάκι ἀπὸ πάνω, ἱστορημένο με τὰ πουλάκια και τὰ λουλούδια: Τὰ πουλάκια πάντα με τὰ φτερά ἀπλωμένα και τὰ λουλούδια ἀνθισμένα.

Και κάθε ἀνοιγμά του μου φέρνει θύμησες παλιές, ξαναζοῦν στήν ψυχὴ μου ὅλ' αὐτά, που σὰς ἱστόρησα και τόσα ἄλλα ἀνείπωτα, και πλημμυρεῖ μιὰ συγκίνηση τότε τὴν ψυχὴ μου, τόση που νὰ μου θυμίζει τὸ χαμὸ ἄλλων πιὸ πολύτιμων. Τὸ χαμὸ του παπού μου, τῆς γιαγιάς μου, τ' ἀδερφοῦ με τὰ εἴκοσί του χρόνια, που τὸν ἔφαγε ἡ ξενητεία και τῶσων ἄλλων που σβύσαν στὸ πέρασμα του χρόνου και δὲ μὰς μένει τίποτ' ἄλλο ἀπ' αὐτούς, παρὰ ἡ φωτογραφία τους και ἡ ἀνάμνησή τους, που θαμπώνει μέρα με τὴ μέρα και σκοτεινιάζει.

Τὸ ρολόγι μου ξεψύχησε, μά δὲν ἔλυωσε, κι' οὔτε θὰ λυώσει μοναχὸ του. Ὅταν ξεδιαλύσω με τὸν καιρὸ τὰ πράματά μου, που μ' αὐτὰ ἔζησα—ἐπειδὴ δὲν εἶμαι μεγάλος ἄνθρωπος νὰ μου τὰ βάλουν σὲ καμιὰ βιτρίνα, γιὰ νὰ περνοῦν μπροστά της οἱ γενεές,—θὰ τὸ πετάξω τὸ ρολόγι μου μαζί με τὴν πέννα μου στὴ θάλασσα ἢ στὸ πηγάδι του σπιτιοῦ μας, γιατί δὲν ἔχει τίποτε νὰ θυμίζει σ' ἄλλον, τίποτε νὰ πῆ. Κεῖ στὸ βάθος του νεροῦ, θὰ σκουριάσει βέβαια, και θὰ κομματιαστῇ με του καιροῦ τὸ πέρασμα, που ὅλα τὰ δαμάζει δῶ στὴ γῆ κάτω, σὰ λυθοῦν οἱ ἄρμοί του, ὅπως οἱ ἀνθρώπινοι ἄρμοί που λύνονται και λύνουν μέσα στὸ μνημα.

ΠΩΣ ΠΡΩΤΟΠΗΓΑ ΣΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Ποτέ μου δὲ θὰ ξεχάσω πῶς πρωτοπήγα στὸ θέατρο. Ὁ πατέρας μου μᾶς εἶπε ἐμᾶς τοὺς μικροὺς :

— Ἀπόψε θὰ σᾶς πάω στὸ θέατρο.

Γιὰ τὸ θέατρο ἤξαιρα ἀπὸ πολλὸν καιρὸ τώρα. Ὁ μεγάλος μου ἀδερφός πηγαινοερχότανε τὰ βράδια ἀπὸ τὸ θέατρο.

— Ποῦ πᾶς ; τὸν ρωτοῦσε ὁ πατέρας μου.

— Στὴ ἠρόβα, ἀπαντοῦσε. Ἄναβε κρυφὰ τὰ τσιγάρο του καὶ πήγαινε. Μὲ τὸ νοῦ μου ἔψαχνα νὰ βρῶ τί εἶναι αὐτὴ ἡ πρόβα, τί εἶναι ὁ ὑποβολεύς, τί ἡ κωμωδία, τί τὸ δράμα, — λέξεις πού τις ἄκουα — μὰ τίποτα φυσικὰ νὰ βρῶ ἀπὸ τὰ αὐτὰ δὲ μπορούσα. Ἄκουα τις λέξεις καὶ μοῦ εἶταν γνῶριμες ἀληθινὰ, μὰ ἔμεναν λέξεις κούφιεσ μέσα στὸ μυαλό μου. Καὶ ἡ περιέργεια μἔτρωγε καὶ μοῦ βασάνιζε νὰ μάθω.

Ἐνα βράδυ εἶπα τοῦ μεγάλου μου ἀδελφοῦ : — Τί θὰ πεῖ πρόβα ;

Μὲ κύτταξε περιεργὰ καὶ μὲ ρώτησε ἀπορώντας : — Τί θὰ πεῖ πρόβα ; Ἐλα ἀπόψε μαζί μ' στὸ σκολεῖό, πρόσθεσε, καὶ θὰ δγείς τί θὰ πεῖ καὶ τί ἔν πρόβα.

Ὁ ἀδερφός μου εἶταν δάσκαλος, καὶ ἤξαιρε πῶς οἱ ἀφηρημένες λέξεις τίποτα δὲν ἀξίζουν καὶ πῶς βλέποντας θὰ μάθαινα καλλίτερα τί εἶναι ἡ πρόβα. Ὅμως πάλι μὲ ρώτησε : — Πρὶν ἀγοράσεις τὰ παπούτσια σου, τί τὰ κάν' ὁ Νικολάκης ὁ Καβάφς — ὁ παπουτσήσ πού πουλοῦσε ἔτοιμα παπούτσια — τὰ παπούτσια σου ;

— Τὰ δοκιμάζ' στὸ ποδάρ' μου, ἂν χωροῦν ἢ δὲ χωροῦν, ἂν...

— Ὁραῖα' αὐτὸ θὰ πεῖ πρόβα.

Μὰ γώ τίποτα δὲν κατάλαβα. Τί νὰ προβάρουν στὸ θέατρο ἄραγε ; ρώτησα πάλι τὸν ἑαυτό μου.

Εἶταν Σαββατόβραδο. Ὁ πατέρας μου ἀντὶ νὰ μὲ βάλει νὰ διαβάσω τὸν «ἀπόδειπνο» καὶ τοὺς «ψαλμούς», μοῦδωκε τὴν ἄδεια νὰ πάγω μὲ τὸ μεγάλο μου ἀδερφό μαζί. Πηδοῦσα ἀπὸ τὴ χαρὰ μου, γιατί θᾶμπαινα ἀνάμεσα σὲ μεγάλους, νὰ μάθω τόσα πράγματα ! Θὰ πήγαινα νὰ μάθω τέλος πάντων τί εἶναι αὐτὴ ἡ πρόβα.

Ἀπὸ τὸ σπῖτι μας εἶταν κάμποσο τὸ σκολεῖό. Μὲ τὸ φανάρι στὸ χέρι, προχωροῦσα ἀμίλητα, Πίσω μου ἐρχότανε ὁ ἀδελφός μου, τυλιγμένος μέσα στὸ μεγάλο του παλτό. Τουρτούριζα ἀπὸ τὸ κρύο, μὰ

ή περιέργεια νά δω τί γίνεται μέσα στο σκολεϊό, πού ἐγώ ἀκόμα δέν ἀξιώθηκα νά φοιτήσω, αὐτό μοῦδινε κουράγιο. Κατηφορήσαμε προσεχτικά τὸ δρόμο, πού ἔφερνε στήν πλατεῖα κιὰπό κεῖ πιὸ προσεχτικά κατεβήκαμε τὴν ἄλλη κατηφοριά, πού ἔβγαζε στὸν ξεροπόταμό μας κιάντικρύσαμε τίς μεγάλες τοῦ σκολειοῦ πόρτες. Μπήκαμε μέσα στὴ μεγάλη αὐλή, γιομάτη δέντρα πανύψηλα, πού σφύριζαν τὰ κλωνάρια τους λυπητερά μὲ τοῦ βοριά τὸ φύσημα, προσπεράσαμε τὸ πηγάδι τῆς αὐλῆς—πού ἂν μπορούσες νά δεῖς θά τὸβλεπες νάχνίζει—καὶ ἀνεβήκαμε τὰ σκαλιά. Νά, ἡ πρώτη μεγάλη σάλα τοῦ σκολειοῦ. Σπρώξαμε μιὰ θύρα καὶ βρεθήκαμε σὲ μιᾶλλη σάλα γιομάτη θρανία, προχωρήσαμε μέσ' ἀπὸ τὸ διάδρομο καὶ σπρώχνοντας μπήκαμε στὴν τρίτη μεγάλη σάλα. Λάμπες μεγάλες φώτιζαν. Ἡ σόμπα ἔκαιε καὶ μιὰ ζεστασιά εὐχάριστη βρήκαμε. Ὅμιλίες, γέλοια, χάχανα κιὰστεῖα.

— Βρέ, τί θέλ' αὐτὸς ἐδῶ, ὅλοι ρώτησαν μὲ περιέργεια κυττώντας με νά τρυπῶνω καὶ γὰν ἀνάμεσά τους.

— Τὸν ἔφερα νά μάθ' τί ἔν πρόβα, εἶπε ὁ ἀδερφός μου καὶ φανέρωσε τὴν περιέργειά μου.

— Μπράβο, μπράβο! καὶ μὲ χὰιδεψαν μερικοί.

Μπροστά μου τώρα εἶταν μιὰ σκηνή, ὡς ἕνα μπόγι ψηλότερη ἀπὸ τὸ πάτωμα τῆς αἴθουσας. Κεῖ πάνω κάμποσοι νέοι μιλοῦσαν μεταξύ τους κιέννας κρατώντας κάτι χαρτιά στὰ χέρια του τοὺς βοηθοῦσε, τοὺς διώρθωνε.

— Νά, μοῦ εἶπε ὁ ἀδερφός μου: Αὐτοὶ ἀναμεταξύ τους κουβεντιάζουν, ὅπως τὰ γράφει τὸ βιβλίο καὶ κεῖνος πού τοὺς ἀκούει, τοὺς διορθώνει, ἂν κάνουν λάθη, καὶ τοὺς βοηθεῖ νά θυμηθοῦν αὐτὸ πού χρειάζεται νά μιλήσουν ὁ ἕνας στὸν ἄλλο. Αὐτὸς εἶναι ὁ ὑποβολέας, μοῦ εἶπε.

Ἔτσι εἶδα, ἄλλον νά ὑψώνει τὸ γρόθο του καὶ νά θυμώνει μιλώντας, ἄλλον εἶδα νά φοβερίζει καὶ νάπαντᾶ: Οὐ τ ι δ α ν ἐ!—ἀπὸ τότε ξαίρω τὴ λέξη αὐτὴ—ἄλλος νά μπαίνει ἀνάμεσα, ἄλλος νά τρέμει ἀπὸ φόβο καὶ βλέποντας τὸ πάτωμα κάτω σὰ νά ψάχνει, ἔδειχνε μὲ τὸ δάχτυλο, λέγοντας:—Νά καὶ δῶ γαίματα, νά καὶ κεῖ γαίματα, παντοῦ γαίματα!

Μὰ βλέποντας αὐτά, πού πρόφταξα νά δω, δέν κατάλαβα πὼς ἀποχάθηκα σᾶλλους κόσμους κιὰποκοιμήθηκα πάνω σᾶνα θρανίο.

Πὼς βρέθηκα στὸ σπῖτι: ἐγὼ τὸ ξαίρω. Τουρτουρίζοντας, νυσταγμὸ γεμᾶτος, παγωμένος, ἔφτασα καὶ χώθηκα στὸ στρῶμα μου,

πλάγι στο μεγαλύτερό μου αδερφό και κοιμήθηκα σαν πεθαμένος. Τάλλο πρωί Κυριακή δὲν πήγα στην ἐκκλησιά νά ψάλω, οὔτε νά πῶ τὸν ἀπόστολο. Κοιμόμουνα γιὰ νά κερδίσω τὸν ὕπνο πού ἔχασα.

Ἦρθε καὶ ὁ καιρός, πού θὰ δίνονταν ἡ παράσταση. Τὸ σκολεῖο κείνο, πού χωρισμένο σὲ τρία μεγάλα κομμάτια, μὲ πελώριες τάβλες δέχονταν χρόνον καιρὸ τριακόσια καὶ πάνω παιδιὰ νά μαθαίνουν γράμματα, εἶταν τώρα μιὰ ἀπέραντη σάλα, γιομάτη δεξιά κι' ἀριστερά καρέκλες, μένα διάδρομο στὸ μέσο. Λάμπες μεγάλες, ἀπὸ τὸ ταβάνι κρεμόντανε στολισμένες μὲ γιρλάντες, κι' ἔχυναν τὸ φῶς τους πλούσιο—τότε εἶταν πλούσιο. Ἀπὸ τὰ παράθυρα κρεμασμένες ἄλλες πράσινες γιρλάντες, στόλιζαν τὴν αἴθουσα, καὶ στὸ βάθος ἡ μεγάλη σκηνὴ τοῦ θεάτρου ὕψωνε τὸ παράστημά της, μένα κουβούκλιο μπροστὰ στὴ μέση, πού ἔκρυβε ἀπὸ κάτω τὸν ὑποβολέα. Αὐτὸς εἶταν, πού ὑποβοηθοῦσε νά μὴ λησμονοῦν οἱ ἠθοποιοὶ τὸ μέρος τους. Μιὰ μεγάλη αὐλαία ἀπὸ βελουδο κατέβαινε ἀπὸ πάνω ἴσα με κάτω, κῆφραζε ἀπὸ τὰ μάτια μας, τί γινότανε μέσα στὴ σκηνή, πού ἀκόμα δὲν τὴ γνώρισα.

Ὅταν μᾶς ἔντυσε ἡ μητέρα μου νά πάμε στὸ θέατρο, θαρρεῖς κι' εἶταν στὸ σπίτι μας ἡμέρα πασκαλιάς. Τὰ μεγάλα μου ἀδέρφια, εἶχαν ἀπὸ νωρὶς φύγει. Ἐμεῖς προσμέναμε τὴ δύση τοῦ ἡλίου μὲ καρδουοχτύπι. Τότε θὰ ντυνόμαστε. Κιόταν πιά ὁ πατέρας μου μᾶς πήρε τρεῖς—ἀπὸ τὸ χέρι χειροπιασμένους—καὶ μᾶς ἔβγαλε ἀπὸ τὴ θύρα, δὲν πατούσαμε ἀλήθεια στὴ γῆ! Ὁ καιρός εἶταν μαλακός, κιόυτε χιόνια, οὔτε ἄνεμος. Καὶ φτάσαμε στὸ μεγάλο σκολεῖο γιομάτοι χαρὰ γιὰ ὅ,τι θὰ βλέπαμε.

Ὅξω στὸ δρόμο, μεγάλα τοιχοκολλημένα προγράμματα, γραμμένα μὲ τὸ χέρι, στολισμένα μὲ λογιῆς λογίων γράμματα ἔλεγαν:

« Ἐδεργενικὴ Θεατρικὴ Παράσταση »

Ἐπὲρ τῶν Σχολείων Τεσσαρ. Μαρτύρων. Τρίπρακτον δράμα: Ἡ Γεννοβέφα. Κωμῳδία: Ἡ κόρη τοῦ Παντοπώλου. Κατὰ τὰ διαλείμματα θέλει παιανίζει ἡ ὀρχήστρα τοῦ μουσικοῦ Συλλόγου. « Ὁ Ἀρίων » κ.λ.π.

Κυριακὴ 21 Ἰαν. 1889.

Σταθήκαμε νά διαβάσουμε, ὅπως σταθήκαμε στὶς γωνίες τῶν δρόμων καὶ ἄλλες μέρες νά δοῦμε τὰ ἴδια προγράμματα. Ὁ κόσμος εἶχε πλημμυρίσει τὴ μεγάλη σάλα. Πήγαινε νά δῆ ἀπὸ τὴ σκηνὴ τὸν κουτσὸ τὸ Δημητρό, πού ἤξαιρε νά ἠθογραφεὶ τὸ κάθε τι καὶ νά αὐτοσχεδιάζει πάνω στὴ σκηνή. Πήγαινε νά τὸν δῆ νά σατιρίζει τὰ πάντα καὶ νά γελάσει μὲ τὴν καρδιά του. Πήγαινε νά δῆ τὸν Εὐσταθόπουλο

τὸν πρᾶματευτὴ καὶ ψάλτη, ποὺ ἤξαιρε νὰ ὑποδύεται τὰ τραγικά πρόσωπα καὶ πετύχαινε στὴ Γαλάτεια, νὰ ζωντανεύει μὲ πάθος τὸ Ρένο. Ἔτρεχε νὰπολαύσει τὸ Καβάφη, τὸν παπουτσή τῆς ἀγορᾶς, ποὺ ἀνάσταينه νεκροὺς μὲ τὶς φωνές του, ψάχνοντας στὴ σκηνὴ νὰ βρῆ «τὰ ἴχνη τοῦ ἐγκλήματος» λέγοντας τὰ λόγια τοῦτα: «Νὰ καὶ δῶ γαῖματα, νὰ καὶ κεῖ γαῖματα!»

Πήγαινε νὰ χαρῆ τὴν δεσποινίδα Εὐρυκόμη, ποὺ εἶταν ἡ Γαλάτεια τοῦ δράματος, καὶ ποὺ ὁ κόσμος ἀληθινὰ τὴν βάφτισε Γαλάτεια κέμεινε μὲ τὸνομα τοῦτο καὶ παντρεμένη καὶ μάννα καὶ γιαγιά.

Πήγαινε νὰπολαύσει τὸ μεγάλο μου ἀδερφό, ποὺ στὴν κωμωδία ξεπερνοῦσε καὶ τὸ δάσκαλό του — τὸν κουτσό τὸ Δημητρώ, ὅταν εἰπαιζε τὴν κόρη τοῦ Παντοπώλου, αὐτόν, ποὺ ὅταν ἔβγαينه μονάχα στὴν σκηνὴ μεταμορφωμένος σὲ παντοπώλη ἔκανε τὸν κόσμο νὰ σπαρατᾶ μὲ τὰ ὁμηρικά του γέλοια. Ἡ βράκα του ἡ νησιώτικη, τὸ σαραντάπηχο στὴ μέση ζουνάρι του, τὸ φέσι του, μὲ τὴν τρίδιπλη φούντα του, οἱ παντοῦφλες του οἱ νησιώτικες, καὶ τὸ σὰν τὸ πᾶπλωμα παιδιοῦ μυζομάντηλό του κρεμασμένο ἀπὸ τὸ ζουνάρι του, πάνω του ὅλα καλοθεμένα, εἶταν ἱκανὰ νὰ λυώσουν τὸν κόσμο στὰ γέλια. Βγαίνοντας στὴ σκηνή, πολλὴν ὥρα στεκότανε βουβός, γιὰ νὰ κοπάσει ὁ ἐνθουσιασμός τοῦ κόσμου καὶ τὸ χάχανο.

Πήγαινε νὰ θαμάζει τὸν Χατζηπαπα, τὸ δάσκαλο, τὸν ψάλτη, ποὺ ὑποκρινότανε τοὺς τρομεροὺς καὶ φοβεροὺς ἀνθρώπους τοὺς ληστές, τοὺς δολοφόνους, τοὺς τραγικούς, ποὺ γιὰ Γῶλος εἶταν μοναδικός. Ἔτρεχε νὰ δεῖ τὴν ὥραία κοπέλλα μὲ τὰ ξανθὰ πυκνὰ μαλλιά τὴν Πολυξένη, τὴ Γενοβέφα, ποὺ συγκινοῦσε καὶ μὲ τὴν τέχνη της καὶ τὴν ὁμορφιά της. Τὴν πρωταγωνίστρια!

Πήγαινε νὰ ἀπορρήσει μὲ τὰ θαύματα τοῦ Χατζηπαρασκευᾶ τοῦ σκηνοθέτη, ποὺ σφίζονταν μὲ τὸ εὐφάνταστο μυαλό του, ὅλα τὰ μέσα νὰ παρουσιάσει μιὰ σκηνὴ τέλεια. Τὶς τρικυμίες, τὰ χιόνια τὶς βροντὲς καὶ τὶς ἀστραπές, ποὺ νόμιζες πὼς ἀληθινὰ, ὅπως ὁ Δίας ὁ ἀρχαῖος, τὶς εἶχε στὴν προσταγή του. Τρεῖς λαμαρῖνες μεγάλες— ὅπως εἶδα σὰ μεγάλωσα μπαίνοντας καὶ γὼ στὰ παρασκήνια, — ἔκαναν τὴν τρομερὴ βροντὴ, καὶ τὰ τρομαχτικά μπουμπουνητά. Μιὰ μπακίρα μὲ τρύπες πολλὲς χύνοντας τὸ νερὸ πάνω σὲ μιὰ λαμαρῖνα ἔδινε τὴν ἰδέα τῆς βροχῆς—τῆς βροχῆς μὲ τὴν μπακίρα ὅπως ἔλεγαν. Μισὴ ὀκτᾶ τσιγαρόχαρτο λιανοκομμένο καὶ βαλμένο μέσα σὲ κουβά, κρεμασμένο ἀπὸ τὸ ταβάνι τῆς σκηνῆς καὶ μὲ τὸν πάτο τους πιασμένο μὲνα κορδόνι, ποὺ ἀνεβοκατέβαινε μὲ τὸ τράβηγμα τοῦ κορδονιοῦ, σοῦ χιόνιζε τὸ πιὸ μεγαλόπρεπο χιόνι. Ἐνα βεγγαλικὸ παράσταινε τὴ φεγγόβολη ἀστραπή, ποὺ τὴν ἀκολουθοῦσε καὶ ἡ βροντὴ.

Τὸ θέατρο δλόκληρὸ ριγοῦσε βλέποντας ὄλα τοῦτα, καὶ χειροκροτοῦσε ἀτελείωτα. Οἱ γυναῖκες κλαῖγαν τὴ Γενοβέφα μέσα στο δάσος σὲ τέτοια κακομοιριά ριχμένη ἀπὸ τὸ Γῶλο, καὶ θάμαζε τὸ δάσος—ἀληθινὸ δάσος, ἀπὸ κορμούς δέντρων, ἀπὸ ἀληθινὰ ἔλατα, φερμένα ἀπὸ τὰ βουνά. Εἶτανε ἱκανὸς ὁ σκηνοθέτης αὐτὸς νὰ παραστήσει στὴ θάλασσα νὰ λάμνει βάρκα, πυρκαϊὰ στο δάσος, μάχη μὲ ἀληθινὲς τουφεκιές. Ἡ ψυχὴ τοῦ θεάτρου μέσα στὰ παρασκηνία.

Πήγαινε ὁ κόσμος νὰ δεῖ τὸν Ταυρίδη, τὸν μαναδικὸ ἥρωα τῆς ἀγάπης, πὺ στοὺς ληστὲς τοῦ Σίλλερ ζωντάνευε μὲ πάθος ἀληθινὸ τὸν ἥρωα τοῦ δράματος. Τὸν Βαφεῖδη, πὺ στο πέρασμα τοῦ χρόνου φάνηκε ὁ πιὸ λεπτὸς κωμικὸς, παίζοντας φίνα στὸ θάνατο τοῦ Περικλέους τὸ μέρος του.

*
* *

Ὁ κόσμος τώρα ἀνυπόμονα πρόσμενε νὰ νόξει ἡ σκηνή. Ἡ μουσικὴ τοῦ «Ἀρίωνος» ἔπαιζε ὠραία κομμάτια καὶ ἡ ἀπαντοχὴ τοῦ κόσμου κορυφώθηκε. Ἐμεῖς τὰ τρία ἀδέρφια πίσω πίσω καθισμένα ψηλά, παρακολουθοῦσαμε μὲ μεγάλη περιέργεια. Τί βραδυά, τί θάματα γιὰ μᾶς εἶταν ὅ,τι βλέπαμε!

Τέλος πάντων ἀκούστηκαν τὰ τρία βαρυὰ χτυπήματα, πὺ μὺ φάνηκαν σὰ νὰρχότανε ἀπὸ ντουλγέρικο σκεπάρνι, καὶ μονομιᾶς ἄρχεψε ἡ σκηνὴ νὰνεβαίνει. Τὰ μάτια μας σάστησαν ἀπ' τὸ ἀνέβασμά της. Ἐνα δάσος—θαρρεῖς κείταν ἕνα κομμάτι ἀληθινοῦ δάσους—παρουσιάσθηκε ἡ σκηνή. Κεῖ μέσα εἶδαμε τὴ Γενοβέφα κακόντυτη καὶ θεόγυμη μὲ τὸ παιδάκι της τυλιγμένο σὲ μιὰ προβιά, νὰ πάσχει, νὰ κλαίει, νὰ δέεται, καὶ νὰ τυραγνιέται ἀπὸ τὸ σκληρὸ Γῶλο, τὴν ὦρα πὺ ὁ βασιλιάς ὁ ἄνδρας της πολεμοῦσε τὸν ἐχθρό, πὺ διάβηκε τὰ σύνορα τοῦ βασιλείου του. Δὲν ξεχνῶ ἀκόμα τὴ λυπητερὴ στιγμὴ τῆς τυράγνιας πὺ ὑπέφερε ἡ ὠραία βασίλισσα μέσα στο δάσος, τὰ χιόνια πὺ πέφτανε, τίς βροντὲς κιάστραπὲς πὺ ὀλοζώντανες τίς ἔβλεπα μέσα στὴ σκηνὴ νὰ φεγγοβολοῦν καὶ νὰ βουτίζουν ὅπως οἱ ἀληθινές. Δὲν ξεχνῶ τὸ γυρισμὸ τοῦ βασιλιά καὶ τὴν τιμωρία τοῦ Γῶλου νὰ πεθαίνει μέσα στὰ κάτεργα τυραγνισμένους κιαυτὸς καὶ τὸ λυτρωμὸ τῆς Γενοβέφας ἀπὸ τὰ νύχια του.

Ἐφτασαν τὰ μεσάνυχτα καὶ τὸ θέατρο, σάν παίχτηκε κὴ κωμῶδία, «Ἡ κὸ ρ η τ ο Ὡ Π α ν τ ο π ὶ λ ο υ» καὶ γέλασε μὲ τὴν καρδιά του ὁ λαὸς καὶ ἀπόλαυσε—μετὰ τὸ κλᾶμα—γέλιο, διαλύθηκε ὄλο ἐκεῖνο τὸ πανηγύρι. Ὅλοι ἔφευγαν μὲ ἐντυπώσεις δυνατές, μὲ τὸ ζωντάνεμα τῶν παθῶν τῆς ὠραίας βασίλισσας καὶ τὸν κατατρεγμὸ

της και την τιμωρία του άπιστου Γώλου. Ποτέ να μη τελείωνε ένα τέτοιο θέαμα!

Δέν ξαίρω γιατί, τ'άλλο πρωί ξύπνησα μελαγχολικός. Γιατί να τελειώσει ένα τέτοιο θέαμα, γιατί να μη γινότανε και τὸ βράδυ πάλι; Γιατί να μη ξανάβλεπα τὰ χρυσὰ ὄπλα, τὶς ἀπαλότες, τὰ κράνη, τὰ δόρατα καὶ τὰ σπαθιά καὶ νὰ ξανάκουα τὴ μελωδικὴ φωνὴ τῆς Γενοβέφας, τὶς ὁμιλίες τοῦ χαριτωμένου βασιλόπουλου μὲ τὴν προβιὰ τυλιγμένου, νὰ κουβαλᾷ στὴ μαννούλα του χορτάρια καὶ βατόμουρα γιὰ νὰ χορτάσουν τὴν πείνά τους; Κὴ μελαγχολία μου, πὼς ὄλοι ἐκεῖνοι οἱ κέποι εἶταν γιὰ μιὰ φορὰ μονάχα, γιὰ μιὰ βραδυὰ ποὺ πέρασε καὶ ἔσβησε τόσο γρήγορα, μεγάλωνε καὶ πλήθαινε. Τί μελαγχολία εἶτανε κείνη δὲ μπορούσα νὰ ἐξηγήσω, ὅμως θυμᾶμαι πὼς πολλὲς μέρες τὴ νοσταλγοῦσα κείνη τὴ βραδυὰ, ποὺ τόσοσ κόσμος, μαζεμένος χάρηκε νὰ βλέπει στὴ σκηνὴ πάνω τόσα σπουδαῖα πράγματα κιᾶκουσε καὶ μουσικὴ ἀπὸ τόσα ὄργανα.

Τότες εἶπα μὲ τὸ νοῦ μου: — Σὰ μεγαλώσω καὶ γὼ θάνέβω στὴ σκηνὴ πάνω. Καὶ γὼ θὰ παραστήσω ἕνα δράμα. Καὶ γὼ θὰ κάνω τὸν κόσμο νὰναλυθῆ σὲ δάκρυα, καὶ θὰ γίνω ἥρωας. Κιᾶληθινὰ βάσταξα τὸ λόγο μου. Σὲ λίγα χρόνια, ὅταν ἔφταξα τὰ δεκάξη μου χρόνια κιᾶρχεψε νὰ ἰδρῶνει τὰ χεῖλι μου καὶ χνοῦδι νὰ φυτρῶνει στὰ μάγουλά μου, ἡ ἐπιθυμία μου ξεπληρώθηκε. Στὶς ἐρασιτεχνικὲς παραστάσεις τοῦ τόπου μας πρωταγωνίστησα καὶ γὼ « κ ἔ ρ ε ψ α » χειροκροτήματα, καὶ ἄκουσα ἔπαινους, κῆκανα τὸν κόσμο νὰ δακρῦσει, ὅπως ὁ μεγάλος μου ἀδερφός ἔκανε—σάν κωμικός—τὸν κόσμο νὰ γελᾷ, νὰ ξεκαρδίζεται, νὰ χαχανίζει μὲ τὴν καρδιά ἀνοιχτὴ τὰ ὁμηρικὰ του γέλοια.

Η ΠΡΩΤΗ ΜΟΥ ΞΕΝΗΤΕΙΑ

Είναι σαράντα χρόνια και πάνω, όταν μικρό παιδί δέκα χρονών, πρωτοξενητεύτηκα: πού θά πη, παίρνοντας την εύκή της μητέρας μου, την εύλογια του πατέρα μου και το μικρό μου δέμα τὰ στρώματα, ταξίδεψα μακρυά—τότε πολύ μακρυά—στην Ἀντριανούπολη μαζί με με τόν πιό μεγάλο μου ἀδερφό. Μιά δλόκληρη μέρα μέσα σένα λαντό σχίζαμε τὸ Θρακικὸ κάμπο γιὰ νὰ φτάσουμε στὴ μεγάλη αὐτὴ πολιτεία, πού εἶταν ἕνα θάμα—πολλὰ θάματα μαζί!

Ἡ μητέρα μου, πού μᾶς γέννησε ἑπτὰ ἀγόρια στὴ σειρά, μᾶς μεγάλωσε με χάρες και πίκρες και βάσανα, με τὸ μεγάλο βάσανο τῆς ξενητείας, τὴ μαύρη πίκρα τοῦ χωρισμοῦ, δὲν τὴν εἶχε ἀκόμα δοκιμάσει. Ὅμως σένα σπίτι μέσα, πού μεγάλωναν ἑπτὰ ἀγόρια στὴ γραμμὴ, σάν ἑπτὰ δέντρα, σάν ἑπτὰ κυπαρίσσια τῶνα με τᾶλλο με διαφορά δυὸ χρονῶν, δὲ μπορούσε πάντα νὰ βαστᾶ ἡ γαλήνη και ἡ εὐτυχία. Οἱ πίκρες σάν τίς τσουκνίδες και τὰγκάθια φύτρωναν ἀνάμεσα στὰ λουλούδια. Πότε οἱ ἀρρώστειες, πότε τᾶλλα παιδικὰ βάσανα, πότε τοῦτο, πότε ἄλλο. Μὰ ἦρθε ὁ καιρός, πού στὴ φαντασία μας, ἄλλο με τὰ βιβλία πού διαβάζαμε, κιᾶλλο με ὅσα ἀκούγαμε ἀπὸ τὸν κοσμογυρισμένο μας πατέρα, σχηματίζονταν οἱ πρώτες λαχτάρες τοῦ ἀγνωστοῦ, τοῦ ἄλλου κόσμου, πού εἶταν... μιὰ μέρα μακρυὰ ἀπὸ μᾶς, τῆς θάλασσας ὁ πόθος, πού τὴν ζουγραφίζαμε στὸ χάρτη με γαλάζιο μολύβι, τῶν βουνῶν, πού τὰ παριστάναμε με μολύβι μαλακὸ Faber και τὰ ἠσκιώναμε σέρνοντας τὸ δάχτυλό μας πάνω στὸ μαῦρο σύγνεφο τῆς μολυβιάς, τῶν μακρυνῶν ποταμῶν, πού ἀκούσαμε τίς πλημμύρες τους και στὸ χάρτη τὰ βλέπαμε νὰ κατεβαίνουν ἀπὸ τὰ βουνὰ με μιὰ μαύρη μολυβιά σάν σαρανταποδαροῦσα, πού καμπουριάζει τὸ κορμί της στὸ διάβα της. Ἡ Ἀντριανούπολη ἡ πιὸ κοντινὴ, μὰ και ἡ πιὸ μακρυνὴ πολιτεία γιὰ μᾶς τοὺς ἄβγαλτους, εἶταν ἡ πολιτεία τῶν παιδικῶν ὀνείρων μας. Ἀπὸ τὴ γεωγραφία μαθαίναμε—ἐγὼ ἀκόμα δὲν εἶχα μάθει τίποτε, μόνο ἄκουσα—πὼς εἶταν μιὰ μεγάλη πολιτεία, πὼς εἶχε μεγάλη ἱστορία, πὼς εἶταν τόπος πλούσιος τόπος εὐτυχισμένος, πὼς εἶχε τζαμιὰ ὑπερύψηλα και πολλά, ἐκκλησιῆς σπουδαῖες και δεσποτάδες, σκολειά και παρθεναγωγεῖα και γυμνάσια και φρουτὰ πολλά και ὠραῖες τοποθεσίες και τὰ τρία—τὸ πιὸ

σπουδαῖο—ποτάμια, τὰ μεγάλα ποτάμια τῆς Θράκης, πού τὴν ἀγκά-
λιαζαν, τὴν ἡμέρωναν, τὴν ὠμόρφαιναν, τὴν ἐπιγιγαν συχνὰ σφιγγον-
τάς τῆνε στὴν ἀγκαλιά τους καὶ τὴν πλούταιναν τόσο, πού νὰ εἶναι
ἢ πιὸ πλούσια πολιτεία τῆς Θράκης, ἢ νειρεμένη Ἄντριανούπολη μὲ
τὰ τέσσερα ὑπερύψηλα τζαμιά τοῦ Σουλτάν Σελίμ. Καὶ δὲν ἔφταναν
οἱ ὁμορφιές τῆς. Εἴταν κὴ φαντασία μας πού τις μεγάλωνε, τις ἀβ-
γάτιζε. καὶ ἡ Ἄντριανούπολη γινόταν ἡ πολιτεία τῶν παραμυθῶν
τῆς Χαλιμάς, τὸ πιὸ εὐτυχισμένο μέρος τῆς γῆς. Κι ἀληθινά: Μιά πο-
λιτεία μεγάλη ἀπλωμένη κατεβαίνοντας ἀπὸ τοὺς λόφους τῆς—ἔπου
εἴταν τὰ προάστειά τῆς—πρὸς τὴν πεδιάδα κάτω, τὸ κάστρο—καὶ
περιτρογυρισμένη ἀπὸ τὴν εὐτυχία τῆς γῆς: τὰ πλούσια ἀμπέλια, τοὺς
μπαχτσέδες, τὰ δέντρα μὲ τὰ φορτωμένα φρούτα, καὶ τις θαυμαστὲς
ἀκροποταμιές, ἔπου τὰ περίφημα «σαλάτσια», πού μαζευότανε πλάγι
στὸ ρέμα τοῦ νεροῦ τὸ θολὸ ὁ κόσμος—ὁ λαός, νὰ πιῇ τὸ οὔζο του,
νὰ γλεντήσῃ, νὰ τραγουδήσῃ. Τί εὐτυχία!

Καὶ παιδιὰ, μᾶς κατακυρίευε ὁ πόθος, ἡ δίψα, ἡ λαχτάρα νὰ
τὴ γνωρίσωμε, νὰ νοιώσουμε ἀληθινὰ τις ὁμορφιές τῆς, τὰγαθὰ τῆς.
Μὰ ὁ πόθος ἔλυνε, οἱ πόθοι μαλάκωναν, ἡ λαχτάρα ἀποθέρριε καὶ
σύχαζε, ἀπὸ τὴν ἀνῆμποριά τοῦ ταξιδιοῦ. Ποιὸς μπορούσε νὰ βάλει
στὸ νοῦ του ἓνα τέτοιο ταξίδι. Κι ὅποιος ἐρχότανε ἀπὸ κεῖ καὶ ἀφη-
γότανε τὰ ὠραῖα πού εἶδε καὶ δοκίμασε, θαρρεῖς κ'εἴταν τὴν ὥρα
κείνη ὁ καλλιτέχνης παραμυθᾶς τῆς Θράκης, πού ἀφηγότανε τάτε-
λειώτα παραμύθια, πού ζάλιζαν τὸ νοῦ καὶ ξεσήκωναν τὴν παιδικὴ
ψυχὴ καὶ φαντασία γιὰ τοὺς ἀγνώστους κόσμους καὶ τοὺς ποθητούς.

Μόνο τὰ παιδιὰ, πού μάθαινον γράμματα, ταξίδευαν εὐτυχι-
σμένα στὴν Ἄντριανούπολη. Αὐτὰ πήγαιναν νὰ μποῦν στὰ γυμνά-
σια τῆς, νὰ σπουδάσουν, νὰ βγοῦν δασκάλοι, νὰ γίνουν γραμματεῖς,
διαβασμένοι. Καὶ σὰν γύριζαν τί δὲν ἀφηγότανε. Τὴν παραδίσεια τοῦ
τόπου ὁμορφιά, τὰ χίλια τῆς καλά! Τί τόπος! Ἄλλαζε καὶ παρα-
λάζε τὰ ξενητέμενα παιδιὰ καὶ τὰ παρουσίαζε στὰ μάτια μας, σὰν
ἀπὸ μαγικὸ ταξίδι γυρισμένα.

Ἡ μητέρα μας—σὰς τὸ εἶπα—δὲν εἴταν μαθημένη νὰ ξενητεύει
τὰ παιδιὰ τῆς. Σὰν τὴν κλώσσα μᾶς ἤθελε κάτω ἀπ' τὸ φτερό τῆς,
μᾶς ἤθελε γύρω τῆς. Τὸ βράδυ μᾶς μετροῦσε στὸ στῶμα κέτσι κά-
νοντας τὸ σταυρό τῆς, στὸ κόνισμα, ἔπου τσιτσιρίζε καὶ ἡ ἀκόμητη
καντήλα τῆς, κατάκοπη, μὰ εὐτυχισμένη, πού μᾶς ἐνοιωθε γύρω τῆς,
ἔκλεινε τὰ μάτια τῆς καὶ βυθιζότανε στὸν ὕπνο τοῦ κουρασμένου. Ἄ-
κούραστη μάννα, πού ἀκόμα ζῆ γύρω μας ἐνενηντάχρονη καὶ μᾶς
νοιάζεται ἀκόμα. Δὲ μπορούσε νὰ βάλει μὲ τὸ νοῦ τῆς, πὼς εἴταν βο-
λετὸ νὰ ξεχωρίσει ἀπὸ τὴ φτωχὴ φωλιά μας, ἓνα ἀπὸ τὰ παιδιὰ τῆς

καὶ νὰ τὸ παραδώσει—μὲνα φιλι μονάχα τοῦ χωρισμοῦ—σὲνα ἀμαξὰ νὰ τὸ ξεμακρύνει ἀπὸ τὸ σπίτι. Δὲ μποροῦσε νὰ χωρέσει ὁ νοῦς της πῶς κἀνοντος τὸν «*μποχτοᾶ*» τοῦ μὲ τὰ ρουχαλάκια του—ποῦ τότε μπουῦλα καὶ βαλίτσες! — καὶ τὸ δέμα τὰ στρώματά του, ποῦ θὰ τὰ ξεχώριζε μέσ' ἀπὸ τὸ βιό της, θὰ τὸ ξαπέστελνε τὸ χρυσό της ἀγόρι, γιὰ τὰ ξένα, γιὰ τὰ μακρυνά, γιὰ τὸ θάνατο—ναὶ γιὰ τὸ θάνατο! Θάνατο θαρροῦσε τὴν ξενητεία καὶ συχνὰ ἔλεγε: «Γὼ δὲ κζενητεύω τὰ παιδιὰ μ'. Τί τὴν θέλνα τὴν κζενητεία! Δῶ καλὰ ἔνε». Καὶ τραγουδοῦσε μὲ τὴ σιγανὴ φωνή της: *Δαύρα καὶ φωτιά, ἔρημη ξενητεία.*

Καὶ ὅμως οἱ καιροὶ ἀλλάζουν. Ἦρθε καιρός, ποῦ ἡ μάννα μας ξενήτεψε τὸ δεύτερο παιδί της, τ' ἀγόρι της. Τὸ ξενήτεψε ἄθελα, μὰ τὸ ξενήτεψε. Ἐνα πουρνὸ τὸ ξαπέστειλε στὴ δουλειά του — εἴτανε ραφτόπουλο—καὶ τὸ βράδυ δὲ γύρισε. Τί ἱστορία μεγάλη, τί πάθημα ἀγιάτρευτο.

Ὁ ἀδερφός μας αὐτὸς ἄνοιξε τὸ δρόμο σῶλους κατόπι, δίνοντας φτερά στοὺς πόθους μας καὶ τὸ ταξίδι του γιὰ θάρρος. Ταξίδεψε ἀνεβαίνοντας σὲνα λαντὸ γιὰ τὴν Ἀδριανούπολη. Ἡ μητέρα μου ἔκλαψε, θρήνησε, χολόσκασε καὶ ἄνοιξε μέσα της μιὰ πληγὴ ἀγιάτρευτη. Πόνεσε τόσο βαθειά, ποῦ μόνο ὁ θάνατος παιδιοῦ της θὰ τὴν πλήγωνε ἔτσι.

Τὸ ταξίδι αὐτὸ εἴταν δοκιμαστικὸ, σὰν τὸ δοκιμαστικὸ πέταγμα τοῦ χελιδonioῦ ἀπὸ τὴ φωλιά του, σταν πρωτομαθαίνει νἀνοίγει τὰ φτερά του θαρρετὰ καὶ σύντομα. Βάσταξε μιὰ βδομάδα, ὅμως ἔγινε, καὶ ξέσχισε τὴν ἀντίδραση τῆς μάννας μου καὶ ἄνοιξε δρόμο γιὰ τὰ ἑπτὰ πουλιὰ, ποῦ λαχτάριζαν γιὰ τᾶγνωστο—τὰ ἑπτὰ πουλιὰ ἐμᾶς.

Καὶ τὸ πρῶτο κοντινὸ ταξίδι, ποῦ ὁ δρόμος βαστοῦσε μιὰ μέρα, ἔγινε δεύτερο ποῦ κράτησε τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες σᾶλλη πολιτεία, σᾶλλα μέρη πιὸ νειρευτὰ, πιὸ πολιτισμένα, πιὸ πλούσια, στὴν πανάρχαια Φιλιππούπολη, ὅπου ὁ Ἐβρος κυλᾶ τὸ θωλὸ ρέμα του καὶ φειδωτὰ γλυστρὰ ἀνάμεσα ἀπὸ ἑπτὰ λόφους, ποῦ καθρεφτίζονται στὰ νερά του.

Ἐκεῖ τόλμησε νἀπλώσει τὸ φτερό του τὸ παλλικάρι θαρρετὰ, κἀνοντας τᾶνειρό του, τὸν πόθο του, πραγματικότητα. Πήγαινε νἀνοίξει τὸ δρόμο σὲ μᾶς.

* * *

Εἴτανε Αὐγουστος μῆνας. Ὁ ἥλιος φρυγάνιζε τὰ πάντα. Τὸ πρῶτο δεκαπενθήμερο, ποῦ οἱ παπάδες στὶς ἐκκλησιᾶς παρακαλοῦσαν τὴν Παναγία διαβάζοντας τὴν Π α ρ ἄ κ λ η σ η καὶ τὰ ὀνόματα τοῦ κόσμου μπροστὰ στὸ κόνισμά της. Οἱ νύχτες μικρὲς κοὶ μέρες

ἀτέλειωτες. Ὁ πατέρας μου παπᾶς ἀπὸ τριάντα χρόνια καὶ δῶ, διάβαζε καὶ ξαναδιάβαζε παρακλήσεις καὶ δεόταν γιὰ τὸν κόσμον στὴν Παναγία, ποὺ ἀναλάβαινε νὰ μεσολαβῇ γιὰ ὅλες τὶς ἀμαρτίες μας στὸ Χριστό.

Μιά τέτοια ζεστή τ' Ἀλωνιστὴ μέρα ἦρθε τὸ φριχτὸ μήνυμα ἀπὸ τὴ μακρυνὴ πολιτεία, πὼς τὸ παλλικάρι τῆς μητέρας τῆς παπαδίας πέταξε στ' ἀγύριστο ταξίδι. Ἡ ξενητεία χάλασε τὰ νιάτα του, ξόδεψε τὴν πάλλικαριά του, ἔσβυσε τὴ ζωὴ του.

Ἐγυρε στὴ γῆ, σὰ δρυὶ χαλασμένη, σὰν κορμὸς ριζοκομμένος στὴ μπόρα, ἢ μάνα μου, καὶ δέχτηκε τὸ μήνυμα μὲ πόνο. Ἐκλαψε, μοιρολόγησε, ἔσβυσε ἢ χαρὰ τῆς, μαράθηκαν τὰ χεῖλη τῆς, ἄσπρισε σὲ λίγες ὥρες τὸ μαλλί τῆς, πικράθηκε, καταράστηκε τὴν ξενητεία, μὰ ὑποτάχτηκε στὴ μοῖρα. Τὰ πουλιά τῆς μεγάλωσαν πιά καὶ τὸ φτερό τῆς δὲν τάποσκέπαζε. Περίσσευαν. Καὶ τὰ περισσεύματα ἔφευγαν ἕνα ἕνα γιὰ ἄλλους κόσμους. γιὰ ἄλλες πολιτείες. Ὡς ποὺ ἦρθε κ' ἡ σειρὰ μου.

Πάνω σὲ τοῦτο τὸ ἀγιάτρευτο κακὸ, ἔπρεπε τὸ πρῶτο τῆς παιδί, ὁ πρῶτος τῆς γιός, νὰ ταξιδέψῃ γιὰ τὴν Ἀνδριανούπολη. Πήγαινε νὰ γίνῃ ψάλτης ἐκεῖ στὴ μεγάλη πολιτεία. Κὴ μητέρα μου θέλοντας καὶ μὴ, ἔπρεπε νὰ δεχτῇ, νὰ τοιμάσῃ, νὰ κομματιάσῃ τὸ βιό τῆς, νὰ δώσῃ τοῦ γιοῦ τῆς ὅ,τι τοῦ χρειαζότανε γιὰ τὴν ξενητεία. Καὶ μοιρολογώντας ἀνοιξε τὰ ντολάπια τῆς, τὶς μούσαντρες τῆς, τὰ φορτσέ-ρια τῆς. Κιὰ ποδιάλεξε χύνοντας μαύρα δάκρυα, στρώμα, σεντόνια καὶ παπλώματα, σιγύριξε ἀσπρόρρουχα καὶ ροῦχα καὶ προίκωσε τὸ μεγάλο τῆς γιὸ μὲ τὸ χέρι τῆς πιά, πιστεύοντας πὼς δὲν εἶναι βολετὸ ποτές μιὰ μάνα νὰ χεῖ μαζί τῆς πάντα οὔτε τὰ κορίτσια τῆς. Μὰ ξενητεύοντας τὸ μεγάλο τῆς γιὸ—μιὰ πληγὴ ἀνοίγονταν ἔτσι στὸ στήθος τῆς ἀγιάτρευτῆ—ἐπέμενε νὰ στείλῃ μαζί του καὶ μένα. Ἔτσι ἐνιωθε πὼς δὲν μαζί τὰ πουλιά τῆς θὰ τῆς λιγότευαν τὸν πόνο, ὅταν τὴν ἡμέρα τοῦ χωρισμοῦ, θάνοιωθε τὸ ἄδειο μέρος ποὺ θάνοιγαμε στὸ σπίτι. Ἡ παρηγοριά τῆς θᾶταν, ὅπως ἔλεγε κατόπι,—«πᾶν μαζί, τὸνα θὰ προφυλάγ' τᾶλλο».

Καὶ γὼ παιδί ἔντεκα χρονῶν καταδικαζόμενα νὰ ξενητευῶ, νὰ φύγω ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ πατέρα μου, νὰ φῆσω τὸ σκολεῖό μου, τὰ παιγνίδια μου, τὴν ἀμέριμνη παιδιάστικη ζωὴ, γιὰ νὰ μπῶ στὰ βάσανα τῆς ξενητείας.

Κιᾶταν ἦρθε τὸ λαντὸ ὄξω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ μας, καὶ ἡ γειτονιά μαζεύτηκε στὶς πόρτες νὰ μᾶς ξαποστείλῃ, κιὸ πατέρας μου ξενητοδαρμένος μὲ τὰ ξανθειὰ γένεια του, τὰ δάκρυα στὰ μάτια, μᾶς ἔδωσε τὶς ὑστερνὲς συμβουλές, ἢ μητέρα μου κλαίοντος μᾶς ἔδενε

τοὺς μπόγους καὶ τὰ δέματα καὶ τὰ στρώματά μας καὶ σπαραχτικὰ μᾶς ἔρριχνε τὶς στοργικὲς τῆς ματιές, ποὺ θολωμένες ἀπὸ τὸ δάκρυ μᾶς ἔλουζαν ἀπὸ τὴν κορυφή ὡς τὰ πόδια.

—Νὰ προφυλαγόστε, νὰ φυλαγόστε !

Καὶ μᾶς φίλησε ἀπάνωτὰ κιἔκλαψε, θαρρεῖς μᾶς ἔστελνε στὸ θάνατο. Τώρα ἔκλαιγε ἀληθινὰ τὸ χαμὸ τοῦ ἀδερφοῦ μας. Καὶ σφίγγοντας τὸ σγουρό μου κεφάλι στὴν ἀγκαλιά της, σκημμένη ἀπάνω μου—μοῦ φίλησε χίλιες φορές τὰ μαλλιά, ποὺ μοῦ τὰ χτένιζε μὲ τὸ χέρι τῆς χρόνια τόσα.

Λαχταρισμένος γιὰ τὸ ἄγνωστο ποὺ πήγαινα, περήφανος γιὰ τὸ ταξίδι, τοῦ τόπου τῶν ὀνείρων, δὲν ἔνιωσα τὸν καὺμὸ τοῦ χωρισμοῦ. Χτυποῦσε ἡ καρδιά μου δυνατὰ, μὰ δὲν ξαίρω καὶ γὼ γιατί. Ἔτσι ἀποχωρίστηκα τὴ μητέρα μου καὶ τὸν πατέρα μου, καὶ τὴ γειτονιά καὶ τὰ γειτονόπουλα καὶ τοὺς φίλους μου.

Ἄλλη τὴ μέρα ἀχόρταγα ἀπολάβαινα τὴν ὁμορφιά τοῦ κάμπου. Διαβήκαμε γεφύρια, ποτάμια ἡμερα καὶ ἀγριεμένα, περάσαμε χωριὰ καὶ κατοικημένους τόπους, βουνὰ καὶ δάση. Ὅλη ἡ γεωγραφία ποὺ εἶχα μάθει, περνοῦσε μπροστὰ μου. «Τί λέγεται ποταμός, τί κοιλάς, τί ὄρος, τί πόλις, τί χωριὸν, τί κωμόπολις, τί, τί, τί». Εἶδα κοπάδια, ἀγελαριές, ἀλώνια, θυμωιές, κέμπαινα σῆναν καινούργιο κόσμον, ποὺ τὸν νειρευόμουν διαβάζοντας τὰ μαθήματά μου στὸ σκολεῖο.

Τάπομεσήμερο πιά ἀντικρύσαμε ἀπὸ μακρὰ τὴ μεγάλη πολιτεία, ποὺ, σὰν τουρκάλα πολυκρέατη, ἀπλωνότανε περιτριγυρισμένη, περισφυγμένη ἀπὸ τὰ τρία πλούσια, φοβερὰ καὶ ὠφέλιμα ποτάμια : τὸν Ἐβρο, τὴν Ἄρδα καὶ τὸν Τούντζα. Τί εἶταν αὐτὸ ποὺ ξανοιγότανε στὰ μάτια μου ; Τόση μεγάλη πολιτεία δὲν εἶχα φαντασθῆ, δὲν εἶχα βάλει μὲ τὸ νοῦ μου, δὲν εἶχα δεῖ. Καὶ τώρα τὴν ἔβλεπα ζωντανὴ νὰ καπνίζει, νὰ ζῆ, νὰ ὑπάρχει καὶ ἡ βοή της νὰ ὑψώνεται, νὰ γεμίζει τὴν ἀτμόσφαιρα, νὰ πλημμυρῆ τὸν κάμπο μὲ τὰμπέλια, τὰ καρποφόρα δέντρα. Σὲ λίγο κατεβαίνοντας τὴ βουνοπλαγιά, ἀπ' ὅπου ξανοιγότανε αὐτὸ τὸ θαυμαστὸ θέσμα, θὰ μπαίναμε στὴ νειρεμένη πολιτεία, μὲ τὰ τζαμιὰ τὰ πανύψηλα, μὲ τὰ καμπαναριὰ τὰ βυζαντινά, μὲ τὶς στοῆς καὶ τὰ χαμάμια καὶ τὶς θολωτὲς ἀγορὲς καὶ τοὺς δρόμους μὲ τὰ καλντερίμια καὶ τὰ τσαρσιὰ καὶ τοῦ πουλιοῦ τὸ γάλα εὔρισκες, σὰν ἤθελες κι' ἀποζητοῦσε ἡ ψυχὴ σου.

Σὸλο αὐτὸ τὸ ταξίδι δὲ θυμήθηκα τὴ μητέρα μου οὔτε μιὰ φορά.

Μὰ ὅταν μαῦρισε ἡ νύχτα τὸν ὀρίζοντα καὶ μῆκαμε στὴν πολιτεία μὲ τὰναμμένα πλιά φανάρια, μὲ τὴ βοή καὶ τὸ θόρυβο τῶσων χιλιάδων ἀνθρώπων, ποὺ σὰ μυρμηγκιά χυνότανε στοὺς στενοὺς δρόμους τῆς, τότε ἔκλαψα καὶ κλαίοντας κάλεσα τὴ μητέρα μου, θυ-

μήθηκα τὸ σπίτι μας, τὸν καλὸ μου πατέρα, ποὺ δὲν μὲ εἶχε κοντά του νὰ τὸν βοηθήσω στὸ διάβασμα τοῦ ἀ π ὅ δ ε ι π ν ο ὗ του, στὴ τραπεζαρία μας, τὸ μεγάλο μας δωμάτιο ὅπου κοιμόμαστε ἀραδιαστοὶ στὴ γραμμὴ μὲ τὰ κεφάλια ὄξω ἀπὸ τὸ στρῶμα—ἢ μητέρα μου κάθε βράδυ μᾶς μετροῦσε ἀπὸ τὰ κεφάλια — τοὺς φίλους μου, ποὺ τοὺς πουλοῦσα τὰ ζαχαρικά κάνοντας τὸν πραγματευτὴ, κιόλη μου ἢ ζωὴ πέρασε μονομιᾶς σάν ταινία. Ἔτσι λυπημένος καὶ κλαιόμενος δὲ μπόρεσα νὰ φάω, μόνο μὲ βουλωμένη τὴν καρδιά καὶ μὲ τὰ μάτια πάντα ἔτοιμα νὰ ὀγρέψουν τὰ μάγουλά μου, ἔπessa νὰ κοιμηθῶ δίχως τὸ χᾶδι τῆς μητέρας μου, δίχως τὴ στοργικὴ τῆς ματιά, δίχως τὸ σκέπασμα ποὺ κάθε βράδυ μοῦ ἔκαμνε πρὶν πέσει, δίχως ὄλα τάγαθὰ τοῦ σπιτιοῦ μας καὶ τῆς ξένοιαστῆς μας ζωῆς μέσα στὸ σπίτι. Ἔπessa καὶ κοιμήθηκα τὸν παιδικὸ ὕπνο τοῦ θανάτου του. Ὅταν ξύπνησα τὸ πρωὶ εἶδα ἀπὸ τὸ παραθύρι τάρχοντικοῦ τῆς ἐκκλησίας—ὅπου θὰ ζούσαμε—καὶ ξάνοιξα τὸ ὠρατο θέαμα τῆς μεγάλης αὐτῆς πολιτείας. Πολλὴν ὥρα ἔστεκα βουβὸς κέβλεπα καὶ θάμαζα καὶ σύγκρινα τὴ μικρὴ μας πολιτεία, ποῦταν κι αὐτὴ ὠραία, μὰ μικρὴ καὶ φτωγὴ, μπροστὰ στὴν Ἀντριανούπολη.

Δὲν πέρασαν πολλές ἡμέρες καὶ γὰρ εἶχα γνωρίσει τὴν ὠραία πολιτεία. Εἶχ' ἀποχτήσει φίλους καὶ θαυμαστὲς γιὰ τὴν ὠραία μου φωνή, ποὺ ἔφελνα, γιὰ τὴν ἐξυπνάδα μου, γιὰ τὰ σγουρά μου κατσαρά μαλλιά, ποὺ μοῦ τὰ χαϊδεύαν γριές καὶ νιές.

—Ἔλα, λιό, νὰ σοῦ χαϊδέψω τὰ μαλλάκια σ', μὲ καλοῦσαν καλὲς κυρίες, ποὺ στὴν ἐκκλησιὰ μάκουαν ὄλη τὴ λειτουργία νὰ τιτιβίζω ψέλνοντας ἴσα ἴσα μὲ τὸν ἀδερφό μου ψάλτη.

Καὶ ἐπισκέφτηκα τὸν Ἀ λ ἦ - Π α σ ᾶ—θολωτὴ ἀγορά—μὲ τὰ χίλια μαγαζιά καὶ τὰ πλούσια καταστήματά του δεξιὰ κι ἀριστερά. Πῆγα στὸ Σουλτάν—Σελίμ καὶ θαύμαζα τὸ μεγάλο αὐτὸ τζαμί, τὴν ἀγία Σοφία τῶν Τούρκων. Εἶδα τάρχαϊτα βυζαντινὰ ἐρειπωμένα παλάτια χορταροσκεπασμένα, κάθησα στὶς ὄχτες τῶν ποταμίων καὶ ἀπόλαψα τὸ δυνατό ρέμα τοὺς ἠσκωμένο μὲ τὴν πλούσια βλάστηση ἀπὸ ἴτιές καὶ βᾶγια, πῆγα στὰ προάστειά της καὶ σὲ δεκαπέντε μέρες ἀπόλαψα ὅ,τι καλὸ μποροῦσα, ὡς ποὺ ἔφτασαν οἱ μέρες τοῦ σχολείου. Ἄνοιξαν πλιά τὰ σχολεῖα. Τότε κάθησα κἔγραψα τὸ πρῶτο μου γράμμα τὸ ξενητεμένο ἐγὼ πουλί.

«Σεβαστέ μου ἀφεντίτς,

Σεβαστὴ μου μητέρα,—κυρία παπαδιά,

» Πρῶτον ἐρωτῶ διὰ τὴν καλὴν σας ὑγείαν κι ἂν ἐρωτᾶτε καὶ δι' ἡμᾶς ὑγιαίνομεν. Ὁ Μόσχος εἶναι πολὺ καλὰ καὶ πολὺ ἄρεσαν τὸ ψάλσιμό του οἱ ἐνοριῆτες καὶ μένα μᾶρεσαν, γιὰτι ὅλοι μὲ χαϊδεύνα

καὶ μὲ χαρίζνα δῶρα. Ἡ Ἀντριανούπολη πολὺ ὠραία εἶναι καὶ πολὺ εὐχαριστήθηκα ποὺ ἦρθα πρὸς τὸ Μόσχο. Τώρα θὰ πάγω στὸ σκολεϊό, θὰ δώσω ἐξετάσεις καὶ θὰ γραφῶ στὸ Γυμνάσιο, ποὺ ἔχει καὶ ἀστικό σχολεῖο. Πάντοτε θὰ προσπαθῶ νὰ μαθαίνετε τὸ καλὸ μου, καὶ γὼ θὰ κυττάζω νὰ γίνω ἕνας διδάσκαλος. Τὴν προσευχή μου πάντοτε τὴν κάνω τὸ πρωὶ καὶ βράδυ. Φιλῶ τὸ χέρι σας καὶ ἀσπάζομαι τὰ δέρφια μου ὅλα καὶ τοὺς φίλους μου.

Ὁ υἱὸς σας
Πολύδωρος»

Τώρα τὸ γράμμα μου τῶς χτενίσαι λιγάκι κι ὁ ἀδερφός μου γιὰ νὰ πάει σωστὸ καὶ δίχως λάθη. Τί ἔγραψε ὁ ἀδερφός μου δὲν εἶδα δὲ διάβασα, ἀλλὰ τὸ πῆγαμε στὴν πόσ τ α καὶ τὸ ρίξαμε μὲ συγκίνηση. Ἦταν τὸ πρῶτο μου γράμμα, ποὺ ἔγραψα στὴ ζωὴ μου. Ἀράγε τί θᾶλεγε ὁ πατέρας μου διαβάζοντάς το;

Σὲ δυὸ μέρες κάποιος γειτονόπουλο, μαθητὴς τοῦ Γυμνασίου, μὴ δὴγησε στὸ Γυμνάσιο. Τώρα τὸ πέτρινο Γυμνάσιο περιτριγυρισμένο μὲ αὐλὴ μαντρωμένη, μὲ γυμναστήριο καὶ κήπο μπροστά. Τί εὐτυχία! Πατοῦσα τὰ σκαλιὰ τοῦ σκολεϊοῦ, ποὺ λίγα πατριωτάκια μου εὐτύχησαν νάναβουν. Ἦμουν λοιπὸν ἕνα ἀπὸ τὰ εὐτυχημένα τοῦτα παιδιά, ποὺ σπούδαζαν. Θὰ σπούδαζα λοιπὸν καὶ γὼ;

Σὲ λίγω στὸ κάτω πάτωμα μὲ παρουσίασαν στὸ διευθυντὴ τοῦ ἀστικοῦ σχολεῖο. Τὸ γυμνασιόπαιδο στὸ δρόμο μὲ εἶχε συμβουλέψει, βλέποντας πῶς οἱ γνώσεις μου εἶταν πολλῆς—γιατὶ μεγάλωσα μέσα σὲ παπαδόσπιτο—νὰ πῶ πῶς εἶχα τελειώσει τὴν τέταρτη τάξη, ἐνῶ ἐγὼ εἶχα τελειώσει τὴν τρίτη.

Ὁ διευθυντὴς — ἕνας ξακουσμένος δάσκαλος τῆς ἐποχῆς — μὲ ρώτησε: — Πῶς σὲ λένε;

Εἶπα τὸνομα μου θαρρετά.

— Ἀπὸ ποῦ ἔρχεσαι;

Εἶπα τὸνομα τῆς πατρίδας μου. Μὰ στὸνομά της κόμπιασα καὶ δάκρυσα. Ὁ νοὺς μου ἄθελα πῆγε στὸ σπῆτι μας, στὸ σκολεϊό μας, στὴ μητέρα μου.

— Σώπα μὴν κλαῖς, μοῦ εἶπε.

Τὸ γυμνασιόπαιδο—καλὴ του ὥρα—ἐήγησε στὸ διευθυντὴ πῶς ἤμουν φρεσκοξενητεμένο παιδί καὶ πῶς ἀκόμα δὲν εἶχα συνηθίσει στὴν ξενητεία.

— Ποιὰ τάξη τελείωσες;

— Τὴν τέταρτη, εἶπα, ὅπως μὲ εἶχαν συμβουλέψει.

— Μπράβο. Τώρα θὰ δοῦμε πόσα γράμματα ξαίρεις καὶ τί μα-

θητῆς θᾶσαι στὸ σχολεῖό μας, πρόσθεσε. Καὶ μέσυρε στὴν Ε΄ τάξη μέσα.

Ἦμουν μόνος μέσα σὲ τόσα παιδιά καὶ δὲν ἔχασα τὸ θάρρος μου. Ποῦ νὰ χάσω ἐγὼ τὸ θάρρος, ποῦ ἔλεγα τὸν ἀπόστολο στὴν ἐκκλησία μὲ τόσα τσακίσματα τῆς φωνῆς μου, ἀνάμεσα σὲ τόση κοσμοπλήμμυρα; Ἡξαιρα διάβασμα σὰν καθηγητῆς καὶ διάβαζα προφητεῖες σὰ δεσπότης. Ἡξαιρα ἀπόξω τὸ ψαλτήρι, τὰ τροπάρια, τὰ ὠραῖα ἐκκλησιαστικά γράμματα. Τὸ μάτι μου εἶταν ἀσκημένο νὰ διαβάζει σὰ μέγας, πολυπείρος ἄνθρωπος. Καὶ διάβασα τόσο ὠραῖα τὸ βιβλίο ποῦ μοῦ ἔβαλε στὰ χέρια στὴ σελίδα 59 τοῦ Γεροστάθῃ! Θὰ μπορούσα νὰ διαβάσω καὶ χειρόγραφα βυζαντινά, ἀρκεῖ νὰ μάντευα τὴν ἀρχὴ τους. Ἔτσι σάστισα καὶ στὸ Πανεπιστήμιό τὸν καθηγητῆ τῆς παλαιογραφίας, ὅταν μοῦδωκε τὸ πρῶτο χειρόγραφό του, στὰ εὐτυχισμένα χρόνια τῆς σπουδῆς μου—νὰ μάθω νὰ διαβάζω, καὶ γὼ τοῦ τὸ διάβασα τρεχᾶτα ξαίροντας τὸ κείμενο ἀπόξω. «Ἀπὸ ρυπαρῶν χειλέων, ἀπὸ βδελυρᾶς καρδίας . . .», γιατί τῶρα διαβάσει χίλιες φορές μὲ τὸν πατέρα μου στὴ ζωῆ μου.

— Μπράβο, θαυμάσια! εἶπε ὁ διευθυντής.

Τὰ παιδιά εἶχαν μείνει μανοιχτὸ τὸ στόμα.

— Ἔλα τώρα νὰ μᾶς λύσεις τὸ πρόβλημά σου. Ἐνας ἀγόρασε... καὶ μοῦ εἶπε τὸ μπερδεμένο πρόβλημα. Μὰ γὼ σὰν παλαιστής, ποῦ γρήγορα ξετινάζει, ἔχοντας πεποίθησι στὴ δύναμη, τὸν ἀντίπαλό του, μονομιᾶς σὰν ἔνωσα τί πρόβλημα εἶταν, τὸ ἔλυσα.

Σαστισμένοι ὁ διευθυντῆς ὠνείδισε τοὺς μαθητές του ἐξ αἰτίας μου, ποῦ εἶναι ἀμελεῖς κι ἀδιάφοροι καὶ κατεβαίνοντας μὲ κάθησε στὸ πρῶτο θρανίο λέγοντας;

— Θᾶσαι μαθητῆς τῆς Ε΄ καὶ εἶθε νὰ σοῦ μοιάσουν τὰ παιδιά ὅλα!

Ὅγδόντ' ἄματι μῆφαγαν καρφωμένα πάνω μου. Σαράντα παιδιά μὲ θαύμαζαν καὶ μὲ χαμογελοῦσαν. Καὶ γὼ τρελλὸς ἀπὸ χαρὰ μὰ καὶ ζαλισμένος ἀπὸ τὴν τόση ἐπιτυχία, μὲ τὰ μάτια ὀγρὰ ρίχτηκα καὶ φίλησα τὸ χέρι τοῦ διευθυντῆ, ὅπως μὲ εἶχε συνηθίσει νὰ κάνω ὁ πατέρας μου πάντα στὶς χαρές μου.

Ἦμουν λοιπὸν πέμπτη τάξη, ἦμουν μαθητῆς τοῦ Γυμνασίου. Τὸ μεσημέρι γύρισα στὸ ἀρχοντικό τοῦ ἀγι-Γιάννη μὲ τὸ γυμνασιόπαιδο μαζὶ χαρούμενος κι' εὐτυχισμένος.

Τί κρῖμα ποῦ δὲν εἶχα προφτάσει νὰ γράψω στὸν πατέρα μου τὴν ἐπιτυχία μου αὐτή, μὲ τὸ πρῶτο μου γράμμα...

Ἡ νοσταλγία ὅμως δὲν ἄργησε νὰ μὲ κυριέψει. Ὁ νοῦς μου τριγύριζε ταξιδεύοντας στὸ σπίτι μας, στὴν καλὴ μου μητέρα, στὰμπέ-

λια μας, στὴν ἐκκλησία, ὅπου βαφτιστήκαμε, μεγαλώσαμε, καὶ τὴν ὑπηρετούσαμε ψέλνοντας, τοὺς στρατῶνες τοὺς τούρκικους μὲ τοὺς ὠραίους μπαχτσέδες — ποὺ καὶ τώρα ἀκόμη μποροῦν νάνθοῦν στὰ Τούρκικα χέρια, — ὅπου ἡ μουσικὴ ἐπαιζε ἀπόβραδο, καὶ γώ, βαστῶντας τὸν πατέρα μου ἀπὸ τὸν τζουμπέ, πήγαινα κιὰπολάβαινα. Τί δὲ θυμόμουνα καὶ ποῦ δὲ χανότανε ὁ νοῦς μου! Καὶ λαχτάριζα ὄρες ὄρες νάμουν πίσω κεῖ γιὰ λίγη ὥρα καὶ πάλι νὰ ξαναγυρίσω. Νὰ μιλοῦσα μὲ τοὺς φίλους μου, νὰ μάγκάλιαζε ἡ μητέρα μου, νάκουα τὴ φωνὴ τοῦ πατέρα μου, νάντίκρουζα τὰδέρφια μου, νάπαιζα λίγο μὲ τὰ παιδιὰ τὰ παιγνίδια τῆς Θράκης, καὶ πάλι νὰ βρισκόμουνα μαθητὴς στὸ Γυμνάσιο. Λαχταροῦσα νάπολάψω ὅλες τὶς τιμὲς τοῦ ξενητογυρισμένου καὶ πάλι νὰ φύγω στὰ μακρυνά.

Μιά στενοχώρια μὲ βασάνιζε στὸ σκολεῖο. Ἡ ψυχὴ μου πνιγότανε, ἡ καρδιά μου λιγοθυμοῦσε, ἔπασχα καὶ γύρευα ἐλευθερία κάμπου, ἀτμόσφαιρα ἐλαφρά, δρόμο μακρυνό. Καὶ τὸν βρήκα. Μιά μέρα στὸ μάθημα ἀποχάθηκα. Μὲ τὸ Γεροστάθη μπροστά μου ἔβλεπα στὸ κενό, τὴν ὥρα ποὺ τὰ παιδιὰ διάβαζαν ἀνάγνωση. Οἱ σελίδες γύριζαν, μὰ γώ στάθηκα κεῖ στὴ σελίδα 65 — τὸ θυμάμαι — ἀσάλευτος. Ὁ καλὸς διευθυντὴς, ποὺ μὲ ὕψωσε στοὺς ἑπτὰ οὐρανοὺς, βλέποντάς με νάποχάνωμαι ἔτσι — καὶ συχνά — μὲ κάλεσε νὰ διαβάσω. Κατέβηκα σαστισμένος ἀπὸ τὸν μακρυνὸ κόσμον τῶν πόθων μου — ταξίδεα τὴν ὥρα κείνη γιὰ τὸ σπίτι μας πρὸς τὴν μητέρα μου — καὶ προδομένος γιὰ τὴν ἀπροσεξία μου, γιὰτὶ δὲ μπόρεσα νὰ βρῶ οὔτε τὴ σελίδα ποὺ διάβαζαν τὰ παιδιὰ.

— Γιατὶ δὲν προσέχεις; μὲ ρώτησε καὶ κατεβαίνοντας ἀπὸ τὴν ἔδρα τὴν ἀψηλὴ, μοῦ δῶκε τὸ πρῶτο δῶρο — ἓνα μπάτσο, ποὺ μὲ ντρόπιασε καὶ μοῦ πείραξε τὴ φιλοτιμία.

Τὴν ἄλλη μέρα, ἀντὶ νὰ πάρω τὸ δρόμον τοῦ Γυμνασίου, τράβηξα στὴν ἀγορά, ἀπόπου ἓνας πλατύτατος δρόμος ἔφερε στὴ μεγάλη λεωφόρον, ποὺ θὰ μῆβγαζε στὸ ὠραῖο προάστειον, ὅπου οἱ σταθμοὶ τοῦ σιδηροδρόμου, ποὺ πήγαινε στὴν Πόλη νοτιὰ, καὶ στὴ Σόφια βορεινὰ. Δὲν εἶχα ἀκόμη γνωρίσει τὸ θαυμαστὸ αὐτὸ μέρος. Καὶ βαδίζοντας τὴ μεγάλη δενδροφυτευμένη λεωφόρον, πέρασα γεφύρια θαυμαστὰ κιάρχαῖα, ἀπόλαψα τὰ ποτάμια ἐνωμένα, εἶδα κίνηση μεγάλη: ἀμάξια νάνεβοκατεβαίνουν, ἀνθρώπους νὰ κατεβαίνουν φορτωμένοι ἀπὸ τὰ χωριά, ζῶα λογῆς λογίων ὡς καὶ κομήλες, φορτωμένες ἀλάτι, ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὴν Προποντιδα κιὰπὸ τὸ Ροδοστό. Τί εὐτυχία, τί θεάματα. Εἶδα γραμμὴ τὰ τραῖνα νάγκομαχοῦν καὶ νὰ φεύγουν, εἶδα κόσμον νάνεβαίνει καὶ νὰ κατεβαίνει. Εἶδα κήπους ὠραίους, σπίτια ὁμορφα, καφενεῖα ἐξοχικά. Καὶ τί δὲν εἶδα!

Ἡ ἡμέρα τούτη θὰ μοῦ μείνει—πάγω νὰ γεράσω—ἀλησμόνητη. Ποιὲ δὲν εὐχαριστήθηκα στὴ ζωὴ μου τόσο. Αὐτὸ τὸ ταξίδι μου εἶταν πιὸ χρήσιμο ἀπὸ χίλια μαθήματα. Εἶδα, εἶδα ἀχόρταγα—ὅπως τὸ χελιδόνι ταξιδιάρικο—ἀπίστευτα πράματα, κόσμους ἄγνωστους. Καὶ εἶπα: «Πότε καὶ γὰρ θάνεβώ στὸ σιδηρόδρομο, νὰ πάω μακριὰ πολὺ; Τὸ τραῖνο νὰ χάνεται σιγὰ σιγὰ καὶ νὰ σβήνει ἀπὸ τὰ μάτια μου».

Τὸ μεσημέρι σὰν καλὸς μαθητὴς γύρισα στὴν ἐκκλησία—στάρ-χοντικό, σκονισμένος καὶ ἰδρωμένος, συγυριστήκα γρήγορα-γρήγορα κέτοιμάστηκα νὰ φάω στὸ τραπέζι τοῦ ἀδερφοῦ μου. Κανεὶς δὲ μὲ πῆρε εἶδηση ἀκόμη γιὰ τὸ ταξίδι μου αὐτό. Ἀμέριμνος ὁ ἀδερφός μου μὲ ρώτησε γιὰ τὸ σκολεῖο, καὶ φάγαμε τὸ φαγητὸ τοῦ κουρασμένου. Ἐγὼ ἔφαγα πάλι τὸ συνηθισμένο μου φαγητό: Βυσινάδα μὲ ψωμί. Δὲν ἔτρωγα τίποτε ἄλλο, γιατί ἡ μάννα μας, ὅπως ὄλους μας, μᾶς εἶχε «ζαχαρομαθημένους»—εἶταν δικὴ τῆς λέξη—καὶ λιχουδιῆδες.

Ἔτσι πῆρα θάρρος καὶ τὴν ἄλλη μέρα ἔκανα τὸ ἴδιο, πηγαίνοντας σᾶλλο μέρος ὥραϊο τῆς ἱστορικῆς πολιτείας. Μὰ «μιά δυό-τρεῖς καὶ τὴν κακὴ σ'», ὅπως λέγαμε. Τὴν τρίτη μέρα πιάστηκα καὶ ντροπιασμένος τιμωρήθηκα. Ἡ καρδιά μου ξαναγύρισε στὸν τόπο τῆς, ἡ ψυχὴ μου κὴ διάθεσή μου γαλήνεψε κὴ διευθυντὴς χαϊδεύοντας τὸ ξανθὸ μου κεφάλι μὲ σχώρεσε καὶ μὲ δέχτηκε στὴν τάξη μου πρωτό-πόρο τῆς ὥραϊας ἀνάγνωσης καὶ ἀριθμητικῆς καὶ τῶν θρησκευτικῶν, πού ἤξαιρα ὅλες τὶς ἀκολουθίες ἀπόξω!

Ἡ νοσταλγία μου σιγὰ σιγὰ ἡμέρωνε, ἡ λαχτάρα τοῦ γυρισμοῦ μαλάκωνε μὲ τὴν ἐλπίδα, πού γεννᾷ ὁ γρήγορος μισεμὸς τοῦ χρόνου. Ἐπειτα τώρα εἶχα φίλους καλοῦς, εἶχα πρῶτο φίλο τὸν ἀδερφό μου πού μῆβγαζε ὁ ἴδιος περίπατο καὶ μὲ φρόντιζε νὰ μαθαίνω τὴ βυζαντινὴ μουσικὴ, ὥρες διάβαζα τὸ πα, βου, γά, ὡς καὶ τὶς κλίμακες κῆ-πεφτα μὲ εὐκολία ἀπὸ διατονικὴ στὴν ἐναρμόνια καὶ ἀπ' αὐτὴ στὴ χρωματικὴ. Διάβαζα ἀπὸ τὸ ἀναστασιματάριο τὰ ἑωθινὰ καὶ τᾶλεγα ὅλα ἀπόξω καὶ παραλλαγὴ καὶ μέλος.

Ἔτσι ὀλημερὶς ἀπασχολημένοι δὲ θυμώμουνα πιά οὔτε τὸ σπίτι μας, οὔτε τοὺς φίλους μου καὶ τὰ παιγνίδια μας, οὔτε τὸ ἐμπόριό μου, πού ὄλο τὸ καλοκαίρι ἔκανα, πουλώντας στὴ γειτονιά μέσα σῆνα δίσκο λογῆς λογῶν μικροπράγματα.

Μὰ ἂν ἔσβυνε ἡ δικὴ μου νοσταλγία, ἄναβε ἡ νοσταλγία καὶ ἡ λαχτάρα τῆς μητέρας μου.

—Θὰ πάγω νὰ διῶ τὰ παιδιὰ μ', ἔλεγε στὸ μακαρίτη πατέρα μου.

—Νὰ πᾶς παπαδιά, Νὰ πᾶς!

Καὶ ἕνα δειλινὸ ἀνοιξιὰτικο εἶδα στὴν ἐξώπορτα τῆς ἐκκλησίας

νά σταματᾷ ἓνα λαντό, καί νά κατεβαίνει, ἢ παπαδιά τῆ Παπα-
χριστόλδου μέ τούς μπόγους τῆς καί τὰ δῶρα τῆς.

Γέλασε χαρούμενα καί μᾶς ἀγκάλιασε καί τούς δυό μαζί καί μᾶς
φίλησε λαχταρισμένα.

—Ἡρτα νά σᾶς διῶ! Καί μοῦ πρόσφερε μέσ' ἀπό τόν κόρφο τῆς
ἓνα γράμμα τοῦ πατέρα μου. Ἡ φωνή τῆς, ἡ ὀμιλία τῆς, ἡ ἀτμόσφαιρά
τῆς, μοῦ ξανάφερε πίσω στή μνήμη ὅλη τή ζωὴ τοῦ σπιτιοῦ μας, ποῦ
τώρα δὲ μοῦ γεννοῦσε πιά οὔτε νοσταλγία, οὔτε εὐχαρίστηση.

Μαζί μέ τὴν ἀγάπη τῆς καί τὰ φιλιὰ τῆς δεχτήκαμε τὰ δῶρα τῆς
ὀρθό σαραγλί, γλυκά, πετιμέζια. Μᾶς ἔφερε κιὰπό τὸ γλυκοζύμωτο
ψωμί, ποῦ μόνη τῆς ζύμωνε καί ἔπλαθε καθ' ἑβδομάδα ἀπὸ δέκα στήν
πινακωτή. Ἐνα μῆνα ζήσαμε μαζί καί μᾶς μάλωσε καί μᾶς καθάρισε
καί μᾶς σιγύριζε, ὡς ποῦ ἦρτε ἡ ὥρα—γράμματα ἀπάνωτὰ τὴν καλοῦ-
σαν—νά μᾶς χωριστῆ πάλι, μέ τὴν ἀπόφαση ὅμως πηγαινόντας πίσω
σὴν πατρίδα μας, νά ξαναφέρει τὸν ἀδερφό μου στὸ σπίτι καί μαῦ-
τόν καί μένα. Καί ἡ ἀπόφασή τῆς ἔγινε ἔργο.

Τὸ σχολικὸ ἔτος τελείωσε. Τὸ καλοκαίρι κυλοῦσε ὠραῖο κεῦχά-
ριστο, καί γὼ περήφανος γιὰ τούς καλοὺς μου βαθμοὺς περιέτρεχα
τὴν Ἀντριανούπολη καί ἀπολαμβάνω εὐχαριστημένος τὴν ζωὴ τοῦ
ἱκανοποιημένου. Εἶχα προβιβαστῆ γιὰ τὴν ἕκτη τάξη, καί τὸ πρᾶμα
εἶταν ὄχι μικρὸ καί τιποτένιο.

Τώρα λογάριζα πῶς θὰ προχωροῦσα ἀπὸ τάξη σὲ τάξη, πῶς θὰ
γύριζα στὸ σπίτι μας δοξασμένος καί . . . σπουδαῖος.

Μὰ κρῖμα ποῦ τὰ σχέδιά μου θᾶσβηναν σὲ λίγο. Πλησίαζε ὁ Αὐ-
γουστος, ποῦ στὰ χρόνια κεῖνα στοίχιζαν οἱ κοινότητες τούς δασκά-
λους καί ψαλτάδες στίς ἐνορίες τους. Ἡ μητέρα μας πέτυχε νά στοίχι-
σει κιὸ ἀδερφός μου ὁ μέγας δάσκαλος, καί ψάλτης τῆς ἐνορίας
μας σὴν ἐκκλησία ποῦ ἱεράτευε ὁ ξανθὸς πατέρας μας. Καί τὸ μή-
νυμα ἔφτασε. Κι᾿ἔπρεπε νά τὸ δίνωμε πλιά.

Μὲ μεγάλη λύπη ὁ λαὸς τῆς ἐνορίας τ' Ἀγιγιάννη ἔμαθε πῶς ὁ
ψάλτης καί τὸ ψαλτοῦδι—ἐγώ, θὰ φεύγαμε γιὰ τὴν πατρίδα μας.
Γιαυτό ἡ τελευταία λειτουργία, ποῦ ψάλσαμε, εἶταν μιά πανήγυρη. Ὁ
ἀδερφός μου ἔψαλε μὸλη τὴν τέχνη καί γὼ εἶπα τὸν ἀπόστολο ὅσο
μποροῦσα πιὸ μακαμλίδικα. Τσάκισα λογιῆς λογιῆς τὴ φωνὴ κιὰ-
νακάτεψα τὸ διατονικὸ μέλος μέ τὸ χρωματικὸ. Ἐτσι ἔγινε ἡ ἀναχώ-
ρησή μας ἀποθέωση. Μὰ ἡ ψυχὴ μου βούρκωσε βαρειά, ἡ καρδιά μου
ἔκλεισε καί ἀνέβηκε μέ τὸ κλάμα στὰ μάτια τὸ δάκρυ.

Δὲν ἤθελα νά ξαναγυρίσω στὸ σπίτι μας. Θᾶφινά ἓναν κόσμον
ὠραῖο, εὐχάριστο καί ἀληθινὰ ὑπέρτερο, γιὰ νά γυρίσω σὴν μικρὴ μας
πολιτεία, ὅσπου πάλι θᾶμπαινα σὴν ἴδια παλιά ζωὴ καί στὸ ταπεινὸ

σχολεῖο ἀφίνοντας τὸ μεγαλόπρεπο γυμνάσιο. Τί δυστυχία! Ἐκλαιγα σὸλο τὸ ταξίδι μας Ἡ βουρκωμένη μου καρδιά ἔπασχε, ἡ ψυχὴ μου καὶ ἡ θύμησι γύριζε στὴν Ἀντριανούπολη τὴν ἀξέχαστη, στὰ ποτάμια της, στὰ τσαρσιά της, στοὺς κήπους της, στὰ βυζαντινά της γεφύρια, στὶς μεγάλες της ἐκκλησίες, στοὺς δασκάλους της, στὶς βιβλιοθήκες της, στὰ γλυκά της, ποὺ τόσο ἔτρωγα καὶ στὰ ὀπωρικά της τὰ ξακουσμένα.

—Νὰ πεθάνω, ἔλεγα παρὰ νὰ γυρίσω. Ἐσφιγγα ἀμίλητος τὶς χουφτες μου, καὶ ὠνειρευόμουν μετὰ τὸ κεφάλι γυρτὸ στοῦ ἀμαξιοῦ τὴ ράχη πρὸς τὸ δρόμο ποὺ ἀφίναμε πίσω,

Κιῶταν τὸ δειλινὸ τελείωσε ὁ δρόμος καὶ φάνηκε ἡ ὥραία ἀμπελούπολή μας, στοὺς δυὸ λόφους της γυρτὴ καὶ τ' ἀψηλό μας καμπαναριὸ μετὰ τοὺς ἀγγέλους φανέρωσε τὸ μπόγι του, τότε δάκρυσα καὶ τὸ κλᾶμα φούσκωσε στὸ στήθος μου.

Ὁ ἀδερφός ἐνιωθε τὸν πόνο μου καὶ σιωποῦσε. Μόνο κάποτε μοῦ εἶπε:—Ἐννοια σου καὶ πάλι θὰ γυρίσωμε στὴν Ἀντριανούπολη νὰ σὲ σπουδάσω, ὅταν τελειώσεις τὸ σκολεῖό μας. Τὸ σκολεῖό μας εἶχε καὶ πρώτη γυμνασίου. Ὑστερ' ἀπὸ τρία χρόνια θὰ μπορούσα πάλι νὰ ξαναφύγω. Ἴσως τότε καὶ μοναχός μου ψαλτάκι ἱκανὸ νὰ βγάζω τὸ ψωμί μου καὶ νὰ σπουδάζω. Ὅπως κέγινε.

Ὅταν φτάσαμε στὸ δρόμο μας κιάντικρυσα τὸ σπίτι μας νὰ ὑψώνει τὸ μπόγι του, τὰ παιδιὰ τῆς συνοικίας μας νὰ παίζουν στὴ μικρὴ πλατεῖα—σὰν καὶ χτέσ—τὴ γειτονιά στὶς πόρτες, τὴ μάννα μας στὴν ἐξώπορτα νὰ μᾶς περιμένει, τὸν πατέρα μου μετὰ τὰ ξανθὰ του γένεια καὶ τὸ ὠραῖο τοῦ παράστημα μόνο μετὰ τάντερλ του νὰ δακρύζει χαρούμενος, τὰ δέξερφια μου νὰ χοροπηδοῦν, πνίγηκα ἀπὸ θλίψη. Δὲν ἤθελα ὅλ' αὐτὰ νὰ τὰ ξαναδῶ. Ἦθελα νάμεινα στὴν Ἀντριανούπολη. Ἐσφιξε ἡ ψυχὴ μου καὶ ψυχρὸς καὶ κλαιόμενος ἔπεσα στὴν ποδιά τοῦ πατέρα μου ποὺ μοῦ χείδεψε τὸ ξανθὸ κεφάλι μέσα στὶς χουφτες του. Ὅλοι χαρούμενοι δάκρυζαν. Εὐτυχῶς ποὺ τὴ λύπη μου καὶ τὰ δάκρυά μου τὰ λογάριαζαν γιὰ συγκίνηση τοῦ γυρισμοῦ μου. Καὶ γὼ ἔπασχα γιὰ τὸ τὸ γυρισμό.

Στὸ σπίτι ὅλα μοῦ φάνηκαν ταπεινά, ὅλα τιποτένια. Τίποτε δὲ μπορούσε νὰ με συγκρατήσῃ. Κιάποτραβήχτηκα στὸ πάνω μας σπίτι ὅπου ἀπὸ τὸ παραθύρι νοσταλγικὰ κάρφωνα τὸ μάτι μου πρὸς τὸ δρόμο τῆς Ἀντριανούπολης, ποὺ τὰμάξια κυλοῦσαν καὶ τὰλογα κάλπασαν καὶ τὰ πέταλα «ἀμιλλιτήρια», ὅπως εἶπε ὁ ποιητής, ἄφιναν τὸ ρυθμικὸ τους ἦχο.

Ἐνα μονάχα μετὰ παρηγόρησε. Ποὺ κρατώντας στὸ χέρι μου τὸ ἐνδειχτικὸ τῆς πέμπτης πήγαινα νὰ ἐγγραφῶ στὸ μεγάλο σκολεῖο,

ἀφίνοντας πίσω μου ὅλα τὰ παιδιά, ποὺ ἀπὸ τὸ νηπιαγωγεῖο μαζί μαθαίναμε γράμματα στὴν ἴδια τάξη.

Μάταια ἡ μητέρα μου προσπάθησε νὰ μοῦ σβύσει τὴ λαχτάρα τῆς ξενητείας, τοῦ ἄγνωστου, στὰ τρία χρόνια, ποὺ χρειάστηκα νὰ τελειώσω τὸ μεγάλο σκολεῖο. Τὸ τέταρτο χρόνο, σὰν αἰχμάλωτο πουλί, ποὺ βρίσκει ἀνοιχτὴ τὴν πόρτα τοῦ κλουβιοῦ του, ἄπλωσα τὸ φτερό μου πέρα ἀπὸ τὴν Ἀντριάνουπολη. Πήγαινα πιὸ μακριά, στὴν Φιλιππούπολη. Ἐκεῖ εἴταν γραμμένο, μὲ τὸ ψαλτικὸ μου ἐφόδιο, νὰ μάθω τὰ γράμματα τοῦ Διδασκαλείου ποὺ μοῦ χάρισαν τὴν εὐτυχία νὰ γίνω δάσκαλος,—ἕνας φτωχὸς δάσκαλος.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Η ΠΡΩΤΗ ΜΟΥ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ

Ὁ πρῶτος φωτογράφος στὴν πατρίδα μᾶς ἦρτε ἀπὸ τὴ Ρωσία. Εἶταν πατριώτης καὶ ξενητεμένος ἐκεῖ πολλὰ χρόνια, ἔμαθε τὴ φωτογραφικὴ, μεγάλωσε, ἀφῆκε ἕνα μακρὸ μουσι καὶ ἦρτε πίσω νὰ πρωτοφωτογραφήσει τοὺς πατριῶτες του.

Ἔτσι ἔφκιασε τὸ φωτογραφεῖο του σ' ἕνα σπιτάκι μικρὸ δίπατο. Ἐκεῖ ἔστησε τὸ βωμὸ τῆς τέχνης του μαζί μὲ τὴν ἀταξία κι' ἀκαταστασία του καὶ τίς χιλιάδες φωτογραφίες, ριχμένες, ἀκουμπισμένες, κορνιζομένες. Ὅμως μπαίνοντας στὴ θύρα κι' ἀναβαίνοντας τὴ σκάλα, ἔνοιωθες πὼς ἦσουν σ' ἕνα περιβάλλο καλλιτεχνικό.

Ὁ κόσμος διψασμένος ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ φωτογραφιέται, ἔτρεχε ν' ἀποθανάτιζε τὸν ἥσκιο του. Ἐτρεχαν κόρες μὲ τὴν συνοδείαν τῆς μάννας, παλλικάρια κοφοντομένα γιὰ γαμπροὶ ἔτοιμοι, φιλίες ὁλόκληρες. Ἐκεῖ φωτογραφήθηκε ὁ Εὐστράτιος ὁ δάσκαλος μὲ τὴ ρεντιγκόταν του ὡς τοὺς ἀστράγαλους καὶ τὴ βαρεῖαν πελώριαν ὀμπρέλλαν του στὸ χέρι καὶ τὴν κυρά δασκάλισσαν — τὴν ὡμορφὴν γυναῖκα του, ποὺ τόσοσους γιουὺς τοῦ χάρισε.

Ἐκεῖ ἀποθανάτιζε τὴν εὐγενικὴν μορφήν του ὁ Δοδόπουλος μὲ τίς φαβορίταν του, ποὺ ἔδινε λεφτὰ γιὰ τὰ σχολεῖα, ἐκεῖ ὁ θαυμάσιος Πατρικόπουλος, ὁ δάσκαλος, ποὺ ἐξήνταν χρόνια δασκάλεψε τὸν τόπο, μὰ ποὺ δὲν κράτησε τὴν ὀμπρέλλαν στὸ χέρι, γιὰτὶ πολὺ ἀγαποῦσε νὰ κρατεῖ βιβλία «ὕπὸ μάλης».

Ἐκεῖ κουβαλώντας ὁ Ἀμπατζόγλου ὅλην τὴν φαμίλιαν καὶ τ' ἀνυπόταχτα ἀγόρια του ἔπλασε μιὰν ἀνθοδέσμη ἀπὸ παιδιὰ, κορίτσια κι' ἀγόρια γύρω του καὶ γύρω στὴν πολύτεκνη γυναῖκα του, καὶ παραδόθηκε στὸ φακὸ μὲ τὴν εὐτυχίαν στὸ πρόσωπὸν του χυμένην.

Ἐκεῖ πῆγαν δασκάλοι καὶ παιδιὰ, νεόνυμφοι καὶ νεοβάφτιστοι. Καὶ τότε ἔπιασε ἡ μανίαν ν' ἀποθανατίζουσι καὶ τοὺς ἀποθαμένους μὲ τοὺς ζωντανούς γύρω μαυροντυμένους, τόσο, ποὺ καὶ σήμερον ἀκόμα βλέπεις καὶ ξεχωρίζεις τὸν πλούσιον Σύρμαν ἀποθαμένον στὸ ξυλοκράβατό του.

Ἔτσι κι' ὁ καντηλανάφτης τῆς ἐκκλησιᾶς μας κι' ὁ παιδονόμος τοῦ σχολείου μας — ὁ εὐταξίας — κι' ἡ μαμὴ ποὺ ξεγέννησε χίλια παιδιά — ἡ μανίτσαν — κι' ὁ κεραμιδάρης κι' ὁ κάθε τεχνίτης, ἔτρεχε νὰ

φωτογραφηθῆ γιὰ νὰ βλέπει τὸ πρόσωπό του καὶ ν' ἀφιερώνει γράφοντας πίσω «ἐλάχιστον ἐνθύμιον» ἢ «δεῖγμα ἀγάπης καὶ τιμῆς» ἢ «τεκμήριον φιλίας» καὶ τὰ παρόμοια, μιά του φωτογραφία, πού τὸν παρουσίαζε βελτιωμένο καὶ ἰδανικό.

Κ' ἐβλεπες πόζες θαυμάσιες. Μάτια καρφωμένα στὸν ἀντικρυνὸ τοῖχο κι' ἀγριεμένα, χαμόγελα προσποιητά, χαμόγελα φυσικά, μάτια θαμπὰ καὶ σβυσμένα, μάτια γουρλωμένα, χέρια στὰ γόνατα κολλητὰ, κορμιὰ ἀκουμπισμένα σὲ ψηλὲς ἀνθοστήλες ἀπὸ δῶ κι' ἀπὸ κεῖ. Ὁ πραγματευτὴς μὲ τὸν πήχη του, ὁ δάσκαλος μὲ τὴν ὀμπρέλλα στὸ χέρι κι' ἕνα βιβλίο — ὅπως ὁ παπούς ὁ Εὐστράτιος ὁ δάσκαλος ὄρθιος μὲ τὴν ὀμπρέλλα—ὁ ἔμπορος μὲ τὰ κατὰστιά του, ὁ καντηλιανάφτης μὲ μιά καντήλα, ὁ νεκροθάφτης μὲ τὸ φτυάρι του κι' ὁ καθέννας μὲ ἐργαλεῖο πού φανέρωνε τὸ ἐπάγγελμά του. Ἄλλος ἀκουμπούσε σὰν τὸ συγγραφέα τὸ κεφάλι του στὸ δείχτη καὶ τὸν ἀντίχειρα καὶ τὸν ἀγκῶνα του στὸ τραπεζάκι καὶ παίρνοντας στάση ἀνθρώπου μὲ μεγάλη σκέψη κατσούφιαζε γιὰ νὰ φαίνεται σοφός.

Ἐπειτα εἶχαμε πολλοὺς ξενητεμένους. Τὸ μέρος μας ἔστειλε πολλοὺς στὴν ξενητεία. Κιὰπὸ τοὺς ξενητεμένους φτωχοὺς καὶ πλούσιους ἔρχονταν φωτογραφίες λογιῆς λογιῆς, πού δίναν τὰ σχέδια στίς πόζες. Μὰ κιὸ φωτογράφος μας ἔδινε σχέδια: Σὲ κάθιζε ἢ σῆστηνε σὰν τὸ ξύλο, σῆβαζε νὰ βλέπεις κάπου καρφωμένα, σῆδινε τὴ στάση τοῦ συλλογισμένου, τοῦ πικραμένου, τοῦ εὐτυχισμένου, τοῦ μακάριου, τοῦ βλοσυροῦ, τοῦ μαλακοῦ. — «Πλάγιασ' λίγο τὸ κεφάλ' σου, κύτταξ' κεῖ, βάλ' τὸ χέρ' σου στὸ γελέκο σου, πίσω τὸ κεφάλ' σου» καὶ τόσες ἄλλες προσταγὲς σοῦδινε γιὰ νὰ σὲ κάνει νὰ γίνεις γελοῖος, ἄψυχος, κάθε ἄλλος παρὰ σὺ.

Ὅσες φορές περνοῦσα ἔξω ἀπὸ τὸ φωτογραφεῖο πηγαίνοντας στὸ σπίτι τῆς νουνᾶς μου μὲ τὰ ἐννιά παιδιὰ, περνοῦσα ἀπὸ τὸ φωτογραφεῖο λοξοδρομώντας γιὰ νὰ «θ α μ ἄ ξ ω» τίς φωτογραφίες πού εἶχε κρεμασμένες μέσα στίς προθήκες του ἀπὸ δῶ κιὰπὸ κεῖ τῆς ὀξώπορτας. Ἐκεῖ στεκόμουνα πολλὴ ὥρα κιἔβλεπα ἀχόρταγα τίς περιέργες φωτογραφίες τοῦ κόσμου. Τὰ ὠραῖα κορίτσια, τὰ νεαρὰ παλλικάρια, τὸ ἀντρόγυνο, πού ἀποθανάτισε τὸ γάμο του, τὰ βαφτίσια τοῦ ἐγγονοῦ τοῦ Τασσιδῆ, τὸ μουσικὸ ὄμιλο Ἰρλίωνα. Ἐκεῖ γνώρισα κόσμο φιλικό. Κάποτε εἶδα καὶ τὸ θεῖο μου Ἰρλιστεῖδη, τὸν πραγματευτὴ μὲ τὸ γυό του τὸ Μανέλασο μὲ τὸ καπέλλο στὸ κεφάλι, πού τοῦφερε ἀπὸ τὴν Πόλη. Τὸν εἶχε ἀνάμεσα στὰ γόνατά του, σὰ μπαστούνι, ἐνῶ αὐτὸς εἶχε βαλμένα τὰ χέρια του στὰ γόνατα τοῦ πατέρα του πάνω. Εἶχε γύρει κακομοίρικα τὸ κεφάλι του δεξιὰ καὶ ἔβλεπε μὲ τὸ ἕνα μάτι ντροπαλά καὶ μὲ τ' ἄλλο αὐθάδικα. — Περιέργο πράγμα, εἶπα,

ὁ ξάδερφός μου δὲν ἔχ' τέτοια μάτια, πῶς ἔγινε ἔτσι; Κέμεινα ἀπορημένος. Ἀσφαλῶς ὁ φωτογράφος τοῦδωκε τὴ στάση αὐτὴ γιὰ νὰ θαυμάζει μεγάλως τὴν παιδικιά του ἐμορφιά, ὁ θεῖος μου πάλι γιὰ νὰ φαίνεται τὸ κεφάλι του, ἔσκυψε ἀριστερὰ καὶ μακάρια, σὰ ζῶο, κυτώντας στὸ κενό.

Βλέποντας ἔτσι τὴ φωτογραφία τοῦ κόσμου, τῶν παιδιῶν, ἐννίωσα μέσα μου τὸν πόθο μου νὰ δῶ καὶ γὼ τὸν ἑαυτό μου. Τὸν ἑαυτό μου τὸν ἔβλεπα στὸν καθρέφτη. Κι αὐτὸ τῶκαμνα πολλές φορές τὴν ἡμέρα. Ἦμουνα λιγάκι — τί λιγάκι, πολὺ — « κ α λ λ ω π ι σ τ ῆ ς ». Χτενίζουμαν καὶ ξαναχτενίζουμαν. Τὰ σγουρά μου τετράξανθα μαλλιά χτένι δὲν τὰ περνοῦσε, μὰ γὼ λ α ν ἄ ρ ι ζ α τίς ἄκρες τῆς κάθε μπούκλας καὶ τὸ κεφάλι μου γινότανε σὰν κεφάλι τῆς Ἀφρικῆς. Ἄλλαζα τὰ ροῦχα μου καὶ πολλὴ ὥρα στεκόμουν νὰ βλέπω πῶς εἶμαι μὲ τοῦτα ἢ μὲ κείνα τὰ ροῦχα. Κάποτε, πρὶν φορέσω γραβάτα, ὅταν ἦρτε ἀπὸ τὴν ξενητεία ἓνας μου ἀδερφός, φόρεσα ἓνα κοστούμι του, πέρασα στὸ λαιμό μου ἓνα κολλαρισμένο γιακά, ἔδεσα μιὰ ὠραία γκραβάτα του καὶ ἀνεβαίνοντας σ' ἓνα σκαμνὶ ἀπολάβαινα τὸν παραλλαγμό μου σὲ παλλικαράκι, ντυμένο μὲ τὰ καλύτερα ροῦχα καὶ μὲ τ' ἄσπρο τὸ κολλάρο. Τί εὐτυχία!

Λαχτάριασα τὸ λοιπὸν νὰ δῶ τὸν ἑαυτό μου ὄχι μιὰ στιγμή, ἢ λίγη ὥρα στὸν καθρέφτη. Λαχτάριασα νὰ ἔχω μιὰ φωτογραφία καὶ γὼ, ὅπου πολλὴν ὥρα, πολλές ὥρες θὰ μπορούσα νὰ πολαβαίνω τὸ παράστημά μου, τὸ πρόσωπό μου — ἐμένα.

Ὁ πόθος μου ἔγινε λαχτάρια μεγάλη, μὰ σὲ κανένα δὲν τὸν εἶπα. Τὸν κράτησα μυστικό, καὶ εἶπα: Καὶ γὼ θὰ φωτογραφηθῶ, καὶ γὼ θὰ καρφίτωθῶ ἀπὸ τὴν προθήκη νὰ περνοῦνε νὰ μὲ γλέπουν. Καὶ τῶκανα.

Στὸ σπίτι μᾶς ὄλα τὰ δέρφια εἶχαμε ἀπόνα κουμπάρια. Μέσα κεῖ ρίχναμε τὰ δῶρα μας καὶ οἰκονομούσαμε ὅσα λεφτὰ τύχαινε νὰ μᾶς πέσουν στὰ χέρια. Πολλὲς φορές ἀνοίγοντας τὸν κουμπάρια μας βρῖσκαμε ἓνα ποσὸ τέτοιο, πού ἔφτανε ν' ἀγοράσουμε παπούτσια ἢ τὸ πανὶ γιὰ τὰ ροῦχα μας.

Ὁ κουμπάριας μου ἀπὸ καιρὸ εἶταν γεμάτος. Μποροῦσα νὰ τὸν σπάσω καὶ νὰ μετρήσω τί λεφτὰ εἶχα. Ροῦχα καινούργια δὲν εἶταν πολὺς καιρὸς πού μέκαναν, ὅπως ὄλα τὰ δέρφια μου. Μποροῦσα λοιπὸν νὰ παρουσιαστῶ μιὰ μέρα στὸ φωτογράφο καὶ νὰ τοῦ πῶ: — « Ἦρτα νὰ μὲ φωτογραφίσεις; λεφτὰ ἔχω ».

Οἱ κουμπάριαδες μας φαίνονταν μέσα στὴ βιβλιοθηκούλα τῆς τραπεζαρίας μας, ὅπως τὰ ποτήρια, στὴ σειρά. Ὁ καθένας εἶχε τὸ

ἀρχικό γράμμα ἀπὸ τὸνόμά μας, κῆτσι δὲ λαθέβαμε.

Ἐνα πρῶλ πού ἔλειπαν τὰδέρφια μου καὶ ἡ μητέρα μου μὲ τὶς δουλειές της δὲν εἶχε καιρὸ νὰ μὲ παρακολουθήσει, ἔβαλα ἕνα σκαμνί, ἀνέβηκα πάνω, πήρα τὸν κουμπάρὰ στὸ χέρι μου, καὶ κατεβαίνοντας προφυλαχτικά στὸ ὑπόγειο—τὸ δροσερὸ ὑπόγειο τοῦ σπιτιοῦ μας—χώθηκα πίσω ἀπὸ ἕνα βαρέλι καὶ τσάκ τσάκ ἀποφασιστικά τὸν ἔσπασα. Μὲ τὸ σπάσιμο χύθηκαν τ' ἀσημένια γρόσια πού ἔρριχνα τόσον καιρὸ μέσα. Τὰ μέτρησα—γρόσια σαράντα ! Τὰ τύλιξα σ' ἕνα μου μαντήλι, καὶ τὰπόθεσα στὸν κόρφο μου. Ἐπειτα συμμαζέψα τὰ κομμάτια τοῦ κουμπάρὰ καὶ βγαίνοντας ἀπὸ τὸ σπίτι πήγα μακριὰ καὶ τὰ σκέπασα μὲ χώματα καὶ σκουπίδια. Τώρα ἔλεγα κεύχόμουνα : «—Κάνε Παναγία μ' νὰ μὴ μᾶς χαρίσῃ κανενὸς οὔτ' ἕνα γρόσ' γιὰ νὰ μὴ γίν' αἰτία νὰ γυρευτῇ ὁ κουμπάρὰς μου».

Κιὸπως εὐχήθηκα ἔγινε. Τὶς δυὸ μέρες πού μεσολάβησαν ὡς πού νὰ φωτογραφηθῶ, κανεὶς δὲ μᾶς χάρισε γρόσι. Ἐτσι οἱ κουμπάραδες μας ἀμίλητοι στὴ σειρά, σὰ μπουκάλια, στεκότανε μέσα στὴ βιβλιοθηκούλα φουσκωτοὶ καὶ κόκκινοι. Ὅλοι τοὺς εἶδαν, μὰ κανεὶς δὲ λογάρισε πὼς λείπει ἕνας. Οὔτε καὶ γὼ τόλμησα νὰγοράσω ἕναν ἄλλο καὶ γράφοντας τὸ ἀρχικό μου γράμμα Π καλλιγραφημένο, νὰ τὸν ἀποθέσω στὴ θέση του.

Τὴν Κυριακὴ πρῶλ, ὅπως πάντα, πήγαμε στὴν ἐκκλησία, κοντὰ στὸ μεγάλο μου ἀδερφὸ τὸν ψάλτη, πού μᾶς τσιμποῦσε ψέλνοντας. Ψάλαμε καὶ μεῖς μὲ τὶς φωνοῦλες μας τὰ τροπάρια καὶ εἶπα τὸν ἀπόστολο—μὲ τὴ σειρά μου τὴν Κυριακὴ κείνη. Στὸ τέλος κρυφὰ τῶσκασα—τάχα πηγαίνοντας πρὸς νεροῦ μου—καὶ βγαίνοντας ἀπὸ τῆς ἐκκλησιᾶς τὴν πίσω πόρτα, ἔσυρα στὸ δρόμο πού ἔφερνε στὴν ἀγορά.

Φοροῦσα τὰ καλά μου ροῦχα ραμμένα ὄχι ἀπὸ τὴ μητέρα μου, μὰ ἀπὸ ράφτη, φοροῦσα τὸ πουκαμισάκι μου μὲ τὸν κατεβατὸ γιακά, καὶ μιὰ γραβατούλα, πού, ἡ νουνά μου μοῦ τὴν ἔφερε ἀπὸ τὴ Ρωσία—ὅπως σ' ὄλα μου τὰδέρφια. Ἐνα φιόγγο πού σκάλωνε πίσω. Εἶχα βάλει καὶ τὰ τσοχίνα παπούτσια μου τὰ γαλάζια. Χτενίστικα, ξαναχτενίστικα νὰ βάλω σὲ τάξη τὰνυπόταχτα μαλλιά μου κι' ἀπὸ κεῖ τράβηξα στὴν ἀγορά.

Ἐτσι «τοῦ κουτιοῦ», ἀπὸ τὴν ἀγορὰ ἀνέβηκα τὸ δρόμο, πού ὑψωνότανε τοῦ φωτογράφου τὸ σπίτι. Περνώντας ἀπὸ τὶς θύρες τῶν μαγαζιῶν, στεκόμουνα νὰ δῶ στίς τζαμόπορτες τὴ σιλουέττα μου. Δοκίμαζα μιὰ συγκίνηση, πού πρῶτη φορὰ μὲπιανε. Ἡ καρδιά μου εἶχε συγχυσθῇ, χτυποῦσε παράξενα.

Ποῦ πήγαινα; Δὲ μπορούσα νὰ ξεχωρίσω καλὰ καλὰ, τί πήγαινα νὰ κάνω ἁμαρτία, σφάλμα, ἔγκλημα, καλὸ; Μόνο ὁμως πού πήγαινα

μυστικά ἀπὸ τοὺς ἄλλους, αὐτὸ μὲ πλήγωνε, μὲ πείραζε, καὶ θαρρεῖς πήγαινα νὰ ἐγκληματίσω, γιατί ποτέ μου τίποτε κρυφὸ δὲν ἔκανα. Τέλος πάντων ἔφτασα στὴν πόρτα τοῦ φωτογραφείου. Στάθηκα στὶς προθήκες νὰ ξαναθαμάξω τὶς μορφές τοῦ κόσμου, νὰ ξαναδῶ τὸν ξάδερφό μου μὲ τὸν πατέρα του, ὅπως σὰς τὸν ζωγράφισα. —Κιᾶν μὲ βάλνα καὶ μένα, εἶπα, δῶ; Χτύπησε δυνατὰ ἡ καρδιά μου. "Ἄν περάσει συλλογίσθηκα ὁ μεγάλος μου ἀδερφός καὶ μὲ δη, τί θὰ γίνω; Τί τιμιπιές θὰ εἶχα νὰ δοκιμάσω στὰ παχιά μου μέρη! Τάφτιά μου θὰ ματώνανε γιὰ νὰ διδαχτῶ πειθαρχία.

"Ὅλ' αὐτὰ μοῦ σταμάτησαν τὴν ὄρμη ποὺ μὲ εἶχε πιάσει, κιεἶπα: —"Ἄς γυρίσω πίσω." Ἄς ἀγοράσω ἓνα κουμπάρὰ καὶ βάζοντας τὰ σαράντα μου γρόσια μέσα, ἄς τὸν ξαναποθέσω στὴ θέση του.

Μὰ νίκησε ἡ λαχτάρα μου νὰ φωτογραφηθῶ. Καὶ ἀνοίγοντας τὴν πόρτα, ἀνέβηκα τὰ σκαλιὰ καὶ ἔφτασα ὡς πάνω. Ἐνῶσα τότε πῶς βρίσκουμαν σὲν' ἄλλον κόσμον. Ἡ ἀταξία, ἡ ἀτσαλία, ἡ ἀκαταστασία, οἱ φωτογραφίες, τὰ ὠραῖα τραπέζια, οἱ καθρέφτες τοῦ σαλονιοῦ, ὅλα τὰ περίεργα πράγματα τοῦ φωτογραφείου μὲ ἔφεραν σὲνα κόσμον παράξενον ἔτσι ἀνακατεμένα.

Δὲν πρόφτασα καλὰ καλὰ, νὰ ψάξω μὲ τὸ μάτι μου τὴ σάλα καὶ νὰ εἶδα μπροστά μου ἓναν ἄνθρωπον ὠραῖον καὶ θαυμαστό, Μόνον τὸ μῦσι του ἄξιζε ἓναν κόσμον.

—Τί θέλ'ς παιδί μ' δῶ; μὲ ρώτησε.

—Ἦρτα νὰ φωτογραφηθῶ!

—Καὶ ποιὸς σέβαλε νὰ νᾶρτς ἐδῶ;

—Ἡ λαχτάρα μ' νὰ διῶ τὸ πρόσωπό μ' σὲ μιὰ φωτογραφία.

—Καὶ ποιὸς θὰ πλιερώσ' τὰ ἔξοδα;

—Γώ! Ἐδῶ στὴν τσέπ' μου, ἔχω σαράντα γρόσια. Δὲν φτάννα; ρώτησα μάγωνία.

—Καὶ ποιὸς σὲ τᾶδωκε; μὲ ρώτησε.

—Τὰ μάζεψα στὸν κουμπάρὰ μ'. Εἶμαι τὴ Παπαχριστόλδου τὸ παιδί κιὸ πατέρας μου μάς δίν' ὅλους κάθε Κυριακὴ πένα ὀχταράκ'. Καὶ στὴν Ἐκκλησιὰ βγάζω τυχερὰ πὲ βαφτίσια καὶ κηδεῖες.

—Καλὰ εἶπε, χαμογελώντας. Πέρασε πάνω. Κιᾶνεβήκαμε μαζί στο ἄτελιέ του ἀπὸ μιὰ σκάλα στενή.

"Ἐμεινα ἀποχαμένος μπαίνοντας σὲνα τέτοιο περίεργο μέρος μὲ τζάμια καὶ παραπετάσματα παντοῦ, σὲ τοίχους καὶ στέγη.

—Κάτσε δῶ, μὲ εἶπε, κῆπειτα ἄρχεψε νὰ τοιμάζει τὴ μηχανή, νὰ μπαίνει σὲνα σκοτεινὸ δωμάτιο, νὰ βγαίνει πάλι, νὰ σκύβει κάτω ἀπὸ τὸ μαῦρον πανὶ τῆς μηχανῆς. Στὰ ὕστερνὰ ἦρτε κοντά μου. Μὲ

κάθησε σέ μιὰ καρέκλα. Μῆσιαξε τὸ κεφάλι, μούβαλε τὰ χέρια σταυρωτὰ στὸ στήθος.

—Σήκωσ' τὸ κεφάλ' σου, μὲ πρόσταξε. Κύτταξ' δῶ σ' αὐτὸ τὸ μέρος, μὴ γουνηθῆς.

Τότε ἔπιασε τὰ μάτια μου μιὰ νευρική ταραχή. Τὰ βλέφαρά μου ἀνοιγοκλειοῦσαν, δὲ μπορούσα νὰ δῶ στὸ ἴδιο μέρος, πού μὲ πρόσταξε.

—Πρόσεχε τώρα. Ἔνα..... δυό..... καὶ βγάζοντας ἀπὸ τὸ φακὸ τὸ σκέπασμα, τὸν ἀφήκε νὰ μέ... ρουφήξει.

—Τελείωσε; ρώτησα.

—Τελείωσε, τώρα πήγαινε καὶ νὰ νᾶρτς σέ δέκα μέρες. Τὰ γροσάκια νὰ τὰ ξαναβάλς στὸν κουμπάρά σ' καὶ γῶ θὰ πῶ πότε θὰ τὰ ξαναβγάλ'ς. Ἔλα πήγαινε.

Μὲ μιὰ συγκίνηση κατέβηκα τὰ σκαλιά. Πήγαινα γρήγορος στὸ σπίτι γιὰ νὰ βολέψω τὸν κουμπάρά μου. Δὲ θά'λεγα τίποτε βέβαια, μὰ ἂν μὲβλεπαν;

Τὴν ἄλλη μέρα μέτρησα τίς κουμπάρδες στὴ γραμμὴ. Δὲν ἔλειπε κανεὶς. Εἶχα καταφέρει νὰ βάλω στὴ θέση του καὶ τὸ δικό μου πάλι μὲνα γρόσι λιγώτερα. Μαὐτὸ εἶχ' ἀγοράσει τὸν καινούργιο μου κουμπάρά. Ἡ ἀγωνία μου τώρα, πού σὶ μέρες τόσο ἀργὰ περνοῦσαν μεγάλωνε. Πότε θὰ περάσουν δέκα μέρες; ρωτοῦσα καὶ ξαναρωτοῦσα τὸν ἑαυτό μου, πότε;

Τὰ ὄνειρα μὲ κυνηγοῦσαν στὸν ὕπνο μου ἀπανωτά. Πολλὲς φορές εἶδα πῶς πήρα τίς φωτογραφίες μου, πῶς τίς ἔδειξα στὴ μητέρα μου, πῶς ἤμουν ἕνα θαυμάσιο παιδί, πῶς ἄξιζα νὰ μὲ βάλουν καὶ στὴν προθήκη τῆς ἐξώθυρας ἀκόμα.

Τὴ δέκατῃ ἡμέρα ξεκίνησα γιὰ τὸ φωτογραφεῖο. Ὅταν ἔφτασα θέλησα πάλι νὰ σταθῶ στὴν προθήκη, γιὰ νὰ δῶ τίς καινούργιες φωτογραφίες τοῦ δεκαήμερου.

Δὲ ξαίρω τί εἶδους ζάλη δοκίμασα ἀντικρύζοντας τὸν ἑαυτό μου καρφωμένο στὴν προθήκη. Ἦμουν λοιπὸν ἐγώ; Ἦμουν αὐτὸς πού ἔβλεπα; Εἶχα τέτοια μοῦτρα χαριτωμένα; Εἶχα τόσο ὠραῖα ἐφτάξανθα σγουρόμαλλα; Εἶχα τέτοιο σπιθωτὸ μάτι; Ἡ ψυχὴ μου πέταξε χαρούμενη, ἡ καρδιά μου χτύπησε δυνατὰ περίχαρη. Τρικλίζοντας ἀνέβηκα τὰ σκαλιά. Ὁ φωτογράφος μάντικρυσε μὲ χαμόγελο, πού μόλις ἀνθοῦσε κάτω ἀπὸ τὰ παχυὰ μουστάκια του. Τὸ μάτι του ἔλαμψε.

—Ἔλα, ἔλα μοῦ εἶπε, ἔλα νὰ πάρ'ς τὴ φωτογραφία σου.

Δάκρυσα ἀπὸ συγκίνηση.

—Ἔλα νά, πάρε μοῦ εἶπε, παίρνοντας μιὰ φωτογραφία.

Τὴν πήρα στὰ χέρια μου. Τὰ δάκρυά μου στάλαξαν ἀπάνω της,

ὅταν στάθηκα νὰ δῶ τὸν ἑαυτό μου. Ἦμουν ἐγὼ λοιπὸν αὐτὸ τὸ παιδί :

— Μιὰ μόνο ; ρώτησα.

— Μιὰ, τίς ἄλλες τίς ἔχ' ἄρ' ὁ πατέρας σου καὶ χαρούμενος τίς δέχτηκε. Ἔλα πήγαινε.

— Ὁ πατέρας μου... ψιθύρισα καὶ αἰσθάνθηκα νὰ λιγοψυχῶ. Ζαλίστηκα καὶ γονάτισα μπροστά του.

— Ἔλα, ἔλα, μὴ τρομάξεις. Δὲ θὰ σὲ τιμωρήσ' ὁ πατέρας σου. Καὶ μὲ κόπο κατάρθωσε νὰ μὲ πείσει πὼς ὁ πατέρας μου ἤξαιρε πρὸς τὸν πόθο μου καὶ δέχτηκε νὰ φωτογραφηθῶ.

Κατέβηκα τὰ σκαλιά καὶ βγήκα στὸ δρόμο. Στὸ κάθε βῆμα μου ξεσκέπαζα τὴ φωτογραφία μου, νὰ δῶ τὸν ἑαυτό μου. Καὶ ρωτιώμουν : —Λοιπὸν εἶμαι ἐγὼ αὐτός ; Τέτοιος εἶμαι καὶ δὲν τῶξαιρα ; Τί χαρά ! Καὶ γὼ δὲν τῶβαζα ποτὲ ἀπὸ τὸ νοῦ μου, πὼς ἤμουν ἓνα τόσο χρυσὸ ἀγοράκι δώδεκα χρονῶν, κατὰξανθὸ, γαλανομάτικο, σγουρομάλλικο καὶ παχουλό.

Τὸ βράδυ ὁ πατέρας μου δίνοντάς μου τίς φωτογραφίες μου μούβαλε νὰ φιλήσω τὸ χέρι του καὶ μεύχηθηκε νὰ γίνω ἓνα σπουδαῖο παλλικάρι. — Τώρα νὰ πᾶς μιὰ τῆς νουνᾶς σου καὶ μιὰ τοῦ θείου σ' καὶ μιὰ τοῦ δασκάλου σου καὶ μιὰ.

Τὴν ἄλλη μέρα ἔγραψα καλλιγραφικὰ μὲ γράμματα τοῦ τύπου, ὅπως μὲ ὑπαγόρευε ὁ ἴδιος :

«Πρὸς τὴν σεβαστὴν μοι ἀνάδοχον, τεκμήριον σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης.

Ὁ βαπτιστικὸς τῆς

Πολυδ. Παπαχριστοδοῦλου

Καὶ πηγαίνοντας στὴν ἄλλη συνοικία, τῆς τὴν πρόσφερα μὲ συγκίνηση. Ἦμουν τρισευτυχισμένος. Ὅμως ἀνοιξα μιὰ πληγὴ στὸ σπῆτι. Ὅλα μου τὰ δέρφια ζήτησαν τώρα νὰ φωτογραφηθοῦν !

— Δὲν ἔχω παράδες, παιδιά, μᾶς εἶπε ὁ πατέρας μου. Δὲ γλέπτε πόσο φτωχὸς εἶμαι ;

Μὰ γιὰ νὰ τοὺς ἡσυχάσει ὄλους, μᾶς πήρε ὄλα του τὰ παιδιά, ἑπτὰ ἀγόρια, πήρε τὴ μητέρα μας κιδλοὶ μαζὶ—μιὰ τσοῦρμα—πήγαμε καὶ φωτογραφηθήκαμε γιὰ ἐνθύμηση. Ἐννιά νομάτοι.

Καὶ πίσω ἀπὸ μιὰ φωτογραφία ἔγραψε ὁ ἴδιος : «Διὰ χεῖρὸς Παπαχριστόλδου σημειοῦται. Ἐνθύμιον τοῦ ἔτους 1883». Ἔτσι ἔγινα αἰτία νὰποθανατίσουμε τὴ φαμελιά μας, ποὺ ὕστερ' ἀπὸ χρόνια τὴν βλέπω ὄκόμα θαμπὴ καὶ βλαμμένη, καὶ στρέφεται ὁ νοῦς μου στὰ περασμένα, τὴν κυττῶ καὶ τὰ δάκρυα ὀγρεῦουν τὰ μάγουλά μου τὰ γερασμένα κιαύλακωμένα.

ΠΩΣ ΠΡΩΤΟΓΙΝΑ ΔΑΣΚΑΛΟΣ

Ἦμουν δεκατριῶ χρονῶ παιδί, ὅταν τελείωσα τὸ μεγάλο σκολεϊό. Ἔβγαλα τὴν πρώτη τοῦ Γυμνασίου! Κεῖνη τὴ χρονιά εἶχα με σχολάρχη ἢ σχολάρχο—ὅπως μᾶς δείχνανε νὰ λέμε—ἓνα τοσοδὰ κοντούλη ἄνθρωπο, με μιά μεγάλη μύτη καὶ μένα παλτὸ τσοχένιο ὡς κάτω τὰ πόδια, ποὺ τὸν κυττάζαμε καὶ μᾶς πιάναν γέλοια. Καὶ εἶτανε, λέγανε, σοφός. Θυμᾶμαι ζωντανὰ πὼς μᾶς ἄρχισε τὰρχαῖα γράμματα με τ' «Ἀπομνημονεύματα». Τρία φύλλα σημειώματα μᾶς ἔδωκε γιὰ νὰ διδαχτοῦμε τὴν σύνταξη τοῦ θ α υ μ ἄ ζ ω! Καὶ τὸ θαυμάζω αὐτὸ στάθηκε μπροστὰ μας σὰν ἓνα παλιὸ κάστρο ἄπαρτο!

Κάποτε εἶχε ἀπελπιστῆ ἀπὸ τὴν ἀμάθειά μας καὶ μᾶς κόλλησε ὄλους τὸ παρατσούκλι: βλάκες! —Ἔλα σύ βλάκα, μᾶς ἔλεγε. —Κάθησε βλάκα! —Σήκω βλάκα! Ὡς τόσο τελείωσα καὶ γὼ τὴν πρώτη Γυμνασίου, βοηθώντας κάποτε καὶ τὴ γυναῖκα του νὰ πλάθει παξιμάδια στὸ φούρνο. Εἶχα κουβαλήσει καὶ τίς λαμαρίνες ὡς τὸ φουρνάρι κάποτε. Μὰ ὅταν με πρόσταξε νὰ βοηθήσω, ἀφίνοντας τὸ μάθημά μου, στὸ καθάρισμα τῆς θερμάστρας τοῦ σπιτιοῦ του, τῶσκασα—σὰν τὸν μακαρίτη Σωκράτη τὸ φιλόσοφο ἓνα καιρό, ποὺ τὸν στείλανε νὰ οδηγήσει κάποιον στὴ φυλακὴ καὶ τὸν παράτησε στὸ δρόμο—στὸ σπίτι τοῦ πατέρα μου καὶ δὲν ξαναγύρισα σκολεϊό, παρὰ ὅταν ξηγήθηκε μαζί μᾶς, πὼς δὲν ἤθελε νὰ μᾶς προσβάλει.

Ὁ πατέρας μου εἶταν ψυχόπονος. Κιῶταν τελείωσα τὸ σκολεϊό, ὕστερ' ἀπὸ πολὺ συλλογὴ, μπόρεσε με βουρκωμένα μάτια νὰ μοῦ πῆ: — Τώρα σύ, παιδί μ', νὰ πᾶς πρᾶματευτής. Σὰ θέλ'ς νὰ σοῦ κάνω ἓνα κουτί νὰ πουλᾶς τσιγάρα καὶ σπύρτα.

Τὰ λόγια του αὐτὰ τὰ θυμᾶμαι, μὰ δὲ ξεχνῶ καὶ τὰ μάτια του, ποὺ βουρκωμένα δάκρυσαν λυπητερά.

— Πρᾶματευτής; ρώτησα καὶ ἄλλο δὲ μπόρεσα νὰ μιλήσω, μόνο κατέβασα τὰ μάτια μου. Ἀνέβηκα κατόπι ψηλὰ στὸ πάνω πάτωμα τοῦ σπιτιοῦ μᾶς κέκλαιγα νηστικός ἀπὸ λύπη πολλές μέρες. Στὸ σπίτι μου ὄλοι ἀγαποῦσαν πολὺ τὰ γράμματα. Ὅλη μέρα καταγινότανε με τὰ βιβλία, καὶ τὸ πλιότερο ὁ πατέρας μου με τὰ ἐκκλησιαστικά του, ποὺ τὰ διάβαζε ἀχόρταγα ξαπλωμένος τὸ χειμῶνα ἀντίκρου στὸ τζάκι. Ἐνίωσε λοιπὸν τὸν καμμό μου καὶ δέ με ξανάπε τίποτε πλιά, μόνο μᾶφινε νὰ κάθουμαι στὸ σπίτι καὶ νὰ διαβάζω καὶ νὰ γράφω. Τὴν ἔ-

ποχή αὐτὴ μάθαινα νὰ στέκουμαι στὸ στασίδι τὰριστεροῦ ψάλτη, καὶ μὲ τὴ μικρὴ ἀπαλὴ φωνούλα μου νὰ ψέλνω ὄλα τὰ τροπάρια καὶ νὰ κάνω μευκόλια τὰ δίγοργα καὶ τὰ τρίγοργα. "Ὀλη ὄμως ἡ λαχτάρρα μου εἶτανε νὰ τελειώσω τὸ γυμνάσιο, νὰ γίνω δάσκαλος!

Μὰ δὲ μπόρεσα κείνη τὴ χρονιά νὰ πάγω στὸ Γυμνάσιο, κέτσι ἀποφασίστηκε νὰ πάγω δάσκαλος « ὕ πο δι δ ἄ σ κ α λ ο ς » σένα γειτονικὸ χωριό. Ἐγὼ δάσκαλος! Πήγαινα νὰ μάθω γράμματα — γὼ πὸ δὲν ἤξαιρα—σὲ παιδιὰ ἴσα μὲ μένα. Κι ἀληθινὰ δίδαξα τὰ γράμματα τὸ πιὸ πολὺ δέρνοντας τὰ παιδιὰ, γιατί δὲν τᾶλεγαν ὅπως τᾶχαν τὰ βιβλία τυπωμένα, πὸ πάντα βαστοῦσα μπροστά μου, καὶ δὲ σήκωνα τὸ κεφάλι ἀπαυτὰ μὴ λαθῶσω!

Τί ἁμαρτίες! Καὶ ὄμως ἤμουνα δάσκαλος καὶ πληρώθηκα κείνη τὴ χρονιά λίρες ἔντεκα!

Ἡ μάννα μου στὸν καιρὸ τῆς δασκαλικῆς μου ποτὲ δὲ με ξεχνοῦσε. Πάντα μὲ ξεπροβοδοῦσε στὰ συχνά μου ταξιδιά—πὸ πηγαίνοερ-χόμουνα—μὲ κουλούρια τοῦ χεριοῦ της, μὲ ψωμιά ζυμωμένα μὲ τὰ χέρια της, μὲ γλυκὸ ψημένο ἀπὸ τὴν ἴδια, γιὰ τὸ ξενητεμένο της παιδί. Καὶ περήφανη, γιατί εἶχε τὸ ἔχτο της παιδί δάσκαλο, μευχότανε νὰ μὲ δὴ καὶ δεσπότη!—μὰ δὲ με εἶδε.

"Ὅταν τέλειωσε ἡ χρονιά καὶ ξαναγύρισα στὸ σπίτι τοῦ πατέ-ρα μου, κουβάλησα καὶ γὼ τῆς μάννας μου μαλλιά καθάρια γιὰ κ α μ ἄ τ ε μ α καὶ βούτυρο καὶ σᾶρι. Ξανακάθισα στὸ ἴδιο τραπέζ διαβάζοντας τὰ παλιά μου βιβλία καὶ τὸ λεξικὸ—πὸ ἀπαυτὸ ἀπο-στήθιζα λέξεις καὶ μάθαινα γράφοντας καὶ σκίζοντας χαρτιά.

Μὰ τὸ καλοκαίρι πέρασε, πότε μὲ τὰ βιβλία, πότε μὲ τὰμπέλια, ὄπου μαζεῦσαμε φρούτα καὶ μπήκαμε στὸν τρύγο, ὄταν πιά θᾶνοιγαν τὰ σκολειά, καὶ τὰ παιδιὰ τῶν πλουσίων, σάν ταξιδιάρικα πουλιά, ἔφευγαν στὴ μακρυνὴ πολιτεία, τὴν Ἄντριανοῦπολη, ὄπου εἶταν τὸ Γυμνάσιο. Καὶ μένα τὸνειρό μου ἔμεινε ὄνειρο πάλι.

Τί θὰ γινθμουνα λοιπόν; Καὶ πάλι ἀναγκαστικὰ στοίχισα δά-σκαλος, μὰ σᾶλλο μεγαλύτερο χωριό, ποῦχε κιᾶλλους δασκάλους, μὲ διπλώματα, καὶ στὸν παλιὸ καιρὸ εἶχε σκολειά μεγάλα καὶ ἱστο-ρικά, στὸ Σκοπό. Ἔτσι προβιβάζομαν!

Δὲ θὰ ξεχᾶσω ποτὲ πῶς ἔφτασα στὸ μεγάλο αὐτὸ χωριό. Ἐνα μεσημέρι τοῦ Αὔγουστο—γιατί τὸ δεκαπενταύγουστο ἄνοιγαν τὰ σκολειά μας — ἔνα ἀμάξι φορτωμένο μὲ τὰ στρώματά μου καὶ μένα πάνω ἔμπαινε στὸ μεγάλο δρόμο τοῦ χωριοῦ. Τὰ παιδιὰ περιεργα, ὄσα δὲν εἶταν στὰμπέλια ἢ στᾶλώνια, μεβλεπαν, κένα σοῦσουρο με-γάλο γένηκε βλέποντος νὰ μπαίνει ὁ πιὸ μικρὸς τους δάσκαλος στᾶμάξι πάνω!

Τὴ βρυδυὰ κείνη ἡ ψυχὴ μου ἔκλεισε καὶ συγνέφιασε ἡ καρδιά μου, μὰ πλιότερο λυπήθηκα, ποὺ εἶδα τάγορια τοῦ λαοῦ νὰ τοιμάζωνται σάν καλοτάξιδα πουλιά γιὰ τὰ μακρυνὰ τους ταξίδια, πηγαινόντας νὰ μποῦν στὰ σκολειά τῆς μεγάλης πολιτείας. Ἐκλαψα πολὺ τὴ βραδυὰ κείνη μὲ πικραμένη ψυχὴ. Μόνος, ἐγὼ μονάχα, δὲ θὰ μπορούσα πάλι νὰ ξακολουθήσω παραπάνω γράμματα :

Καὶ σὲ λίγες μέρες, μὲ τοῦ σκολειοῦ τὸ ἀνοιγμα, ὅταν εἶδα τὰ μέτρητα παιδιὰ μέσα στὴ μεγάλη σάλα, νὰ βουτίζουν σὰ μελίσινα, τραβήχτηκα ἀπελπισμένος νὰ πνιγῶ ! — Καλύτερα, εἶπα, νὰ πνιγῶ ! ὅταν ὁ διευθυντὴς μπάζοντάς με στὴ μεγάλη αὐτὴ σάλα μοῦ εἶπε :

— Δὼ σαυτὴ τὴν τάξη θάσαι δάσκαλος !

— Ἐγὼ ; τότε ρώτησα κέμεινα μὲ τὴ γλώσσα στὸ λαρύγγι μου κολλημένη.

Σὲ μιὰ τάξη δάσκαλος, ποὺ τὸ λιγώτερο θάθελα ἓνα μαντρόσκυλο μαζί μου γιὰ νὰ συχάζω τὰ παιδιὰ.

Τὸ βράδυ κείνο δὲν κοιμήθηκα. Μὲ πληγώμενη ψυχὴ, μὲ τῆς τύχης μου τίς ἀναποδιές, ἔκλαψα σάν παιδί μωρὸ κι ἀπαρηγόρητο. Καὶ θαρρετὰ πῆρα τὴ μεγάλη ἀπόφαση τῆς ἡλικίας μου, νὰ φύγω πίσω στοῦ πατέρα μου τὸ σπίτι. Πῶς νὰ μείνω ; Τί νὰ τὰ κάνω μὲ τόσα παιδιὰ, ποὺ δὲ νιώθω πῶς νὰ τὰ φερθῶ καὶ τί νὰ τὰ διδάξω ;

Καὶ μιὰ φεγγαρόλουστη βραδυὰ, « μιὰ τὼ ν ἡ μ ε ρ ὼ ν » ὅπως θάλεγε ὁ δάσκαλος τῶν δασκάλων Πατρικόπουλος, φορτώνοντας σὲν' ἀμάξι τὰ πράματά μου, ἔφυγα ἀπὸ τὸ χωριὸ δίχως νὰ πῶ τίποτα, δίχως τίποτα νὰ μάθουν ἄλλοι. Ταξίδεψα μὲ τὴν ψυχὴ βαρυὰ, μὲ τὴ σκέψη κουρασμένη, μὲ τὸ φόβο τοῦ σπιτιοῦ, ὅπου ὁ Θεὸς ἤξαιρε τί με περίμενε.

Κι ὅταν τῆς πρωῆς ἐμπαινα τὴν πόρτα τοῦ πατέρα μου, τὸ χωριὸ ὀλόκληρο γύρευε τὸ χαμένο δάσκαλο. Κι ἄλλοι ὑπόθεσαν τὸ χαμὸ μου, ἄλλοι τὸν πνιγμὸ μου.

Καὶ στὸ σπίτι μὲ περίμεναν θλιβερὲς ὄρες. Ὁ μεγάλος—ὁ πρῶτος μου ἀδερφός, ποὺ αὐτὸς μὲ στοίχισε δάσκαλο, στάθηκε τώρα φοβερὸς μπροστὰ μου, ὅταν μὲ εἶδε πρῶ-πρῶ νὰ μπαίνω τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ μας.

— Θὰ πᾶς πίσω ! Θὰ πᾶς πίσω ! φώναξε σὰ λυσσασμένος ἀπὸ θυμὸ καὶ ντροπὴ καὶ μὲ τσάκισε στὸ ξύλο. Ἔτσι ἡ δασκαλικὴ χρονιά μου ἄρχιζε μὲ τὸ δικό μου χειροτόνημα. Ποῦ νάξαιραν τὰ παιδιὰ, πῶς ὁ δάσκαλός τους τὴν ὥρα κείνη, ἔκλαιγε ἀπαρηγόρητα... δαρμένος !

— Δὲν πάω πουθενά ! φώναξα. Δὲν πάω πουθενά !

— Θά πᾶς ! Καί δεύτερο ξύλισμα μέκανε νάνεβῶ στοῦ πάνω πάτωμα τοῦ σπιτιοῦ μας καί ξενουχτισμένος, ὅπως ἤμουν, νάποκοιμηθῶ.

Τρία μερόνυχτα πέρασα κρυμμένος στοῦ ἴδιο μέρους. "Ἦθελα νά φύγω, νά χαθῶ. Μά ποῦ :

Ὁ πατέρας μου δακρυσμένος πάντα, μάνημπορος νά με στείλει νά μάθω γράμματα στή μεγάλη πολιτεία, γιατί δέν εἶχε χρήματα, σῶλη τήν ἱστορία αὐτή δέν ἄνοιξε τὸ στόμα του νά μόνειδίσει, δέν ἔβγαλε μιλιὰ πικρὴ νά με πικράνει. Μόνο με κύτταξε λυπητερά καί μᾶφσε νά κλαίω.

"Ἔτσι κυλοῦσαν οἱ μέρες θλιβερές ἢ μιὰ πίσω ἀπτήν ἄλλη, καί γώ, σά λιοντάρι στοῦ κλουβί δαρμένο, ἔφερνα γύρους στή σάλα μέσα τῆς μεγάλης τοῦ σπιτιοῦ μας, ἀπό που ἔβλεπα μακρὰ τοῦς κάμπους καί τὰ μακρυνὰ σύνορα τῆς πολιτείας με τὰ μεγάλα σκολειά, ποῦ ὠνειρευόμουνα, σάν τὸ πουλί τὸ σκλαβωμένο, ποῦ ὄνειρεύεται τὰ μακρυνὰ λιβάδια καί τοῦς λόγγους καί τὰ φαράγγια καί τὰ ἡσκιερά ρουμάνια, ὅπου λεύτερο τραγουδεῖ μονάχα τῆς χαρὰς τῆς ζωῆς.

"Ὡς που κάποια γρήγορη μέρα ἡ τύχη χαμογέλασε ! Εἶταν μιὰ χινοπωρινὴ τοῦ τρύγου μέρα. Ὁ ἥλιος εἶχε βασιλέψει λαμπρὸς κῆ νύχτα ἀπλώθηκε στὸν ξάστερο οὐρανὸ. "Ὅταν — τὸ θυμᾶμαι — γρήγορος νά, καί φτάνει ὁ πιὸ μεγάλος μου ἀδερφός μένα γράμμα στοῦ χέρι. Εἶταν τὸ γράμμα ἀπτήν μεγάλη πολιτεία, ποῦ τὴν νειρευόμουνα, ἀπτήν πολιτεία, ὅπου ὕψωνότανε τὸ μεγάλο χτίριο τοῦ Γυμνασίου, με τίς μεγάλες σάλλες καί τὰ πολλὰ παράθυρα καί τὴν ἀπέραντη αὐλή με τὸ γυμναστήριο.

Ὁ δεσπότης τῆς μεγάλης πολιτείας, ποῦ φρόντιζε γιὰ τὰ σκολειά, ἔγραφε με τὰ βυζαντινά του γράμματα καί τὴν πολύστριφτη ὑπογραφή του, σάν τὰνακατωμένα ποδάρια ὄχταποδιοῦ, στὸν πατέρα μου νά με στείλει. Κάπου σὲ μιὰ ἐκκλησιὰ θάνέβαινα στοῦ στασίδι τοῦ ψάλτη, ποῦ θά μοῦδινε τὸ ψωμί γιὰ νά τελειώσω τὸ Γυμνάσιο.

Κεῖνη τῆ βραδυὰ δὲ μπόρεσα πάλι νά κοιμηθῶ ἀπὸ τῆς χαρὰς μου. Κιῶλοι μέσα στοῦ σπίτι εἶταν χαρούμενοι ἀπὸ τὴν ἀνέλπιστη αὐτὴ εὐτυχία, ποῦ θά μέφερνε στὰ θρανία, ὅπου πλιά στάληθινά θά μάθαινα τὰ γράμματα, ποῦ χρειαζότανε νά γίνω δάσκαλος ἀληθινός.

"Ἐνα γρήγορο πρωὶ με ξεπροβοδοῦσαν γιὰ τὸ μακρυνὸ ταξίδι. Ἐκεῖ στὰ ξένα παλεύοντας με τὴν πείνα πότε καί πότε με τίς στέρησες, μπόρεσα νά κερδίσω τὸ περίφημο δ α σ κ α λ ί κ ι. "Ἐγίνα τέλος πάντων δάσκαλος με δίπλωμα !

ΤΟ ΜΠΑΚΙΡΙ Τ' ΑΓΙΑΣΜΟΥ

Εἶναι τὸ μπακίρι, ποὺ κράτησα παιδί γιομάτο ἀγιασμό ἀμέτρητες φορές τρέχοντας πίσω ἀπὸ τὸν πατέρα μου—τὸν Παπαχριστόλδο. Μπαίναμε στὰ σπίτια κάθε πρωτομηνιά, ἐκεῖνος μὲ τὴ φωτιστήρα του καὶ τὸ σταυρὸ του ἀπὸ τιμόξυλο κι' ἀσημοδεμένο καὶ γὼ μὲ τὸ μπακίρι, ὅπου ὁ ἀγιασμὸς μυρωμένος μὲ τοῦ βασιλικοῦ τοῦς μύσχους. Ἐκεῖ μέσα βουτούσε τὴ φωτιστήρα του καὶ στὸ κάθε βουτήμά της φώτιζε τὰ εἰκονίσματα, τοῦς τοίχους τινάζοντας σταυρωτά, τὰ μέτωπα τῶν σπιτικῶν, καὶ τὴν ἀύλη τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὸ κλῆμα, ψέλνοντας «Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου».

Τὸ μπακίρι αὐτὸ τὸ κράτησαν μὲ τὴ σειρά τους στὰ χρόνια τῆς παπαδικῆς τοῦ πατέρα μου τὰ δέφοια μου ὅλα ἀπὸ τὸν πρῶτο ἴσια μὲ μένα. Μὰ ἐγὼ ἔτυχε νὰ τὸ κληρονομήσω γιὰ νὰ μοῦ θυμίζει χρόνια περασμένα, παλιές ἀναμνήσεις, παλιά ζωή.

Ἔνα μπρούντζινο καὶ γυαμμένο μπακιράκι, κομψό, κι' ἀλαφρό, ποὺ εἶχε τὸ σκοπὸ του κι' αὐτὸ γιὰ μᾶς, γιὰ τὸ σπίτι μας. Στὴν κάθε πρωτομηνιά, ποὺ ὁ πατέρας μου τὴν πρόσμενε μὲ ἀγωνία, γιατί ἀπὸ τὴν ἡμέρα αὐτὴ κρεμόταν τὰ γόρρασμα τοῦ τσουβαλιοῦ μὲ τὸ χάσκο ἀλευρι ἀπὸ τὸν ἀλευρόμυλο τοῦ Χατζηπαρασκευᾶ, μετὰ τὸν πρωινὸ ἀγιασμό, ποὺ παρευρίσκονταν στὴν ἐκκλησία γι' αὐτὸν λίγες γριές, γιόμιζε ὁ πατέρας μου τὸ μπακίρι. Μὲ ὥραϊο βασιλικὸ ἔδενε μιὰ φωτιστήρα καὶ ἐβγάζε ἀπὸ τὸ κουτὶ τὸν ἀσημοδεμένο σταυρὸ του—κειμήλιο, ὅπως ἔλεγε, ὅπως ὅλα τὰ παπαδικὰ εἶναι κειμήλια κι' ἄγια λείψανα—καὶ ξεκινούσαμε γιὰ τὸ φῶτισμα, παίρνοντας τὰ σπίτια μὲ τὴ σειρά. Πρῶτα πρῶτα τῆς θειᾶς μου τῆς Ἄννας, ὅξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά, γιατί ἡ θειά μου εἶταν ἐχούμενη καὶ μᾶς φιλοδωροῦσε μὲ τὸ παραπάνω. Φωτίζοντας ὁ πατέρας μου πάνω κάτω τὸ σπίτι κι' ὄλους στὸ μέτωπο καθότανε λιγάκι νὰ πάρει ἕνα καφὲ μερακλίδικο. Ἡ θειά μου μοῦ ἔρριχνε καὶ μένα μέσα στὸν ἀγιασμό τὸ φιλοδώρημά μου: ἕνα ὀχταράκι καὶ καμμιά φορά ἕνα σουλταμαμούτι, ποὺ μέσα στὸν ἀγιασμό μεγάλωνε καὶ γινότανε διπλό, καὶ γὼ τῶβλεπα καὶ τὸ χαιρόμουν καὶ λαχταροῦσα νὰ βουτήξω—δὲν τῶκαμνα ἀπὸ ντροπὴ—τὸ χέρι μου καὶ νὰ τὸ πάρω, γιὰ νὰ τὸ κρύψω στὴν τσέπη μου, δικό μου, καθαρὸ δικό μου φιλοδώρημα.

—Καλὸ μῆνα, Ἄννα, ἔλεγε ὁ πατέρας μου τῆς ἀδερφῆς του καὶ ξεκινούσαμε ὀπὸ σπίτι σὲ σπίτι. Κι' ἀνοίγοντας πόρτες, κι' ἀνεβαίνοντας σκαλιά, ἔβλεπε ὁ πατέρας μου μαζὶ καὶ ἐγὼ εὐτυχίες καὶ δυστυχίες. Ἄλλοι τ' ἀγαθὰ τοῦ Θεοῦ κι' ἄλλοι φτώχειες ἀβάστατες.

—Νὰ μὲ χωρέεις, παπάμ', σήμερα δὲν ἔχουμ'...

Ὁ πατέρας μου καταλάβαινε καὶ βουτώντας τὸ χέρι στὴν τσέπη τοῦ ἀντεριοῦ του, κάτι ἔβαζε στὴ χούφτα τῆς δύστυχης ἄμνις Ξαθῆς, ποὺ ὕφαινε καὶ ἰστοροῦσε τὰ ὑφάδια τὰ σαντραστωτὰ καὶ τὰ κατριλωτὰ, μιὰ καὶ εἶχε τὰ χίλια βάσανα ἀπὸ τὰ πολλὰ παιδιά. Καὶ γὼ ἀποτραβιόμουν καὶ δὲν ἄπλωνα τὸ μπακίρι γιὰ τὸ φιλοδώρημα.

Στὸ κάθε ἀνοιγμα μιᾶς πόρτας ἀντικρύζαμε τοῦ κάθε σπιτιοῦ τὴ χαρὰ ἢ τὴ λύπη. Κι' ὁ πατέρας μου σὰν ξεμολογητῆς καὶ ψυχῶν γιατρός, ἤξαιρε τὰ μυστικά καὶ τὰ πάθη ἢ τις χαρές. Γι' αὐτὸ παρηγοροῦσε, καλοτύχιζε κι' ἔλεγε δυὸ λόγια καλὰ στὴν κάθε μιὰ νοικοκυρά. Στὴν ἄκρη τῆς συνοικίας μας, ὅπου τὰ σπίτια εἶχαν φράχτες κι' ὅπου τελείωναν τὰ ὄρια τῆς, μᾶς ἀντίκρυζαν σκυλιά, κι' ἄλλα μᾶς γαύγιζαν, ἄλλα μᾶς κουνούσαν τὴ νουρὰ, ἄλλα μᾶς ρίχνουνταν μὲ τὰ δόντια ἔξω, μὰ ἐμεῖς ἔπρεπε νὰ μποῦμε, νὰ φωτίσουμε, νὰ παρηγορήσουμε, ν' ἀκούσουμε ἀτέλειωτα βάσανα καὶ πίκρες. Διακόσια καὶ πλέον σπίτια ἔπρεπε νὰ μποῦμε. Διακόσιες φορές νὰ ποῦμε τὸ «Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου» διακόσιες φορές ν' ἀπλώσω τὸ μπακίρι μου, διακόσιες νὰ μπῆ μέσα ἡ φωτιστήρα γιὰ νὰ βγῆ σταλάζοντας τὸν μυρωμένο ἀγιασμό.

Ὁ πατέρας μου κουραζότανε, ἀλλὰ καὶ μὲ ὑπομονὴ ἀνοιγε τὶς πόρτες, γιὰτὶ ἀπὸ τούτη τὴν ἡμέρα κρεμότανε ἓνα μεγάλο ζήτημα τοῦ σπιτιοῦ μας: τὸ ψωμί μας, τ' ἄλευρι μὲ τὸ τσουβάλι, ποὺ ὄλο τὸ μῆνα—60 ὀκάδες—μᾶς ἔφτανε γιὰ νὰ ζυμώνει ἡ μητέρα μου γιὰ δυὸ ὀκάδες τὴν ἡμέρα ἄσπρο χάσικο ψωμί, ποὺ ἐννιά στόματα μέσα στὸ σπίτι ἔτρωγαν.

Κατὰ τὸ μεσημέρι γυρίζαμε στὸ σπίτι σκονισμένοι, ἰδρωμένοι ἢ παγωμένοι, κατὰ τὸν καιρὸ. Ὁ πατέρας μου καλόθετε τὸ σταυρὸ του, ἔβαζε τὴ φωτιστήρα του στὸ εἰκόνημα, κι' ἄδειαζε τὴν τσέπη του, στὸ τραπέζι. Κι' ἄρχιζε βάζοντας τὰ γυαλιά του, νὰ μετρᾷ χωρίζοντας τὰ σουλταμαμούτια ἀπὸ τὰ κάρτα, ἀπὸ τὰ ὀχταράκια τὰ γροσάκια τάσημένα καὶ τοὺς φτωχοὺς παράδες, ἀκόμα καὶ τὰ μεταλλίγια καὶ λογάριαζε ἂν ἔβγαλε τὰ 60 γρόσια, ποὺ τοῦ χρειαζότανε γιὰ τὸ τσουβάλι τ' ἄλευρι.

Πολλὲς φορές ἔβγαιναν, μὰ πολλὲς φορές δὲν ἔφθαναν. Καὶ τότε ἄδειαζαν καὶ τοῦ μπακιριοῦ μου τὰ φιλοδωρήματα. Ἄν δὲν χρειαζό-

τανε, τὰ μετρούσαμε καὶ τὰ ρίχναμε στὸν κουμπάρᾳ μας, ποῦ θᾶνοιγε τὶς παραμονές τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Πρωτοχρονιάς γιὰ νὰ φτιάσουμε τὰ ροῦχα μας ἢ νὰγοράσουμε τὰ κατίρια ἢ τὰ τσόχινα μποτίνια ἑφτά ἀδελφῶν μικρῶν μεγάλων.

Ἱστορικό θὰ μᾶς μείνει τοῦ σπιτιοῦ μας, ποῦ κάποια Φῶτα μετὰ τὸ νυχτερινὸ ἀγιασμὸ βγήκαμε νὰ φωτίσουμε τὰ σπίτια. Φυσοῦσε βοριάς φοβερός καὶ τρομερός. Χιονόνερο ἔπεφτε τσουχτερό. Κι' ὁ πατέρας μου κουκουλωμένος μὲ σάλια στὸ κεφάλι καὶ τὴ γούνα του τυλιγμένος, μὲ τὰ χέρια μέσα στὰ ζεστά του χειρόχτια, πήγαινε μὲ τὴ φωτιστήρα του στὸ χέρι. Ὁ ἕνας μου ἀδερφός — ποῦ ἔγινε ράφτης, σὰν ἔμαθε τὰ γράμματά του—πήγαινε μπροστὰ καὶ βροντοκοποῦσε τὶς πόρτες μ' ἕνα μεγάλο ρόπαλο νὰ μᾶς ἀνοίξουν. Οἱ δρόμοι παγωμένοι γλυστροῦσαν, σωστὸ γυαλί. Ποῦ ν' ἀνεβοῦμε ἀνηφορίες καὶ πῶς νὰ κατεβοῦμε στὰ σκοτεινὰ κατηφορίες; Καὶ ὅμως ἂν δὲν πήγαινε ὁ παπᾶς νὰ φωτίσει νύχτα τὰ σπίτια, εἴταν ἡ μεγαλύτερη περιφρόνηση καὶ προσβολή.

Σ' ἕνα τέτοιο ἀνεβοκατέβασμα γλύστρησε ὁ πατέρας μου κι' ἔπεσε καὶ χτύπησε τόσο δυνατὰ, ποῦ μὲ κλάματα τὸν πήγαμε στὸ σπίτι, διακόφτοντας τὸ φῶτισμα. Ἐνα μῆνα ἔμεινε κρεββατωμένος. Ὅχι μόνο πόνεσε, ὄχι μόνο ἔχασε τὰ τυχερά του καὶ μετὶς τὰ φιλοδωρήματά μας, μὰ τὸν μῆνα τοῦτο δὲ μπορέσαμε ν' ἀγοράσουμε τὸ τσουβάλι τάλεϋρι! Τὸ μπακίρι μου τὸ κρέμασα ἀπὸ τὸ χερούλι του ψηλά καὶ ἀπαρηγόρητος καθισμένος πλάγι στὸν πονεμένο πατέρα μου, τοῦ διάβαζα τὶς προσευχές του: «Ἀπὸ ρυπαρῶν χειλέων, ἀπὸ βδελυρᾶς καρδίας».

Μεγαλώσαμε ὅλοι. Οἱ μεγάλοι ξενητεύτηκαν. Ἦρτε καὶ ἡ ὥρα, καὶ τῶν μικρῶν. Κι' ὁ πατέρας μου τότε φωτίζοντας, ἔδινε στὸ χέρι τὸ ἱστορικό μᾶς μπακίρι κανενοῦ γειτονόπουλου, ποῦ μάζευε τώρα τὰ μπαξίσια καὶ τὰ πήγαινε τῆς μητέρας του τρελλὸ ἀπὸ χαρά.

Πέρασαν χρόνια πολλά, καταλύθηκαν φαμίλιες, χώρες χάλασαν, σπίτια ρήμαξαν, οἱ νέοι ἔγιναν γέροι, καὶ ὅμως τὸ μπακίρι σωστὸ, ἀκατάλυτο, ἄγγιχτο θαρρεῖς ἀπὸ τοῦ χρόνου τὰ περάσματα, ὑπάρχει, βρίσκεται κληρονομικὰ δικιά μου. Τῶφερε ὁ καιρὸς νὰ γίνῃ χτήμα δικό μου.

Ἡ μητέρα μου ἀπὸ τὸ στρῶμα τῆς γερασμένης κ' ἑκατόχρονης μοῦ εἶπε:—Σκύψ' κεῖ κάτ' πὲ τὸ τραπεζόπλο. Ἐν κεῖ πὲ κάτ' τὸ μπακίρι, ποῦ φώτζετε. Πάρτο νὰ τῶχς γιὰ θύμησ' τῆ πατέρα σ'. Σὺ φώτζες μαζὶ τ' πολλὰ χρόνια, πάρτο νὰ τῶχς, μὰ νὰ μὴ βάλς φαγὶ μέσα. Γὼ τόσα χρόνια τὸ κράτσα σὰν ἀντίκα, κειμιά, ἔνε δυσεῦρεστο... Πὲ τὴν εὐκήμ'.

Καὶ γὰρ τὸ πῆρα, σὰ δισκοπότηρο ἁγιασμένο, στὰ χέρια μου. Τὸ σήκωσα ψηλὰ μὲ δάκρυα στὰ μάτια. Τὸ σήκωσα σὰν ὕδρια ποῦ εἶχε τὴ σκόνη τόσων χρόνων περασμένων, ποῦ χάθηκαν καὶ πᾶν, σὰν τὰ γατῶν ἁγίων. Ὁ νοῦς μου, ἡ θύμησή μου, γύρισε στὰ περασμένα. Καὶ χίλιες ἀνάμνησες ἀνέβηκαν στὸ μυαλό μου. Τί πρῶτα νὰ πρωτοθυμηθῶ ; Πλημμύρισε ἡ παιδική μου ζωὴ, κατεβατὸ κατεβατὸ καὶ ἡ ζωὴ τοῦ σπιτιοῦ μας βγήκε μέσ' ἀπὸ τὰ περασμένα. Ἔκλαψα. — Τι εἴμαστε !, εἶπα....

Ἄτριφτο μὲ τὰ σημάδια τοῦ καιροῦ ἀπάνω του, ποῦ ζωντανεύουν χρόνια περασμένων γενεῶν, τῶν στὴν προθήκη τῆς βιβλιοθήκης μου νὰ μοῦ μιλά, νὰ μοῦ θυμίζει τὰ περασμένα, ποῦ πᾶν καὶ χάθηκαν ἀγύριστα. Νὰ μοῦ θυμίζει τὰ Φῶτα τῆς Θράκης : « Σήμερα τὰ Φῶτα κι' ὁ φωτισμός. » Τὰ παγωμένα Φῶτα, τὰ χιονισμένα, τὰ κρυσταλλωμένα, ἀπὸ τὸ κρύο καὶ τοὺς πάγους, ποῦ ὁ πατέρας μου εἶταν ὑποχρεωμένος νὰ περπατήσει, γιὰ νὰ φωτίσει, καὶ νὰ ἀγιάσει τὰ σπίτια, πλουσιόσπιτα, καὶ φτωχόσπιτα, γιὰ νὰ κερδίσει τὸ τσουβάλι τοῦ ἀλευριοῦ τοῦ μήνα, ποῦ θέλαμε ἐννιά στόματα νὰ φᾶνε ψωμί ζυμωμένο ἀπὸ τὴ μάννα μας τὴν παπαδιά καὶ πλασμένο καὶ φουρνισμένο ἀπὸ τὸν φουρνάρη μας τὸν κύρ Βασίλ* τὸ φουρουντζή. Ἐδῶ στὴ βιβλιοθήκη μου θὰ στέκει ὡς ὅπου καὶ γὰρ τὸ παραδώσω σὲ κάποιον ποῦ θὰ συγκινιέται, ὅπως ἐγὼ ἀπὸ τίς ἀνάμνησες. Ὡς τότε συντροφιά μὲ κάτι μικροπράγματα ἱερά ἀδελφωμένο θὰ μοῦ μιλά μέσα στὴν ψυχὴ ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη μου τὰ περασμένα.

ΠΑΡ' ΟΛΙΓΟ ΠΡΑΜΑΤΕΥΤΗΣ

Συνήθεια είχανε στὸν τόπο μας τὸν καιρὸ κείνο ἑμᾶς τὰ παιδιά, μόλις τελειώναμε τὰ μαθήματα, τὸν Ἰούλιο, νὰ μᾶς βάζουν ὅλο τὸ καλοκαίρι σὲ δουλειά. Τὰ μαγαζιά ὅλα κάτω στὴν ἀγορὰ ἐπαίρναν ἀπόνα δυὸ παιδιά. Κέτσι γινόμασταν ἄλλοι πρᾶματευτάδες, ἄλλοι μπακαλόπαιδα, ἄλλοι λογιῆς λογιῶν τεχνίτες. Ἐμένα παπαδοπαῖδι, πού μὲ τὰ γράμματα τῆς ἐκκλησιᾶς μερόνυχτα καταγινόμουν, μὲβαλαν γιὰ πρώτη φορά κοντὰ στὸν ξάδερφο τῆς μητέρας μου — τὸ μεγάλο πρᾶματευτὴ στὴν ἀγορὰ κάτω, — γιὰ τὸ ζήτησα ἐγώ.

—Θέλω νὰ γίνω πρᾶματευτὴς. Θὰ πάω, εἶπα, στὸ θειό μου, καὶ τᾶλλο πουρνό, πού ἔγιναν οἱ ἐξετάσεις καὶ πήρα καὶ μέσα στὸ τούλινο τουρμπαδάκι τὰ κουφέτα μου, — ἔτσι τὰ μικρὰ μᾶς μοίραζαν κουφέτα στὸ τέλος τῶν μαθημάτων μὲ τὶς ἐξετάσεις — παρακαλώντας τὸν πατέρα μου, τὸν ἔπεισα νὰ μὴδηγήσει χειροπιαστὰ ἀπὸ τὸ μαχαλά μας στὸ τσαρσί. Κατεβαίνοντας τοὺς Ἁγισαρανταμάρτυροι μπήκαμε μέσ' ἀπὸ τὰ Τούρκικα, περάσαμε μπροστὰ ἀπὸ τὸ τζαμί, μέσ' ἀπὸ τὰ χασάπικα, μέσ' ἀπὸ τὴν ἀγορὰ. Εἶδα ἀπὸ μακριὰ τοῦ χαλβατζῆ Ὀσμάνη τοὺς χαλβάδες — σὰν πυραμίδες — μπήκαμε μέσα ἀπὸ τὸν ἀραστὰ — τὴ θολωτὴ ἀγορὰ μας — βγήκαμε μέσα στὸν ἑβραϊομαχαλά μὲ τὰμέτρητα μαγαζιά. Ἐκεῖ εἶδα κιᾶλλα παιδιά τοῦ σχολειοῦ μας νὰ στέκουν στὶς ὀξώπορτες τῶν μαγαζιῶν. Προχωρήσαμε τὸ μεγάλο δρόμο καὶ προχωρώντας ὀλίγο ἀκόμα, φτάσαμε στὴ δεξιὰ πλευρά, στὸ μεγάλο πρᾶματευτάδικο τοῦ Θανασάκ' τοῦ Ντελήγκιαούρη, — τοῦ θειοῦ μου.

Τὸ μεγάλο τοῦτο πρᾶματευτάδικο εἶταν ἀπὸ τὰ καλύτερα κέκαμνε δουλιές μὲ τὶς χανούμισσες καὶ τὰ χαρέμια. Χιλιάδες χιλιάδων πῆγες τὸ χρόνο πουλοῦσε σίτια, μεταξωτά, καὶ λογιῶν ὑφάσματα στὸ γυναικόκοσμο τῶν χαρεμιῶν, ὅπου κουβαλοῦσαν τὰ τόπια στὸν ὦμο καλοὶ κιώρατοι νέοι — οἱ καλφάδες συνοδευμένοι ἀπὸ τσιράκια μὸλόκληρα βουνὰ τόπια στοὺς ὦμους.

Τὸ μαγαζὶ μεγάλο γύρω γύρω μὲ παράθυρα ἀπὸ μεγάλα γυαλιά, μὲ προθήκες, μὲ κρεμασμένα ὑφάσματα ἀπὸ ψηλὰ ὡς κάτω, μὲ βγαλμένα τόπια στὴν ὀξώθυρα καὶ στιβαγμένα σὰ στήλη ἀπὸ μαρμαροσπόνδυλους, ὅπως ὁ πεσμένος «τοῦ Ὀλυμπίου Διός».

Έκει μέσα με πήγε ό πατέρας μου. Μπήκαμε με τό θάρρος τό συγγενικό και τραβήξαμε ίσια στό γραφείο, όπου καθότανε ό Θανάσος ό ξάδερφος τής μητέρας μου—ό νοικοκύρης τοῦπραματευτάδικου.

Ό πατέρας μου βουτηγμένος μέσα στάντεριά του και στό ράσο του, ξανθός κιώρατος, με τό μπαστούνι τό δεσποτικό στό χέρι, και γώ ένας τοσοδούλης, ξανθός και σγουρομάλλης, με τάμποτινάκια τάγαλάζια και τό κοντό πανταλόني ως τό γόνατο και τάγαλάζια μάτια σά σπίθες.

—Καλώς τόν παπά, εἶπε ό Θανασάκης ό Ντεληγκιαούρης. Δι'εὐχών σας, ἔτσι ἔλεγαν τότε καλημερίζοντας τοὺς παπάδες, πρόσθεσε. —Καλοὶ καιροί!

—Με τήν εὐχή τῆ Θεοῦ, καλημέρα. Θανασάκ', ἀπάντησε ό πατέρας μου, μπαίνοντας στό γραφείο. Σοῦ τόν ἔφερα νά τόν πάρς δικό σ' γιά τό καλοκαῖρ', νά τόν κάνςπραματευτή ἔμπορο. Νά σέ μοιάσ'.

—Καλώς τονε, καλώς τονε' εἶπε και με χάρδισε στόν ὤμο. Μεύχαρίστησ' θά τόν κρατήσω νά γίν' έναςπραματευτής καλός.

Και μονομιᾶς με παράδωκαν στό τμήμα, πού πουλοῦσαν τά στίτια σένα παιδί καλό τῆς γειτονίας μας, πού φορτωμένος πήγαινε στά σπίτια νά πουλήσει ὑφάσματα—γιατ' οἱ γυναῖκες δέ γύριζαν σάν τώρα μέσα στοὺς δρόμους και τίς ἀγορές—'Η γλώσσα του ψαλίδι, και τό μάτι του φωτιά. Σά μιλοῦσε ἀφρίζε τό στόμα του, και τό μάτι του ἀκούραστο πηγαινοέρχοντανε μη κάνει φτερά ἀπό μπροστά του κανένα ἀπό τά τόπια πού κοβαλοῦσε στά ξένα σπίτια μέσα.

Οἱ χανούμισσες δύσκολα ἔβγαιναν ἔξω νά πᾶν στά μαγαζιά. Μέσα στά χαρέμια τοὺς καλοπερνώντας τῆ ζωῆ, ἐκεῖ προσκαλοῦσαν τοὺς ἔμπορους νά στείλουν τά πανικά τους φορτωμένα σέ ὁμορφα παιδιά, πού ἤξαιραν νά κάνουν τόν ἔμπορο και με τά λόγια τους «πιάναν πουλιά».

Οἱ γυναῖκες τῶν χαρεμιῶν, ὠραῖες κιᾶσκημες, μεγάλες και μικρές, πάντα κλεισμένες μέσα στά σπίτια και πίσω ἀπό τά καφάσια, με τῆ φαντασία, γιομάτες πυρετό γιά τό ἄγνωστο, σχημάτιζαν κόσμοις ἰδανικούς και πλάνους, όπου πετοῦσεν ἡ ψυχῆ τους κι' ὄνειρεύονταν πάντα νέους γαλατεροὺς και μάγους, πού θά μπορούσαν νά ἡσυχάσουν τόν πυρετό αὐτό, πού τίς βασάνιζε, τόν πυρετό, τόν πόθο τοῦ ἄγνωστου.

Ό Θανασάκης ό Ντεληγκιούρης εἶχε τά ὠραιότερα παλλικάρια γιά καλφάδες. Τέτοιος εἶταν κιό γείτονας μας ό Νικολάκ'ς, πού με τόν πήχη στό χέρι τό δεξί, και τῆ στοίβα ἀπό τόπια μεταξωτά στόν ὤμο, πήγαινε και ἔμπαινε στά ἄδυτα τῶν χαρεμιῶν, νά μοσκοπουλήσει τά μεταξωτά, τοῦπραματευτάδικου.

Κοντά του λοιπὸν προσκολλημένος θὰ περνοῦσα τὸ καλοκαίρι— ἔτσι γλιτώνω ἢ μητέρα μου ἕνα ἀπὸ τὰ βάσανα τοῦ σπιτιοῦ—μαθαίνοντας τὴν πραγματευτική, μπαίνοντας στὰ χαρέμια, βαστώντας τὸν πήχη, κουβαλώντας στὸν ὄμο ἕνα δυὸ τόπια καὶ συνοδεύοντας τὸ Νικολάκη, ὅσες φορές τὴν ἡμέρα θᾶμπαινε στὰ μεγάλα τούρκικα σπίτια, ὠραῖος, κομψός, σαγηνευτής καὶ φοβερός πουλητής τῶν πανιδῶν.

Ἐπειτα ἤμουν συνηθισμένος, ἐγὼ ἀπὸ τὸ πραγματευτικί, γιατί πάντα τὰ καλοκαίρια ἀπὸ ἕξι χρονῶν ἀγόραζα καὶ πουλοῦσα μέσα σ'ἕνα κασονάκι κρεμασμένο ἀπὸ τὸ λαιμό μου, διάφορα ψιλικά, μακαράδες, κουβαρίστρες, ἱμπρισίμια, βελόνια, καρφίτσες, τσιγάρα, τσιγαράχαρτο καὶ τόσα ἄλλα πράγματα, γυρνώντας ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι τῆς γειτονιάς μας. Ὑστερα ἀπὸ τούτη τὴν πραγματευτική, μοῦ μπήκε μεράκι καὶ γύρεψα ἀπὸ τὸν πατέρα μου νὰ μὲ πάει στὴν ἀγορὰ κάτω, νὰ μὲ βάλει σὲ μαγαζὶ μεγάλο, γιὰ νὰ κουβαλήσω τὴν πραγματεία στὸν ὄμο, μὲ τὸν πήχη ἀπὸ τὸν ἄλλο ὄμο, νὰ κρατᾷ τὴν ἰσορροπία τῆς στοίβας τῶν πασιμάδων ἢ τῶν κουτιῶν.

Μεὺχαριστοῦσαν ὄλα σαυτὴ τὴ δουλειά. Ἐνα ἀπ' ὄλα πού μοῦ δινε τὴν ἠδονή—τὴν πιὸ μεγάλη—εἶταν ἡ μυρωδιά τῶν ὑφασμάτων, ὅπως ἐρχότανε ἀπὸ τὴν Εὐρώπη, μιὰ μυρωδιά τοῦ παρθενικοῦ, τοῦ ἀνέγγιχτου. Ἡ εὐτυχία τῆς μέρας κείνης, πού πρωτομήκα στὸ πραγματευτάδικο εἶταν μεγάλη, γιατί μὲ πήραν σ'ἕνα τέτοιο ταξίδι μέσα στὸ χαρέμι τοῦ πασᾶ, πού κατὰ τύχη γύρεψε νὰ σταλοῦν ὄλα τὰ νέα πανικά τῆς ἐποχῆς. Δὲν τὸ ξεχνῶ τὸ πῶς καὶ γὼ συνώδεψα τὴν πομπὴ φορτωμένος.

Ὁ Νικολάκης ὡς ἑτοίμασε δὰ τὰ ἀμέτρητα τόπια τῶν πανικῶν μὲ τὰ χίλια χρώματα καὶ τὰ μύρια σχέδια, τοίμασε καὶ τὴν πρώτη μεγάλη στοίβα πού θὰ φορτωνότανε ὁ ἴδιος στὸν ὄμο. Τοίμασε καὶ τὴ δεύτερη—γιὰ τὸν βοηθό του, τοίμασε καὶ μιὰ μικρὴ γιὰ μένα, μὲ τρία τέσσερα τόπια.

—Πάρ' καὶ σύ, μοῦ εἶπε, τὸ ἤχη' σου, καὶ μοῦδωκε στὸ χέρι, ἕνα ξυλένιο πήχη μὲ τὰ ρούπια σχηματισμένα στίς δυὸ ἐπιφάνειές του, καὶ μοῦ φόρτωσε καὶ τὰ τόπια, στὸν ὄμο. Ἐγὼ σήκωσα καὶ ἔστριψα τὸ ἀριστερό μου χέρι κέπιασα τὰ τόπια ἀπὸ τὴν μπροστινὴ μεριά.

—Βάλ' τὸ ἤχη' σου τώρα κάτ' πὲ τὴν ἄλλ' μεριά, μοῦ εἶπε, καὶ κούβσε τον στὸ δεξιό σ' τὸν ὄμο.

Μὲ μιὰ ἰσορρόπησα τὸ φόρτωμα καὶ μὲ σβελτάδα ἔκανα ὄλα αὐτὴ τὴ δουλειά ἑτοιμος νὰ ξεκινήσω. Ἐπλεα σὲ μιὰ εὐτυχία: Ἦμουν πραγματευτής, βαστοῦσα πήχη στὸ χέρι καὶ ἤμουν φορτωμένος, ἀπὸ πανικά !! Μιὰ λαχτάρα εἶχα τώρα πῶς θὰ μετροῦσα τὸ ὕφασμα μὲ τὸν πήχη. Κεῖνη ἢ σβελτάδα τῶν καλφάδων νὰ ξεποτυλίσουν τὸ πα-

νὶ καὶ μὲ τὸν πήχη νὰ τὸ μετροῦν γρήγορα, εἶχε γίνει τὸ μεράκι μου, τὸ νειρό μου. — Κάποτε, ἔλεγα μέσα μου, θὰ μετρήσω καὶ γὼ ἔτσι τὸ τόπι τοῦ πανιοῦ!

Κεῖνο τὸ κόψιμο τῆς ἀρχῆς μὲ τὸ ψαλίδι, κῦστερα τὸ τράβηγμα μὲ τὸ χέρι καὶ τὸ χράτς τοῦ πανιοῦ ποῦκαμνε στὸ σχίσιμό του, ἦθελα τέλος πάντων νὰ τάξιωθῶ καὶ γὼ.

Καμαρωτοὶ λοιπὸν ξεκινήσαμε. Χίλια φλωριά ἂν μοῦ χάριζαν δὲν εἶταν τίποτε μπροστὰ στὴν εὐτυχία μου αὐτή, μὲ τὸν πήχη νὰ κρατῶ στὸν ὄμο, τὰ πανικά "Ἐτσι φτάσαμε στὸ μεγάλο σπίτι μὲ τὶς μεγαλόπορτες. "Ἐνας ἀράπης—μαῦρος, μᾶς ἀνοίξε τὴ θύρα, καὶ μπήκαμε σιωπηλοί. Προχωρήσαμε σὲ μιὰ πλακόστρωτη αὐλή, μπήκαμε μιὰν ἄλλη θύρα κιάντικρύσαμε ἕνα μεγάλο κήπο, ὅπου φωνὲς ἀργυρὲς καὶ γέλια καὶ χάχανα γυναικῆσια ἀμέριμνα γέμιζαν τὸν ἀέρα.

— Ἀπὸ δῶ (μπουρδάν), εἶπε ὁ μαῦρος.

Καὶ μεῖς ἀκλουθοῦσαμε, τρεῖς στὴ γραμμῇ. Προχωρήσαμε μέσα στὸν κήπο καὶ φτάσαμε σ' ἕνα ὠραῖο χαγιάτι, ἀνάμεσα ἀπὸ χλιών λογιῶν λουλούδια καὶ δέντρα, ὅπου πολλὲς γυναῖκες καὶ δοῦλες γελοῦσαν, κακάνιζαν, κουβέντιαζαν, ἄλλες ἀπλωμένες, ἄλλες καθισμένες σὲ ντιβάνια. "Ὁμορφα χρυσὰ κλουβιά, κρέμονταν ἀπὸ ψηλά καὶ καναρίνια κίτρινα σὰ φλουρί, τραγουδοῦσαν λυγερά. "Ἐνας πίδακας ἀνάμεσα στὸν κήπο πετοῦσε ψηλὰ τὸ νερὸ του καὶ σχημάτιζε καὶ μιὰ πηγούλα, ποὺ ἔτρεχε στὰ λουλούδια. Ποτέ μου ὡς τότε δὲν εἶχα δεῖ τόσο ὠραῖο μέρος. Στὸ λεφτὸ ἀπὸ τὶς μεγάλες πόρτες πρόβαλαν γυναῖκες, ξεσκέπαστες, γυναῖκες ἀν' ἀγγέλοι ὠραῖες, παιδιὰ μικρὰ καὶ δοῦλες μαῦρες. Μᾶς περίτριγύρισαν μόλις κατεβάσαμε τὰ τόπια, ποὺ μὲ τὰ πολλὰ καὶ ὠραῖα τους χρώματα σαγήνεψαν τὶς γυναῖκες τοῦ χαρεμιοῦ.

Μιὰ νέα γυναίκα, πολὺ ὁμορφα ντυμένη, πρωτοπλησίασε τὰ πανιά καὶ ἔρριξε πάνω μας τὰ ὠραῖα τῆς μάτια. Μᾶς ἔβλεπε κατάματα κι' ἀρπαχτικά. Καὶ πρὶν ὁ Νικολάκης — ποὺ εἶταν μαθημένος σαυτὲς τὶς ἐκστρατεῖες — λύσει τὰ τόπια κι' ἀρχίσει νὰ τὰ ξεποτυλίγει, ἀρχισε καὶ τοὺς ἐπαινοὺς τῶν ὕφασμάτων του. Σὰν πηγὴ γάργαρα ἤξαιρε νὰ τοὺς τὰ ἱστορεῖ ἀκούραστος. Φτάνοντας κοντὰ μου ἡ ὠραῖα χανούμισσα μοῦ χάϊδεψε τὰ σγουρὰ μαλλιά. Σὰν στάρια χρυσὰ σγουραίνουν τοῦφες· τοῦφες στὸ κεφάλι του, ψιθύρισε καὶ πρόσθεσε: Ντιλμπέρ, τσοτζούκ! (χαριτωμένο παιδί). Καὶ μὲ περέχυσε μὲ τὴν καφετῆ ματιά της. Κρύος ἴδρωτας μοῦ χύθηκε. Ζάρωσα καὶ φοβισμένος κοίταξα νὰ χωθῶ ἀνάμεσα στοὺς δυὸ καλφάδες, ποὺ τοὺς συνώδεψα καὶ γὼ μωρὸ παιδί. Ὁ ἔπαινος τῆς χανούμισσας ἀπὸ στόμα σὲ στόμα λογήθηκε, κιδὲλες οἱ χανούμισσες κι' οἱ μαῦρες πέρασαν ἀπὸ

κοντά μου νά με δοῦν ξαναλέγοντας τὸ λόγο:—Ντιλμπέρ τσοτζούκ! καλόπαιδο!

Τί ἔγινε δὲ μπόρεσα νά νιώσω, γιατί ντροπισσμένοις με τὰ μάτια χαμηλωμένα ἔβλεπα τὴ γῆς καὶ τὸ πλακόστρωτο κιᾶκουα τίς φωνές καὶ τὰ γέλοια τῶν ὁμορφῶν γυναικῶν νάνακατεύονται με τὸ τραγοῦδι τῶν πουλιῶν, πού τὸ καθένα ἀγωνιζότανε, μέσα στοῦ περιβάλλοντος νά τραγουδήσει γλυκύτερα, κιᾶκουα τὸ Νικολάκησά λυσσασμένος νά παινᾷ τὰ πανικά καὶ νά τὰ ὑψώνει στὸν τέταρτο οὐρανό. Τί εὐγλωτία! Πῶς γύρισα στοῦ πραγματευτάδικο δὲ θυμᾶμαι, θυμᾶμαι μόνο, πῶς οὔτε τὸ γλυκὸ πού μοῦ πρόσφεραν μπόρεσα νά φάω, γιατί μῆπιασε—παιδί πρᾶμα— ἕνας κεφαλόπονος δυνατός, πού ποτέ μου δὲν τὸν γνώρισα. Ὡς πού νά βραδυάσει ἡμουν ἀρρώστος πιά. Ἐτρεμα σύγκορμος καὶ βογγοῦσα.

Ἐτσι σακατεμένο μ' ἔρριξαν στοῦ κρεβάτι. Ἡ γειτόνισσά μας, ἡ γιάτρισσα, πάνω στοῦ κεφάλι μου σκυμμένη, κυττοῦσε νά μαντέψει τὴν ἀρρώστεια μου.

—Ἐναι ματιασμένο, εἶπε στοῦ ὑστερνά, ματιασμένο! Φέρτε τοῦτο φέρτε κείνο, ζητοῦσε ἀπάνωτᾶ, νά κάνει τὰ γητέματά της, καὶ τὰ ξόρκια της. Καὶ με διάβασε παίρνοντας λάδι τῆς κανδήλας, καὶ με ξόρκισε, ρίχνοντας γαρύφαλα στὴ φωτιά καὶ μίλησε με τὰ τελώνια καὶ τίς νεράϊδες καὶ φοβέρισε τὰ κακά πνεύματα καὶ με πότισε λάδι τῆς καντήλας. — Ὁξω τὸ κακό, εἶπε στοῦ τέλος, καὶ με σκέπασε νά κοιμηθῶ.

Ποιὰ μέρα εἶταν δταν ξύπνησα; Μοῦ εἶπαν πῶς κοιμόμουνα ἕνα τρίμερο. Σά με διάβασε κιὸ πατέρας μου τίς εὐχές ἀπὸ τὸ εὐχολόγι του, φρονώντας τὸ πετραχειῖλι του, ἔφαγα κιᾶγίνα καλά. Ἐγίνα καλά, μὰ ἡ μητέρα μου δὲ με ξανάστειλε στοῦ πραγματευτάδικο πιά.

—Ἄφτο τὸ παιδί, εἶπε στοῦ πατέρα μου, ἄφτο στοῦ σπῖτ', δὲ χρειάζεται ἀπὸ τώρα στὴ δουλειά. Δὲ γλέπ'ς πού τὸ μάτιαξαν;

Καὶ πιά δὲν ξαναπῆγα στοῦ πραγματευτάδικο. Στὸ σπῖτι ἔψελνα τὰ ἐκκλησιαστικά, ἔγραφα, ζωγράφιζα, ἔπαιζα. Τῶνειρό μου νά γίνω πραγματευτής ἔσβυσε.

Τί ἤθελε νά με χαϊδέψει, ἡ ὁμορφὴ κείνη γυναίκα; Ἀληθινὰ θὰ με μάτιαξε, μῆφαγε τὸ ἀχόρτάγὸ της μάτι. Ἐξ αἰτίας της δὲν ἔγινε πραγματευτής κἔμπορος ἴσως καὶ πλούσιος.

ΤΟ ΠΑΝΤΑΛΟΝΙ ΤΗΣ ΛΑΜΠΡΗΣ

“Όλη τή σαρακοστή ή μητέρα μου ύφαινε. Μέ τήν άνοιξη μαζί, πού γλάστρες λογιής-λογιής τριγύριζαν τόν άργαλειό της, και βασιλικοί και ζουμπούλια πλημμυρούσαν από μόσχους τό χαγιάτι τοῦ σπιτιοῦ, έβαλε τό πανί στοῦ δρόμο. Μασούριασε, καλάμιασε, διάστηκε στή διάστρα, έστησε τό λάκκο της, πέρασε κλωστή κλωστή τό στημόνι στά χτένια και πεταχτή— ύστερα άπ’ όλες τις δουλειές της—κάθησε στοῦ λάκκο, πήρε στοῦ δεξι τή σαγίτα, και μέ τ’ άριστερό έσυρε τό χτένι. Δέν καταλάβαινες πότε τό ρούπι γινότανε πήχη και ή πήχη τόπι. Τί δούλεψη, τί φάσιμο! ’Από τά νιάτα της, ή μητέρα μου, ύφαινε στοῦ πατέρα της τό σπίτι τοῦ κόσμου τά πανιά. Τσεχίγια και στρωσιδία και προικιά!

“Έτσι τό μισοσαράκοστο τελείωσε τό πανί, πού θά μάς έρραβε τά ρούχα τής Πασχαλιάς: ένα άλαφρο ντόκ’ με μαύρη και άσπρη κλωστή—σάν τοῦ Ρεσίνα τά πανιά—πυκνοφαμένο και δυνατό. Τώρα, κάποια μέρα θά έκοβε τά πανταλόνια και τά ζακετάκια. Και σιγά-σιγά θ’ άρχιζε τό ράψιμό τους τό υπόλοιπο τής σαρακοστής.

“Εμείς τά παιδιά παρακολουθούσαμε με καρδιοχτύπι και λαχτάρα δλη αύτή τή φοβερή δουλειά τής μητέρας μας.

Πότε νά ύφάνει τόσο πανί, πότε νά τό στείλει στοῦ ντολάπ’ με τό ντολαπτοή, πότε νά τό κόψει και πότε νά τό ράψει.

Στό κόψιμο όσες φορές άδειάζε, βοηθοῦσε τή μητέρα μου ό θεϊός μου όπραματευτής, πού είχεπραματευτάδικο στήν άγορά. Μας έπαιρνε μέτρο, έκοβε τό σακάκι μας και τό πανταλόνι μας—στοῦς μικρούς κοντό, στοῦς μεγάλους μακρῶ—και ή μητέρα μου ύστερα άρχιζε τό ράψιμο.

“Έβαζε τά γυαλιά της και σάν καθότανε, χίλιες φορές σηκωνότανε για νά δη και τό φαγι, τήν μουσαφίρισσα πού ήρθε, τή φτωχή τήν Ξαθώ πού γύρευε ένα κομάτι ψωμί, τοῦ μπακάλι τό παιδί, πού έφερε τό πετρέλαιο, τή γειτόνισσα τήν ’Ελέγκω, τόν παπά της, πού γύριζε άπό τήν εκκλησία, έμας έφτά στόματα πού γυρίζαμε άπό τό σχολείο και τόσοις άλλους. Και όμως έρραβε κι’ έρραβε ως τά μεσάνυχτα. ’Από δώ ψαλίδιζε, άπό κει τρύπωνε, παρέκει ριμπάτευε, ως πού κατάφερνε νά φτάσει στις κουμπότρυπες.

“Η χαρά μας είταν άπερίγραπτη και γλυκύτατη, χαρά πού τώρα δέ μπορώ με τίποτε νά τή δοκιμάσω.

Ἐφτανε ἡ μεγάλη Ἑβδομάδα, καὶ νά, τὰ ρουχαλάκια μας ὄλα μὲ τὸ χέρι ραμένα, κρεμότανε ἀπὸ τὸ κρεμαστάρι τους, ἔτοιμα γιὰ τὴ μεγάλη μέρα, ἀνήμερα Πασχαλιά, νά τὰ φορέσουμε στὴ μετάληψη.

Ὁ πατέρας μου πάλι εἶταν ἔτοιμος νά μᾶς ξεμολογήσει, νά μᾶς σχωρέσει, νά μᾶς διαβάσει τὴν εὐχὴ του καὶ νά μᾶς μεταλάβει καλοντυμένους, καλολουσμένους, καὶ χτενισμένους, καὶ νά μᾶς φιλοδώρησει μὲ τὸ «σουλταμαμούτη» τῆς πασχαλιάς, ποὺ θὰ μᾶς ἔδινε τὴν εὐτυχία νά ἀπολάσουμε τὰ θεάματα τέτοιων ἡμερῶν — τζαμπάζηδες νά περπατοῦν στὸ σχοινί, κούνιες ποὺ κουνούσαν, μαλεμπιτζήδες ποὺ πρόσφεραν μαλεμπὶ μὲ γκιούλ - σουγιού θέατρα καὶ τὸ «γενὴ ντουνιά» ὅπου μὲ τὸ φακὸ ἔβλεπε τὴν Ἱερουσαλήμ, τὸ Βίσαρκ, τὴ Ρώμη, τὸ Ναπολέοντα καὶ τόσο ἄλλα τοῦ κόσμου θεάματα. Τὶ παιδικὴ οὐράνια χαρὰ καὶ εὐτυχία!

Τὸ Μεγασάββατο κατεβήκαμε μὲ τὸν πατέρα μου, οἱ τρεῖς πιὸ μικροί, ν' ἀγοράσουμε μποτίνια, τὰ τσόχια μποτίνια μὲ γαλάζια, κόκκινη, ἄσπρη τσόχα, ποὺ φανταχτερά κρέμονταν ἀπὸ τοὺς γάντζους ἑκατοστὲς στὰ μαγαζιά, κατῶ στὴ θολωτὴ ἀγορὰ — τὸ μπεζε-στένι—καὶ λαχταριστὰ μᾶς τραβούσαν

—Νὰ τέτοια θέλω, ἀφεντίτς, εἶπα.

—Ἐγὼ θέλω τετοιανὰ, εἶπε ὁ μικρότερός μου ἀδερφός.

—Ἐγὼ θέλω γαλάζια, εἶπε ὁ μεγαλύτερός μου.

Ἐκεῖ στοῦ Καβάφ' τοῦ Νικολάκ' ἀγοράσαμε τὰ μποτίνια, σὲ τρία διάφορα χρώματα.

Κουρασμένοι ἀπ' τὰ ψαλίσματα τῆς μεγάλης Ἑβδομάδας, μετὰ τὸ ψώνισμα τῶν μποτινῶν μας, πέσαμε νωρίς νά κοιμηθοῦμε γιὰ τὴν Ἀνάσταση. Ἡ ἀκούραστη μητέρα μας ἀπίθωσε στοῦ καθενὸς τὸ προσκέφαλο τὰ ἀσπρόρουχά του, καὶ τὰ καινούργια ρούχα, μὲ τὰ μποτίνια τὰ θαμπερά.

Μετὰ, στολισμένοι κι' ὀλοκάθαροι ἀπὸ τὸ λούσιμο, ποὺ μᾶς ἔκανε ἀποβραδὺς ἀπ' τὴν κορφή ὡς τὰ πόδια, θὰ πηγαίναμε στὴν ἐκκλησία νά βοηθήσουμε τὸν πατέρα μας, νά μεταλάβουμε, νά ψάλλουμε, νά πιούμε τὸ γαλατερό σαλέπι τοῦ Ἀρβανίτη τοῦ μουσταφᾶ, ν' ἀγοράσουμε «κουλικάκια σὰν μπαμπάκια», κάτι στρογγυλὰ κουλουράκια μὲ κροκάδι κι' ἀλεύρι φτιαγμένα καὶ περασμένα στὴν τριχιά, καὶ νά πᾶμε στὸ σπῆτι νά φᾶμε τὴ νυχτερινὴ σούπα, καὶ τὸ ὥραϊο φαγητὸ καὶ νά τσουγκρίσουμε τ' ἀβγά μας.

Νύχτα, πέρα μεσάνυχτα, ξυπνήσαμε ἀγαυροξύπνητοι γιὰ τὴν ἐκκλησιά. Ἀλλάξαμε καὶ στολιστήκαμε. Στὴ γραμμὴ μὲ τὰ κερὰ στὰ χέρια, κρατώντας ἀπὸ τὸν τζουμπὲ τὸν πατέρα μας, μῆκαμε τὸν

αὐλόγουρο τῆς ἐκκλησίας.

Οἱ κληματαριές μὲ τὰ φῶτα ἀπὸ κάτω, κρεμοῦσαν, σάν ξωτικά τοῦ ἄλλου κόσμου φαντάσματα, τὰ κλαδιά τους. Ἦσκιοι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ στοὺς τοίχους, μὰ καὶ ἀλλαλαγμὸς τῶν παιδιῶν, τῶν κουλουρτζήδων τῶν σαλεπιτζήδων. τοῦ κόσμου, ποὺ ἐρχότανε ἀπὸ τὰ μακρινά, μὲ τὰ φαναράκια στὸ χέρι.

Ὁ πατέρας μου, μετὰ τὸ ψάλσιμο τοῦ μεγάλου κανόνα, ὡς ποὺ ὁ κόσμος μαζεύτηκε καὶ γέμισε τὴν ἐκκλησιά, τὴν αὐλὴ τὴν πλακοστρωμένη καὶ τὴν πίσω αὐλή, βγαίνοντας τὰ Δημόθουρα λαμπροστολισμένος ἔψαλλε μὲ τὸ ἀναμμένο τρικέρι του τό: «Δεῦτε λάβετε φῶς» βαρυόφωνα καὶ κατανυκτικά. Ἔλαμψε τὸ φῶς καὶ ὁ Οὐραγοβάμων ἀπὸ τὸ θόλο χαμογέλασε στὸ λαό, καὶ ἡ Παναγία Ἰλαρὰ εἶδε τὸν ἄπειρο λαό χαρούμενο γιὰ τὴν Ἀνάσταση. Θαρρεῖς καὶ παρηγορημένη νᾶλεγε: «Παρηγοριά μου ὁ λαός μου!»

Ὁ ζγουράφος ὁ Ἄνεστός, ποὺ ἔψελνε ἀριστερά, μὲ τὴν πελώρια φωνή του κραύγαζε τώρα: «Τὴν Ἀνάστασίν σου, Χριστέ Σωτήρ», μαζὶ μὲ τὸν πατέρα μου. Θαρρεῖς κι' ἔβγαινε ἀπὸ τὰ ἔγκατα τῆς γῆς ἢ φωνή του, ν' ἀναγγελεῖ στὴ γῆ ἐπάνω: «Ἄγγελοι ὕμνουσιν ἐν οὐρανοῖς καὶ ἡμᾶς τοὺς ἐπὶ γῆς καταξίωσον...». Ἡ ἀνάστασή του, ποὺ ζωγράφιζε ἀπὸ χρόνια μὲ τὴν ἀγιονορίτικη τεχνοτροπία του, ἐλεύθερη πιά ἀπὸ τὸ κόκκινο κιλίφι, ποὺ τὴ σκέπαζε ὅλη τὴ χρονιά, μὲ τὰ τερτίλια καὶ τὰ χρυσὰ στολίδια τῆς ὑψώθηκε μαζὶ μὲ τὰ ξαφτέρυγα, νὰ βγεῖ μὲ πομπὴ στὸν αὐλόγουρο.

Ἐνα φῶς—χιλῖα φῶτα μαζὶ—ἀπλωνότανε τώρα στὴν αὐλή, ποὺ κάτω ἀπὸ τὴς κληματαριές γινότανε ξωτικό, μὲ μιὰ χαρὰ ἀπέραντη γιὰ τὴν Ἀνάσταση βρόντοφωνήθηκε τὸ «Χριστὸς ἀνέστη» κι' ἀκούστηκαν οἱ τουφεκιές τοῦ δούλου λαοῦ, ποὺ ποθοῦσε τὴν ἐλευθερία. Ἡ ψυχὴ μου μ' αὐτὸ τὸ φῶς γινόταν εὐαίσθητη τόσο, ποὺ τὰ παιδικὰ μου μάτια, βρέχονταν ἀπὸ δάκρυα χαρᾶς, δάκρυα μιᾶς ἀνείπωτης εὐτυχίας.

Τώρα πιά, ποὺ τὰ κοκόρια ξυπνοῦσαν κι' ἄφηναν εὐθυμο τὸ λάλημά τους, ἔτελείωνε γοργὴ κὴ λειτουργία. Ἔξω στὸν αὐλόγουρο ἄκουγες:—Κουλικάκια σάν μπαμπάκια!

—Σαλέππι!

Καὶ τὰ παιδιὰ, ὅσα μεταλάβαιναν, τσοῦγκριζαν τ' ἀβγό τους στὸν αὐλόγουρο, ἔτρωγαν σιμήτια, ἔπιναν σαλέπι, καὶ μὲ τὰ κεριά ἀναμένα τραβοῦσαν στὰ σπίτια τους. Τὶ εὐτυχία, τί χαρὰ!

Κι' ἀφοῦ ἀκούσαμε τὴ μεγάλη εὐχὴ ἀπὸ τὸ δεσποτικό ἀπὸ τὸν πατέρα μου «νηστεύσαντες καὶ μὴ νηστεύσαντες...» καὶ ὁ κόσμος ἐπανελάβε τὸ: «καὶ γὰρ ἐπικράνη...» καὶ περιμέναμε τὸν πατέρα μας νὰ

Ξεντυθῆ τὰ ἱερά του ἄμφια καὶ νὰ ἀποτελειώσῃ τὶς εὐχές του, πρόσχαροι, γεμάτοι φῶς καὶ εὐτυχία, μπήκαμε τὴ μεγάλη μας πόρτα, ὅπου μᾶς πρόσμενε χαμογελαστὴ ἢ μητέρα μας, μὲ τὰ μάγουλα ροδοκόκκινα καὶ τὰ μάτια λαμπερά.

— Χριστὸς ἀνέστη παπαδιά!

— Ἀληθῶς ἀνέστη, παπά!

Τὸ τραπέζι στρωμένο... «Ἡ τράπεζα γέμει».

Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωί, σὰν ξαναφόρεσα τὰ ροῦχα καὶ τὰ μποτίνια μου τὰ γαλάζια, καὶ τοιμάστηκα νὰ ἔβγαινα μὲ τ' ἀδέρφια μου, εἶδα ἓνα βαρὺ σφάλμα τῆς μητέρας μου στὸ ράψιμο τοῦ πανταλονιοῦ. Πῶς τὰ κατάφερε ἢ καημένη, νὰ ἔρχεται ἡ δεξιὰ ραφή ὄχι στὸ πλάγι, παρὰ νὰ γυρίζει ἀριστερὰ πάνω στὴν τσάκιση;

Κι' ἀρχίνησα τὸ κλάμα. Κλάμα παράπονου θλιμμένου... Τίποτε δὲ μὲ παρηγοροῦσε. Κι' ὅσο ἔσκυβα μὲ βουρκωμένα μάτια κι ἔβλεπα τὸ σφάλμα, τόσο ἔκλαιγα γιὰ πιο πολὺ τὴν ἀτυχία μου.

— Σῶπα παιδί μ', θὰ τὸ διορθώσουμε! Σῶπα!

— Ἐλα νὰ διῶ καὶ γῶ, εἶπε κι ὁ πατέρας μου.

Καὶ προσπάθησε νὰ σιάξει τραβώντας τὸ πανταλόνι μου, μὰ αὐτὸ ξαναπῆγε πάλι στὴν ἴδια θέση.

Ἐκκλαιγα ἀπαρηγόρητα, ὡς ποὺ ἦρτε νὰ μᾶς εὐχηθῆ κι' ὁ θεὸς μου ὁ Κωνσταντῆς ὁ πραγματευτῆς, ποὺ μᾶς εἶχε κόψει τὰ ροῦχα. Ὁλοὶ τὸν χαιρέτησαν καὶ τὸν εὐχήθηκαν. Μόνο ἐγὼ ἀκουμπισμένος μὲ τὸ κεφάλι στὴν πόρτα καὶ τὸ χέρι στὸν τοῖχο ἔκλαιγα ἀπαρηγόρητα.

— Γιατὶ κλαίγ' τὸ παιδί; ρώτησε.

— Τὸ πανταλόν' δὸυ κάτ' κουσοῦρ' ἔχ' καὶ κλαίγ', εἶπε ἡ μητέρα μου. — Ἐλα νὰ διῶ ἐγῶ, ἔλα, εἶπε κι' ὁ θεὸς μου.

Δὲν κράτησε τὰ γέλοια του, σὰν εἶδε τῆς μητέρας μου τὴν ἀτυχία. Μὰ γιὰ νὰ μὲ ἡσυχάσει, πρόσθεσε: — Ἄ, δὲν ἔν τίποτε, ἐγὼ νὰ τὸ διορθώσω αὔριο δὲν πειράζ'... Πῶς θὰ περνοῦσαν οἱ τρεῖς ἡμέρες τῆς Πασχαλιάς, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ πιάσει βελόνι καὶ ψαλίδι ὁ θεὸς μου. Τέλος πάντων, ἐκείνη τὴ χρονιά δὲν ἔνοιωσα Πασχαλιά. Ξεντύθηκα τὰ ροῦχα μου καὶ βάζοντας τὸ παλιό μου πανταλόνι κάθησα στὸ σπῆτι. Καὶ σεργιανώντας ἀπὸ τὸ παράθυρο, περνοῦσα τὶς ὄρες μου καὶ παρηγοριόμουν. Καὶ σὰν μοῦ πέρασε ἡ ὥρα κείνη τῆς δυστυχίας, καὶ σὲ λίγες μέρες σχολιάζαμε ὅλοι μαζί τὸ ράψιμο τοῦ πανταλονιοῦ μου, γελοῦσαμε μὲ τὴν καρδιά καὶ δάκρυα στὰ μάτια, γιὰ τὸ πάθημα τῆς μητέρας μου, ποὺ ὅσα κι ἂν ἔγραψε πανταλονάκια στὴ ζωὴ τῶν παιδικῶν χρόνων, ποτὲ δὲν εἶχε πέσει σὲ τέτοιο σφάλμα: νᾶρθῃ τόσο ἀνάποδα τὸ μπατζάκι τοῦ πανταλονιοῦ μου!..

ΤΟ ΣΟΥΡΒΙΣΜΑ

Στην πατρίδα μου σούρβισμα έλεγαν την ημέρα της πρωτοχρονιάς, τη συνήθεια να κρατάμε μια βέργα από βάγια, που μ' αυτή χτυπούσαμε τους διαβάτες στη ράχη ή στη μέση, τόσες φορές, όσες βαστούσε το φωνόσυρτο ρυθμικό τραγουδάκι:

Σούρβα, σούρβα, γερό κορμί, γερό σταυρί, σάν άσήμ',
σά κρανιά, και τή χρόν' γοθλ' γεροί και καλόκαρδοι.

Λέγοντάς το σουρβίζαμε με σούρβα, και παίρναμε το φιλοδώρημά μας. Εΐταν ή μοναδική χαρά μας, όταν όλη την ημέρα πιάνοντας το σταυροδρόμι. δέν αφήναμε άνθρωπο να περάσει άσσυρβιστο. "Έτσι μαζεύαμε κάμποσα γρόσια και σουλταμαμούτια και σχηματίζαμε τα πρώτα κεφάλαια του κουμπαραί μας.

Γι' αυτό και πόθος κι' όνειρο των παιδιών εΐταν να βγουν στο σούρβισμα. Τοίμαζαν μια καλή βέργα και από σπίτι σε σπίτι μπαίνοντας, σουρβίζαν τους γερόντους, τις γριές, που για να σουρβιστούν έγύριζαν την πλάτη τους να τις φάνε και να... φιλοδώρησουν. Αυτό βαστούσε όλη τη μέρα της Πρωτοχρονιάς.

Εΐταν παραμονή της πρωτοχρονιάς 1888. Ένα κρύο μεγάλο πλάκωσε κείνη τη χρονιά. Χιόνια, άνεμοι βροχεροί, τρικυμίες, χαλασμός. "Όμως αυτά εΐταν από τα συνηθισμένα κι' ό κόσμος γλεντούσε με χαρά κι' έλπίδα. Το βράδυ εκείνο ό πατέρας μου κοιμήθηκε νωρίς, γιατί σαν ιερέας, έπρεπε να ήσυχάσει για τη λειτουργία. Πρίν κοιμηθή μās έβαλε και διαβάσαμε τα ιερά γράμματα. Και διαβάζοντας και τα δικά του «τόν απόδειπνο» έπεσε να κοιμηθή. Την ώρα κείνη χτύπησε ή πόρτα του σπιτιού μας. Πετάχτηκε ένας άδερφός μου ν' άνοιξει, Στο άνοιγμα αντίκρουσε τον 'Αποστόλη το γειτονόπουλό μας, που έρχότανε να κολέσει το μεγάλο μου άδερφό να κόψουν την πήττα με τους φίλους των.

—Νάρτω και γώ, εΐπα μέσ' από το στρώμα μου. "Ένα παιδι δέκα χρονώ.

—Νά νάρτ'ς.—Νά πās.—"Έλα και σύ. Τρία στόματα μίλησαν.

Τό ένα με προσκάλεσε, το άλλο μου έδωκε την άδεια και το τρίτο με δέχτηκε μαζί του. Πέρασα το παντελόνι μου, φόρεσα το πουκάμισό μου με το γυριστό γιακά και ντύθηκα το παλτουδάκι μου.

"Έτσι βρέθηκα μαζί με το μεγάλο μου άδερφό στο πλούσιο σπίτι του γείτονά μας, που κερδίζοντας χρήματα το καλοκαίρι στην ξενειτιά με τα παιδιά του όλα, το χειμώνα έστηνε τα γλέντια και τα τραπέζια, προσκαλώντας φίλους.

Πηγαίνοντας πήρα καὶ τὴ σοῦρβα μου καὶ μπαίνοντας στὸ σπίτι τὴν ἀπόθεσα σὲ μιὰ γωνιά. Ἐκείνη ἦξερα πολλά πράγματα. Αὐτὸς ὁ μεγάλος μου ἀδερφός, σὰ γραμματιζούμενος, μὲ μάθαινε μουσική, κωμῳδίες, ἀπαγγελίες, τραγούδια. Μέσα σὲ μιὰ συντροφιά τέτοια. Πού ἔρχεται κάποτε καὶ ἡ κόπωση ἀπὸ τὸ λέγε-λέγε καὶ τρῶγε — πίνε, ἓνα παιδί, μποροῦσε ἴσως κάτι νὰ προσφέρει.

— Ἔ, σὺ καλὸ παιδί, δὲ θὰ μᾶς πῆς τίποτα; Μ' ἐρώτησε ὁ κύριος Νικολῆς, ὁ νοικοκύρης, μὲ τὶς μουστάκες τὶς μεγάλες καὶ τὸ λουλά στὸ χέρι, κόβοντας τὴν ὀμίλια του.

— Θὰ μᾶς πῆ, πῶς δὲ θὰ μᾶς πῆ; Εἶπαν οἱ ἄλλοι γύρω του μ' ἓνα στόμα.

Καὶ γὰρ μὲ τὸ θάρρος ποῦ εἶχα, σὰν παπαδοπαῖδι, νὰ ψέλνω ἐλεύθερα καὶ νὰ διαβάζω στὴν ἐκκλησία τὸν ἐξάψαλμο, ἄρχισα νὰ ἀπαγγέλω ἓνα μονόλογο, ποῦ εἶχε κάμει γιὰ μὲν ὁ δάσκαλός μου ὁ Παντολέων, ὅταν ἦμουν δευτέρα τάξη κι' ἔφευγα ἀπὸ τὸ σκολειό. Τὸν ἀπήγγειλα μιὰ χαρά. « Ἐγὼ εἶμαι κεῖνο τὸ παιδί », χτυπώντας καὶ τὸ στήθος μου. Ὑστερα τραγούδησα τὸ τραγούδι τῆς καρδερίνας, κατόπι εἶπα καὶ τὸ κάλανδο:

Ἄνοιξε, κόρη μ', ἄνοιξε, τὴν πόρτα σ' τὴν κερένια.

Ἔχω δυὸ λόγια νὰ σοῦ πῶ καὶ κείνα ζαχαρένια.

Ὅλοι μ' εὐχαρίστησαν, ἄκουσαν καὶ μ' εὐχαρίστηση ζητοῦσαν νὰ τοὺς πῶ καὶ τίποτα ἄλλο. Τότε τοὺς εἶπα καὶ τὸ τροπάρει τοῦ Ἀη-Βασίλη. Καὶ στὸ τέλος παίρνοντας τὴ σοῦρβα μου, ποῦ εἶχα φέρει μαζὺ μου ἀπὸ τὸ σπίτι, σοῦρβισα ὄλους γέρους, γριές νιές, μεστωμένες, καὶ μάζεψα τὸ φιλοδώρημά τους.

Δὲν θὰ ξεχάσω πῶς ὁ σπιτονοικοκύρης βγάζοντας μὲ τὸ σοῦρβισμα μιὰ φοῦστα νομίσματα, λογιῆς λογιῶ, μοῦ εἶπε : — Πάρε ὅποιο θέλ'ς.

Καὶ γὰρ, ἀπλώνοντας τὸ χέρι, διάλεξα ἓνα ἀσημένιο μετζήτι κι' ἓνα χρυσὸ τέταρτο τῆς λίρας. — Αὐτὰ θέλω, εἶπα.

— Δικὰ σ' ἔνε, μ' ἀπάντησε καὶ μὲ χὰϊδεψε στὰ σγουρὰ ξανθὰ μαλλιά μου.

Τὸ βράδυ ἐκεῖνο εἶχα γίνει πλούσιος. Ὁ κουμπάρης μου πλημμύρισε ἀπὸ γρόσια, ὀκταράκια, σουλταμαμούτια κι' ἀνάμεσα τὸ χρυσὸ κάρτο τῆς λίρας καὶ τὸ μετζηδιὲ τὸν ἀσημένιο.

Τὴν ἄλλη μέρα πιάνοντας τὸ σταυροδρόμι τοῦ σπιτιοῦ μας, σοῦρβισα, ὅποιον περνοῦσε. Ἀμέτρητες φορὲς εἶπα καὶ ξαναεἶπα:

Σοῦρβα, σοῦρβα, γερὸ κορμί, γερὸ σταυρί, σὰν ἀσήμ',
σὰ κρυνιά, καὶ τὴ χρόν' γοῦλ' γεροί, καὶ καλόκαρδοι.